

**BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE
THE LEVANT HERALD GAZETESİ
(1859-1914)**

Betül Reyhan TARAKÇIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ

Erzurum – 2025

Her hakkı saklıdır.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE
THE LEVANT HERALD GAZETESİ
(1859-1914)**

Betül Reyhan TARAKÇIOĞLU

Danışman: Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ

Tarih Ana Bilim Dalı

Erzurum-2025

Her hakkı saklıdır.

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY SAYFASI

Betül Reyhan Tarakçıoğlu tarafından hazırlanan Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde The Levant Herald Gazetesi (1859-1914) adlı bu çalışma 10.09.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ☒ **oybirliği**/☐ **oyçokluğu** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Prof. Dr. Uğur Akbulut Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Naim Ürkmez Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Muhammed Yasin Taşkesenlioğlu Atatürk Üniversitesi	İmza

Betül Reyhan Tarakçıoğlu tarafından hazırlanan Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde The Levant Herald Gazetesi (1859-1914) başlıklı yüksek lisans tezi kabul edilmiştir. 10.09.2025

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Enstitü Müdürü

* Bu tez çalışması tarafından nolu proje ile desteklenmiştir (Tez çalışması herhangi bir proje tarafından desteklenmese dahi bu kısım **çıkartılmamalıdır**).

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ VE ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez içindeki tüm bilgilerin doğru ve tam olduğunu, bilgilerin üretilmesi aşamasında bilimsel etik ilkelere uygun davrandığımı ve tezin hazırlanması sürecinde üretken yapay zekâ programlarından , içeriğin ve sonuçların özgünlük sorumluluğunun tarafıma ait olması ve çalışmanın bilimsel niteliğini etkilemeyecek düzeyde, yalnızca yardımcı bir araç olarak sınırlı düzeyde destek alındığını beyan ederim.

10.10.2025

İmza

Betül Reyhan Tarakçıoğlu

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması/patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- ☒ Teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TABLO LİSTESİ.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	IV
ÖN SÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN VE MEVZUATI

1.1. HABERCİLİĞİN TARİHSEL KÖKENLERİ VE İPTİDAİ GAZETE ÖRNEKLERİ	1
1.2. TAKVİM-İ VEKAYİ İLE BAŞLAYAN OSMANLI BASIN SERÜVENİ	4
1.2.1. Muhalif Cephenin Doğuşu ve Avrupa'daki Osmanlı Gazeteleri	11
1.2.2. Yeni Osmanlıların Yurda Dönüşü ve Memleket Dâhilindeki Çekişmeler	18
1.3. AVRUPA DİLLİ BASIN VE ALAFRANGA GAZETELER.....	23
1.3.1. Fransızca Basın	24
1.3.2. İtalyanca Basın	28
1.3.3. Almanca Basın	30
1.3.4. İngilizce Basın.....	31
1.4. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN MEVZUATI	34
1.4.1. Tanzimat Dönemi Öncesinde Yayın Nizamı.....	34
1.4.2. Tanzimat Dönemi'nde Basın-Yayın Düzenlemeleri	36
1.4.3. I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e Kadar Çıkarılan Yasalar ve Teşkil Edilen Kurumlar (1876-1908).....	43

İKİNCİ BÖLÜM

THE LEVANT HERALD GAZETESİ

2.1. GAZETENİN KURULUŞU	48
2.2. GAZETENİN MİZANPAJI	51
2.3. GAZETENİN İDARECİLERİ VE YAYIN KADROSU	53
2.3.1. James Carlile McCoan	53
2.3.2. Edgar Whitaker	55
2.3.3. Charles Plumer Clifton.....	56
2.3.4. Lewis Francis Mizzi	57
2.4. GAZETENİN MATBAASI	60

2.5. GAZETENİN ABONE SİSTEMİ VE FİYAT LİSTESİ.....	61
2.6. THE LEVANT HERALD'IN YAYIN FAALİYETLERİ	62
2.6.1. Tanzimat Döneminde The Levant Herald (1859-1876)	62
2.6.1.1. Gazetenin Aldığı Tatil Cezaları.....	63
2.6.1.2. Başka Gazetelerden Alıntılanan Haberler ve Bunların Hakikat-i Hale Uygunluğunun Araştırılması.....	66
2.6.1.3. The Levant Herald Aleyhinde Açılan Davalar	67
2.6.2. I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e The Levant Herald (1876-1908)	68
2.6.2.1. Edgar Whitaker'in Gazeteyi Atina'ya Nakletme Teşebbüsleri	69
2.6.2.2. Ufak Bir Kılıf Değişikliği: The Constantinople Messenger Dönemi	70
2.6.2.3. Gazetede Çıkan Muhtelif Haberler.....	70
2.6.2.4. Toplatılan Nüshalar	72
2.6.2.5. Matbuat İdaresi'nin Yetkilerinin Genişletilmesi Talebi ve Whitaker'in Sınır Dışı Edilmesi Düşüncesi	75
2.6.2.6. Rus Sefiri Nelidof'un Şikâyetleri.....	78
2.6.2.7. Tazminat Pazarlığı.....	80
2.6.2.8. Whitaker'in İngiltere Sefirine Şikâyet Edilmesi	82
2.6.2.9. Karantinadan Kaçan Yolcular Meselesi	83
2.6.2.10. "Dünyanın Sonu" Adlı Makale ve Kovulan Sansür Memuru	84
2.6.2.11. Osmanlı Askerleri Hakkında Mesnetsiz İddialar	84
2.6.2.12. Gazete Çalışanlarının Gözaltına Alınması ve İngiliz Sefaretinin Tepkisi.....	85
2.6.2.13. Gecikmiş Ödeneklerin Ödenmesi.....	85
2.6.2.14. Osmanlı Devleti'nin The Levant Herald'a Verdiği İlanlar	86
2.6.2.15. Whitaker'in Son Zamanları ve Clifton Dönemi	86
2.6.2.16. Geriye Dönük Alacakların Halledilmesi	87
2.6.2.17. Lewis Mizzi'nin İdaresi	87
2.6.2.18. Telgraf Ücreti Anlaşmazlığı.....	88
2.6.2.19. Pera Palas'taki Toplantı ve Gazete Hakkında Tahkikat İcrası	89
2.6.3. The Levant Herald'ın Son Seneleri (1908-1914)	90
2.6.3.1. Müzayede Edilen Matbaa Edevatı.....	90
2.6.3.2. Lewis Mizzi'nin Tehditleri.....	90
2.6.3.3. Birtakım Cılız Temaslar	90
SONUÇ	92
KAYNAKLAR.....	103
EKLER	111

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE THE LEVANT HERALD
GAZETESİ (1859-1914)

Betül Reyhan TARAKÇIOĞLU
Danışman: Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ
2025, (127) sayfa

Jüri: Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ (Danışman)

Prof. Dr. Uğur AKBULUT (Üye)

Doç. Dr. Muhammed Yasin TAŞKESENLIOĞLU
(Üye)

The Levant Herald, 5 Ocak 1859'da ruhsat izni için yaptığı başvuru henüz sonuçlanmadan basıma başlamış ve kısa kesintilerle 1914'e kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir. Kuruluşundan itibaren İngiliz himayesinde olan yayın organı, nüshalarında hamisinin imaj ve itibarını muhafaza etmeyi kendine görev bilmiştir. Edindiği bu vazife gazetenin devletle olan iletişimini menfi yönde etkilemiştir. Gazetenin 1872'ye kadar süren ilk yayın dönemi James Carlile McCoan idaresinde geçmiştir. Bu dönemde gazete uyarı ve zorunlu tatil gibi cezalar almıştır. McCoan'dan sonra idareyi Edgar Whitaker devralmış ve 1903'e kadar The Levant Herald'a müdürlük yapmıştır. 31 yıllık bu uzun idare, ilk devreye nazaran çok daha sıkıntılı ve sancılı geçmiştir. Whitaker, Osmanlı Devleti'nin verdiği cezalara dayanarak maddi yönden zarar ettiğini ileri sürmüş, iktidar ile ödenek ve tazminat pazarlığına girişmiştir. Sultan'ın ihsanını kazanmak için zaman zaman isim, şekil ve üslubunu değiştiren gazete, muhalefetin yanı sıra fırsatçılığı da politika edinmiştir. 1903'ten sonra The Levant Herald'ı sırasıyla Charles Plumer Clifton ve Lewis Mizzi isimli kişiler yönetmiştir. Bahsedilen yıllarda gazete eski etkisini kaybetmiş, birkaç soruşturma haricinde dikkate değer bir gelişme yaşanmamıştır. The Levant Herald, böylelikle 1914'te faaliyetlerine son vermiştir. Gazetenin 55 senelik yayın ömrü fırsat temin etmeye yarayan oportünist bir tavırla geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Basın, Yabancı Basın, The Levant Herald, The Constantinople Messenger, The Eastern Express, Edgar Whitaker, McCoan, Yayın Politikası.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
THE LEVANT HERALD IN THE CONTEXT OF PRESS-GOVERNMENT
RELATIONS (1859-1914)

Betül Reyhan TARAKÇIOĞLU
Advisor: Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ
2025, (127) pages

Jury: Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ (Advisor)
Prof. Dr. Uğur AKBULUT (Member)
Doç. Dr. Muhammed Yasin TAŞKESENLIOĞLU
(Member)

The Levant Herald started printing on January 5, 1859, before its application for a license permit was finalized, and continued its activities until 1914 with short interruptions. The publication, which had been under British protection since its founding, undertook the mission of safeguarding its patron’s image and reputation in its issues. This duty affected the newspaper’s communication with the government in a negative way. The first publishing period, which lasted until 1872, was under the management of James Carlile McCoan. During this period, the newspaper received punishments such as warnings and forced breaks. After McCoan, Edgar Whitaker took over the management and worked as the director of The Levant Herald until 1903. This long 31-year management was much more difficult and troubled than the first period. Whitaker claimed that he had financial losses because of the punishments given by the Ottoman government and started to negotiate with the authorities for payment and compensation. In order to gain the Sultan’s sake, the newspaper occasionally changed its name, form, and style. Along with opposition, it also adopted opportunism as a policy. After 1903, The Levant Herald was managed by Charles Plumer Clifton and later by Lewis Mizzi. In those years, the newspaper lost its previous effect, and except a few investigations, no notable developments took place. Therefore The Levant Herald ended its activities in 1914. Its 55-year publishing life was marked by an opportunistic attitude aimed at gaining advantages.

Key Words: Anglophone Press, Foreign Press, The Levant Herald, The Constantinople Messenger, The Eastern Express, Edgar Whitaker, McCoan, Editorial Policy.

TABLO LİSTESİ

1.1. Osmanlı Devleti’nde Fransızca Yayın Yapan Diğer Gazeteler.....	26
2.2. Osmanlı Devleti’nde İtalyanca Yayın Yapan Diğer Gazeteler.....	29-30
3.3. Osmanlı Devleti’nde İngilizce Yayın Yapan Diğer Gazeteler.....	33-34
4.4. The Levant Herald Gazetesi’nde Çalışanlar ve Görevleri.....	58-60
5.5. The Levant Herald’ın 25 Ocak 1860 Tarihli Nüshasına Göre Abone Ücretleri.....	61-62

KISALTMALAR LİSTESİ

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
BEO.	Babâli Evrak Odası Evrakı
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DH. MKT.	Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
HR. MKT.	Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
HR. SFR. 3.	Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı
HR. SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi Evrakı
HR. TH.	Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemi Evrakı
HR. TO.	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İ. DH.	İrade Dâhiliye Nezareti
İ. DUİT.	İrade Dosya Usulü
İ. MTZ.	İrade Mısır
İ. TAL.	İrade Taltifat
MB. İ.	Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri
MF. MKT.	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
ML. EEM.	Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti Evrakı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Y. A. AZJ.	Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal
Y. A. HUS.	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat
Y. A. RES.	Yıldız Resmi Maruzat
Y. A. RES.	Yıldız Resmi Maruzat
Y. EE.	Yıldız Esas Evrakı
Y. MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y. PRK. BŞK.	Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y. PRK. MK. Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı

Y. PRK. MYD. Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi

Y. PRK. TKM. Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

ZB. Zabtiye Nezareti Evrakı

EKLER LİSTESİ

- EK 1:** Gazetenin İlk Sahibi Olan James Carlile McCoan
- EK 2:** Gazetenin 2'nci ve En Uzun Müddetli İdarecisi Edgar Whitaker
- EK 3:** James Carlile McCoan'ın Yapay Zekâ Aracılığıyla Oluşturulmuş Bir Resmi
- EK 4:** Edgar Whitaker'in Yapay Zekâ Aracılığıyla Oluşturulmuş Bir Resmi
- EK 5:** Whitaker'in Mezar Taşı
- EK 6:** Gazetenin Son Sahiplerinden Olan Lewis Mizzi'nin Gençlik Fotoğrafı (Fortunato and Enrico Mizzi Arşivinin Bir Parçası)
- EK 7:** Osmanlı Devleti Tarafından Lewis Mizzi'ye Verildiği İddia Edilen Yüksek Onur Madalyası (Fortunato and Enrico Mizzi Arşivinin Bir Parçası)
- EK 8:** Mizzi Ailesinin Büyükada'da Bulunan Konağı
- EK 9:** Konağın Günümüzdeki Vaziyeti
- EK 10:** Konağa Ait Olan Gözlem Kulesi
- EK 11:** The Levant Herald'ın Basımına Ruhsat Verildiğini Gösteren Arşiv Belgesi
- EK 12:** The Levant Herald'ın İlk Nüshasının 1'nci Sayfası (5 Ocak 1859)
- EK 13:** The Constantinople Messenger'in 24 Temmuz 1878 Tarihli Nüshası (İlk Sayfa)
- EK 14:** The Eastern Express'in 21 Mayıs 1882 Tarihli Nüshası (İlk Sayfa)
- EK 15:** The Levant Herald and Eastern Express'in 26 Mayıs Sene 1886 Tarihli Nüshası (İlk Sayfa)
- EK 16:** Gazetenin Beyoğlu Asmalı Mescitte Bulunan, Günümüzde Restoran Olarak Kullanılan Matbaa Binası
- EK 17:** Restoranın Bir Zamanlar Matbaa Olduğuna İşaret Eden Tabela

ÖN SÖZ

Literatürümüzde The Levant Herald gazetesini konu edinen pek çok eser mevcuttur. Bu eserler araştırma esnasında ulaştığımız bulguları sınama ve doğrulama noktasında ziyadesiyle kıymetli olsalar da arşiv vesikaları incelenmeden gazete hakkında sıhhatli tespitler yapılabilmesi mümkün gözükmemektedir. Okuyacağınız çalışma, türevleri arasında en uzun ömürlü olan gazetenin Osmanlı Devleti ile ilişkilerini arşiv belgeleri temelinde açıklamak üzere kaleme alınmıştır. Gazetenin yapısı, devlet ile olan temasları okuyucuya anlaşılabilir düzeyde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda iki ana bölüm teşkil edilmiştir. Birinci bölümde haberciliğin tarihsel kökenleri incelendikten sonra ilkel gazete örnekleri sıralanmıştır. Dünya çapında öncesiz kabul edilen gazetelerin hikâyesine değinildikten sonra Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi ve kulvarının öncüsü diğer vasıtalar zikredilmiştir. Avrupa dilli gazeteler okuyucuya aktarıldıktan sonra yayın nizamına göz gezdirilmiştir. İkinci bölüm ise The Levant Herald gazetesine ve Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine ayrılmıştır. Öncelikle gazetenin kuruluşuna, mizanpajına, idareci ve yayın kadrosuna, matbaasına ve abone ücretlerine dair ulaşılabilen detayların önemli bir kısmı açıklanmıştır. Akabinde devlet ile ilişkilerin seyri tetkik edilmiştir. Bütün bunlar yapılırken konuyla alakalı olan arşiv belgelerinin önemli bir kısmından faydalanılmaya gayret gösterilmiştir. Konuyu destekleyen araştırma eserler ve diğer vesikalar da ihmal edilmemiştir. Bu minvalde Osmanlı Devleti'nin muhalif addedilen bir yayın kadrosu için nasıl bir trafik yürüttüğü The Levant Herald özelinde gözler önüne serilmiştir. Aynı zamanda gazete, The Levant Times and The Shipping Gazette gibi çağdaşlarının iddialarına göre muhalif bir duruş sergilememektedir. Herald'ın muhalifliği halı altına süpürülmüş bu söylemlerden hareketle tekrar masaya yatırılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin gazeteye karşı takındığı tutumda küresel güçlerin bilhassa hamî konumunda bulunan İngiltere'nin belirleyiciliğinin olup olmadığı sorgulanmıştır. Gazetelerin yayın politikalarının şekillenmesinde okur kitlesi, ekonomik beklentiler, siyasi atmosfer ve ikili ilişkiler gibi birçok unsur rol oynadığından The Levant Herald'ın yayın politikasına hangi unsurların ne denli tesir ettiği sorusuna cevap verilmeye gayret edilmiştir. Azami özen göstermemize karşın fark edip düzeltmekte geç kaldığımız yanlış ve eksiklikler tarafımıza aittir.

Tez sürecimde ve daha öncesinde desteklerini gördüğüm kıymetli danışmanım Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ'e, yapıcı eleştirisi ve katkılarından dolayı kıymetli hocalarım Prof. Dr.

Uğur AKBULUT ve Muhammed Yasin TAŞKESENLIOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca kaynaklara ulaşım noktasında şahsıma yardımcı olan arşiv çalışanlarına, hassaten Mahir Ekinci ağabeyime teşekkür ederim. Fransızca belgelerin çeviri ve çözümlenmesine katkı sağlayan Eve Gloxie Nishimwe'ye de yürekten şükranlarımı sunuyorum. Aynı süreçlerden geçerek aynı duyguları paylaştığım kardeşim Songül Özkaya'ya, değerli hocam Prof. Dr. Murat Küçükuğurlu'ya telkinleri ile moral ve motivemi ayakta tuttukları için minnettarım. Araştırma esnasında bana kütüphane konforu sağlayan, yuva sıcaklığını aratmayan Erzurum Şehir Arşivi (ERŞA)'ni unutmam kabil değildir. ERŞA'da yol arkadaşlığı yaptığım Neslihan Küçük Gülbeyen, Beyza Nur Bölek ve Hatice Soylu'ya da sevgilerimi iletiyorum. Ortaya çıkardığım bu çalışmayı bütün varımı eğitim hayatıma hibe eden canım babama armağan ediyorum.

Betül Reyhan TARAKÇIOĞLU
Erzurum-2025

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Elinizdeki çalışma Osmanlı Devleti'nin The Levant Herald ile iletişimini detaylı biçimde incelemektedir. Bu yolla muhalif olarak addedilen bir yayın organı için kurumsal trafiğin nasıl yürütüldüğü, benzer şekilde gazetenin mevcut basın tüzüklerinden ne denli etkilendiği irdelenmektedir. Devletin The Levant Herald'a olan tavrında herhangi bir aktörün belirleyici unsur olarak öne çıkıp çıkmadığı ve gazetenin yayın politikasını hangi hususları hesaba katarak şekillendirdiği de aydınlatılmaya gayret edilmiştir. Gazete, 55 yıllık uzun soluklu bir yayın ömrüne sahip olduğundan yıl veya tema kıstasına gidilmemiş, konunun bütün olarak ele alınmasına karar verilmiştir.

Gerçekleştirilen literatür taraması, araştırmacıya The Levant Herald Gazetesi üzerine gerçekleştirilmiş 9 tez çalışmasının mevcut olduğunu göstermektedir. Bu çalışmaların 8'i yüksek lisans, 1'i doktora seviyesindedir. Yüksek lisans tezlerinin ilki gazetenin 1878 yılı nüshalarının fihrist ve değerlendirilmesi fikriyle yazılmıştır. Bu bağlamda 1878 yılı haberleri siyasi, iktisadi ve sosyal olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Tezde “93 Harbi” olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na dair detaylı saptamalar bulunmaktadır. Ayrıca henüz ilan edilen Kanun-ı Esasi ile birlikte parlamenter sisteme geçiş süreci takip edilebilmekte, Kıbrıs'ın İngiliz idaresine verilmesine değin yaşanan gelişmeler gözlenebilmektedir. Harbin getirdiği ağır mali koşullara karşın yürürlüğe konan kaime gibi uygulamalardan bahsedilmektedir. Adem Özcan tarafından yazılan bu tez 2023'te tamamlanmıştır. The Levant Herald'ın 1877 yılı nüshalarından hareketle yazılmış bir diğer tez ise Kamran Sardarlı tarafından 2020'de tamamlanmıştır. Üçüncü yüksek lisans tezi, 1866 ile 1870 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde ekonomik vaziyeti ve finansal yapıyı irdelemektedir. 2022'de Almas Gasimov tarafından yapılan çalışma, devletin 4 yıllık finansal durumunu haberler üzerinden anlamayı ve açıklamayı hedeflemiştir. Bu yönüyle analiz ve değerlendirmeden uzak olan tez yazarının ifade ettiği gibi bilgi sunma ve yapılacak çalışmalara rehberlik etme niyetindedir. Diğer bir yüksek lisans tezi daha özgün bir konu üzerine yoğunlaşmış olup Ebru Uygun tarafından 2017'de tamamlanmıştır. Gazete haberlerinden Rusya'nın Türkistan siyasetini inceleyen tez, üç bölümden oluşmakta ve gazetenin olaylara bakış açısını konu edinmektedir. Beşinci yüksek lisans tezi 2017'de İngilizce olarak kaleme alınmış olup Burhan Çağlar tarafından hazırlanmıştır. 1859 ve 1878 yıllarını kapsayan çalışma ilk olarak Osmanlı Devleti'nde yabancı dilli basının doğuşunu ve

yasal düzenlemeleri işlemiş, ardından The Levant Herald'ın kuruluşuna, mizanpajına, muhtevasına, yayın periyoduna ve fiyatına değinmiştir. Yazar, gazetenin sansür edilmesi ve isim değişikliğine gitmesi gibi meselelerden bahsetmeyi de ihmal etmemiştir. Altıncı tez, Vedat Aycan tarafından 2016'da tamamlanmış olup gazetenin 1874 yılı haberlerinden hareketle İstanbul betimlemesi yapmaya çalışmaktadır. Yedinci araştırma 2014'de Hikmet Göktaş tarafından gerçekleştirilmiştir. Konu, emsallerine benzer olarak İstanbul'da siyasi, iktisadi ve sosyal hayattır. Gazetenin 1873'te çıkarılmış olan ilk sayısı hariç 43 nüshası incelenmiş akabinde bahsedilen meselelere dair güncel bir çalışma ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Herald üzerine yapılmış araştırmaların en eskisi 2013 tarihli olup Muammer Akçay tarafından tamamlanmıştır. Tezde “muhalif” olarak tanımlanan gazete temel alınarak 1865 yılı Osmanlı ekonomisi ve sosyal hayatı irdelenmiştir. 3 bölümden müteşekkil olan tezin ilk bölümünde yayın ile alakalı genel bir çerçeve çizilmiş, ikinci bölümünde ekonomi haberleri tetkik edilmiştir. Son bölüm ise sosyal vukuatın açıklanmasına tahsis edilmiştir. Üst satırlarda sıraladığımız çalışmaların tamamı yüksek lisans tezidir. The Levant Herald üzerine yazılmış tek bir doktora tezi bulunmaktadır. Bu tez 2021'de Ali Murat Varlı tarafından ortaya konulmuştur. Varlı, gazetenin II. Abdülhamit devri yayın politikasını incelediği çalışmasını 3 bölüm şeklinde planlamıştır. İlk bölümde Osmanlı'da faaliyet göstermekte olan yabancı basın ve daha özelinde The Levant Herald irdelenmektedir. İkinci bölüm gazetenin sahipleri ile alakalı çeşitli bilgileri ihtiva etmektedir. Üçüncü kısım ise yayının 1876 ile 1909 yılları arasında çizmiş olduğu yol haritasını izah etmektedir. Sıralanan tez çalışmalarının haricinde gazete üzerine yazılmış makale ve kitapların sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte zikredilen çalışmalarda arşiv vesikalarının kullanımının da oldukça sınırlı tutulduğu görülmektedir. Bu çalışma, gazeteyi arşiv vesikaları ışığında incelemeyi hedeflemektedir. Literatürde yapılan incelemeler yayının hâlihazırda planlandığı gibi bütüncül bir incelemeye tabi tutulmadığını, konu, sene veya nüsha bakımından yapılan daraltmalar çerçevesinde araştırıldığını göstermektedir. Gerçekleştirilecek olan tetkikler yaşanan bu eksikliği gidermeye çalışacak, gazetenin bütüncül bir bakış açısıyla anlaşılmasına katkı sunmaya gayret edecektir.

B. ARAŞTIRMA KAYNAKLARI

a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Araştırmanın genelinde Devlet Arşivleri Başkanlığından temin edilen belgelerden ve gazetenin ilgili nüshalarından faydalanılmıştır. Gazete ile alakalı olduğu düşünülen ve 24 ayrı kaleminden çıkan vesikaların önemli bir kısmı incelenerek çalışmanın ilgili kısımlarında kullanılmıştır. Bahsedilen kalemlerin içerisinde Bâbîâlî Evrak Odası ve Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi gibi birimlerin yazışmalarına sıklıkla başvurulmuştur.

b. The Levant Herald Nüshaları

The Levant Herald'ın yayın faaliyetlerini hikâye etme noktasında, arşiv belgelerinin yetersiz kaldığı durumlarda yahut vesikaların desteklenerek bulguların kuvvetlendirilmesi hususunda gazete nüshalarına başvurulmuştur. Bu bağlamda 1859-1914 yılları arasına tarihlenen muhtelif nüshalar kullanılmıştır. Nüshalar Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nden temin edilmiştir.

c. Araştırma Eserler

Arşiv belgeleri ve gazete nüshalarının yanı sıra konuya katkı sağlayan çalışmaların önemli bir kısmından faydalanılmış, Nuri İnüç, Hasan Refik Ertuğ, Enver Behnan Şapolyo, Selim Nüzget Gerçek, Nesimi Yazıcı, Server İskit ve Hıfzı Topuz'un eserlerinden yardım alınmıştır. Bilhassa yorumlanması zaruri olan konularda ehilliği kabul görmüş kişilerin söylemlerine atıf yapılmıştır. Bu bağlamda Türk Basın Tarihi'nin uzmanlarından olan Orhan Koloğlu'nun kitap ve makalelerinden faydalanılmıştır. Aynı şekilde The Levant Herald hakkında birçok çalışması bulunan Burhan Çağlar'ın bulgularından sağlamalar yapılmıştır. Tezin araştırma sahasına doğrudan girmese de konunun bir bütün olarak anlaşılmasına yardımcı olacak detaylar ise Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde mevcut bulunan maddelerle açıklanmıştır.

d. İnteraktif Kaynaklar

Tezin ekler kısmında bulunan görsellerin tamamı interaktif ortam kullanılarak temin edilmiştir. Bu görseller arşiv vesikaları ve gazete nüshalarından oluşmaktadır. Bahsedilen 2 kategorinin dışında kalanlar ya akademik çalışmalarda yer almakta ya da Levantine Heritage Foundation ve Times of Malta gibi sayfalarda bulunmaktadır. Ayrıca gazetenin sahiplerinden olan McCoan ve Whitaker'in yapay zekâ vasıtasıyla resimleri oluşturulmuş,

ilgili kısımlara eklenmiştir. Bu fotoğraflar oluşturulurken her iki şahsı simgelediği düşünölen çizimlerden esinlenilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN VE MEVZUATI

1.1. HABERCİLİĞİN TARİHSEL KÖKENLERİ VE İPTİDAİ GAZETE ÖRNEKLERİ

Gazete, haber ve fikirleri geniş kitlelere ulaştırmak noktasında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Dünya üzerinde var olduğu ilk andan günümüze değin etrafı ile etkileşim halinde bulunan insanlığın çevresi hakkında malumat edinebilmesi, izlenim sahibi olabilmesi net bir biçimde bu vasıtanın varlığıyla ivme kazanmıştır. Öncesinde, modern iletişim araçlarından henüz söz edemeyeceğimiz devirlerde, kişiler, istihbar ettikleri bilgileri şifahi şekilde birbirlerine ulaştırmakta idiler. Zaman içerisinde genişlemeye başlayan iletişim ağı haberleşme sahasında birtakım gelişmelerin önünü açtığı vakit, ağız yoluyla kurulan irtibat, yazı vasıtasıyla sürdürülmeye başlanmıştır. Bu yeni icat, bilgiyi kalıcı hale getirerek aktarma ve depolamaya imkân tanıdığından iletişim, uzun bir müddet bahsettiğimiz usulle devam ettirilmiştir.

Haber alma ve haber verme isteği insan mizacında var olan merak duygusu gereğince tabiidir. Yürütülen bilimsel çalışmalar bu arzunun temelini İlk Çağ uygarlıklarına dayandırmakta, pişmiş tuğladan yapılan ve üzerlerinde günün önemli hadiselerini taşıyan taş levhaları “dünyanın ilk gazeteleri” olarak telakki etmektedir. Tabletlerin yanı sıra ilkel vaziyette matbaa işletildiğine dair söylentiler de mevcuttur. Çinlilerin gazete benzeri bültenler çıkardıkları, Yunanlıların “avi” ve “efemerit” olarak nitelenen vesikalar yazdıkları iddia edilmektedir. Bu tür bültenlerin en önemlilerinin Venedik’te ortaya çıktığı ve gazeteye giden yolu açtığı dillendirilmektedir.¹ İngilizlerin “news-letter”, Fransızların “nouvelles manuscrites” olarak adlandırdıkları havadis mektupları, muhtelif gerekçelerle baş gösteren merakın teskin edilmesi maksadıyla vücuda getirilmiştir. İlk olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda görülmeye başlanan ve peyderpey yaygınlaşıp ilgi odağı haline gelen bu yazılar, muayyen kesimlerin haber alma ihtiyacını kazanç kapısı olarak değerlendiren kimselerin fikri olarak doğmuştur. Faaliyetlerini esenlikle devam ettirmek için siyasi olarak stabilize muhitlere şiddetle ihtiyaç duyan tacir taifesi, askeri sürtüşmelerin detaylarını öğrenmek isteyen yöneticiler, sanat ve din sahalarındaki gelişmeleri takip etme arzusunda bulunan kilise

¹ Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara 1969, 10, 11, 12.

mensubu aydınlar bu uğurda ziyadesiyle özveri göstermektedirler. Durumun farkına varan bazı kişiler rağbete muvafık olabilecek havadisleri elle yazıp çoğaltarak talep eden kimselere ücret mukabilinde ulaştırmaya başlarlar. Beyanlar zamanla öylesine popüler hale gelir ki yer yer matbaada basılan bültenlerden daha fazla okunur. Kazandığı popülarite meseleyi başka bir boyuta taşımıştır. Artık bu işle iştigal edenlerin habercileri, yazıcıları, aboneleri ve idarehaneleri vardır. İngiltere’de tutulan bu sanat, iki yüzyıllık gecikme ile Almanya ve İtalya’ya da uğramıştır. İtalyanlar, havadis mektuplarını “avvisi” olarak nitelemişler, belirli bedeller ödeyerek satın almışlardır. Avvisiler eder olarak “gazetta” denilen bakır Venedik parasına denk düştüğünden zamanla bu metanın adıyla anılmaya başlanmış, bugün algıladığımız manada gazeteye dönüşmüştür. Zikredilen havadis mektupları belli bir müddet sonra matbaanın da icadıyla basılmak suretiyle çoğaltılıp dağıtılmaya başlamıştır. Hem elle yazılanlar, hem matbaalarda çoğaltılanlar periyodik olarak düzensiz oldukları gibi yorum ve değerlendirmelerden uzaktırlar. Aralarındaki tek fark matbaada basılanların sıkı bir denetime tabi olmasıdır.²

Habercilik, bir meslek dalı olarak ortaya çıktıktan sonra birtakım süreçlerden geçerek bugünkü haline ulaşmıştır. Haber mektupları temel alınarak anlatılan kısım, gazeteciliğin doğuşunu tanımlamaktadır. Bu evreden sonra mevkute yahut gayr-ı mevkute yayınlar kendini göstermekte, gazeteciliğin emekleme aşamasına geçtiği kaydedilmektedir. Mevkut, kullanacağımız manasıyla periyodik olmayı ifade eder. XV. yüzyıl ise mevkute sıfatından yoksun yayınların çıkarılmaya başlandığı dönem olarak belirginleşmektedir. Zikredilen zaman zarfında vuku bulan muhtelif hadiseler matbuat neşrine ciddi manada tesir etmiş, artan haber akışı ek yayınların devreye girmesine olanak tanımış olmalıdır. Risale şeklinde yayına başlayan bu bültenlerin tam manasıyla gazete mahiyetinde değerlendirilmemesi muayyen vakit aralıkları ile basılma niteliğinden yoksun bulunması nedeniyledir. Haber basımında temel ölçü öncelikli olarak ehemmiyetli hadiselerin yazılmasıdır. Mevkute bültenler ise gelişmelerin sürekliliği ve haber almanın bir kültür haline dönüşmesi ile belli bir müddet sonra devreye girecek, şehir, kasaba vb. idari birimlere postanın 7 günde bir uğraması yayınlarda hafta biriminin kullanımına yol açacaktır. Ancak bunlar da türevleri gibi “gazete” kategorisine dâhil edilmemektedir.³ İlk gazete ne zaman ve nerede basılmıştır?

² Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi** (1. Cilt), Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, 21, 22, 23; Uğur Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, **Turkish Studies**, 8 (5), 2013, 33.

³ Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, 38, 39, 40, 41.

Bu soruya verilmiş farklı cevaplar mevcut olmakla beraber kesinliğini tartışılmaktadır. Araştırmacıların ekseriyeti gazetenin anavatanı olarak Avrupa'yı işaret etmekte, kıta memleketlerine ait pek çok gazete örneği sıralamaktadır. Bunlardan ilki Hollanda'nın Anvers Limanı'nda 1605'te çıkan "Nieuwe Tijdingen" adlı gazetedir. Yine Almanya'da, 1609'da Augsburg ve Strassburg merkezli baskı yapan "Avisa" ve "Relation" adlı gazeteler adı geçenler arasındadır. Benzer mahiyette Frankfurt şehrinde E. Emmel adındaki mürettibin özel teşebbüs ile masrafı şahsına ait olan haftalık bir yayın çıkardığı görülmektedir. Münih'te basılan ilk gazete ise 1628 tarihini taşımaktadır. İlk İngiliz Gazetesi olan "The Weekly News from Italy and Germany" 1622'de Londra'da, İtalya menşei ilk yayın ise 1636'da Floransa'da vücut bulmuştur. Fransa'da, Almanya'daki mevcut durumun aksine devlet otoritesi nezdinde doğup gelişen bir basın söz konusudur. 30 Mayıs 1631'de Paris'te basılan "La Gazette" dönemin Fransa Başbakanı Richelieu'nun yakın çevresinden olan bir doktorun marifetiyle çıkarılmıştır. Tüm bunları takiben Polonya'da yayın hususundaki ilk gelişme 1661'de yaşanmıştır. Rusya, İspanya ve Amerika'da ise gazetelerin yayın hayatına başlaması XVIII. yüzyılın başlarında mümkün olmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki basın cephesinin gelişimi mevcut siyasi rejimin tavır ve tutumu ile doğrudan bağlantılıdır. Fransız İhtilali'ne değin gazetelerin mutlak monarşinin bulunmadığı serbest atmosferde daha rahat gelişim göstermesi tesadüf olmasa gerektir. Gazeteciliğin doğuş ve gelişim safhasında Türk Gazetecilik Tarihi'nin araştırma sahasına doğrudan girebilecek herhangi bir gelişme bulunmaması da dikkate değerdir. Bu durum araştırmacıyı Osmanlı Devleti'nin monarşik karakter ve otoriter kimliği ile basın dinamikleri arasındaki bağı daha dikkatli incelemeye sevk etmektedir.⁴ Avrupa kıtasında durum bu şekilde iken Osmanlı Devleti bünyesindeki ilk gazetenin basılması Fransızlar sayesinde olmuştur. Türkçe basının tarihi ise Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra hâsıl olan "kimlik arama", daha genel bir ifade ile "üst-kimlik inşa etme" gayretlerinin uzantısı olarak 1831'de çıkarılan Takvim-i Vekayi ile yazılmaya başlanmıştır.⁵

⁴ Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, 41, 42; Nermin Abadan, "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16 (01), 1961, 122, 123, 124, 125, 126.

⁵ Osmanlı Devleti'nde basılan ilk Türkçe gazete Vaka-yı Mısriyye'dir. Bu gazete Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından çıkarılmış ve himaye edilmiştir. 1769'da Kavala'da doğan Mehmet Ali, ticaretten askerliğe muhtelif sahalarda faaliyet göstermiş, 1801'de Fransızların Mısır'ı işgal etmeleri üzerine bölgeye gönderilen birlikler arasında yer almıştır. Fransızlara karşı elde ettiği başarıların yanı sıra İngilizleri Mısır'ı terke mecbur bırakması (1807), Memlûk beylerini bertaraf etmesi, Hicaz'a, Vahabiler üzerine sefer düzenlemesi (1811-18) ve Sudan'ı fethetmesi (1820-21) onun karizmatik bir lider olarak sivrilmesinde önemli rol oynayan hadiselerdir. Ancak Paşa'nın şöhreti güçlü ve modern bir Mısır inşa etmiş olmasından ileri gelmektedir. Gazeteci-Tarihçi Orhan Koloğlu'na göre Mehmet Ali Paşa, Mısır'a muazzam bir düzen ve çalışma temposu getirmişti. Bu yeni yapının da bir iletişim aracına ihtiyacı vardı. Kendi sisteminin işlemesi için kurduğu ağda

1.2. TAKVİM-İ VEKAYİ İLE BAŞLAYAN OSMANLI BASIN SERÜVENİ

Takvim-i Vekayi çıkarılmaya başlandığı vakit Osmanlı tahtında II. Mahmut (1808-1839) oturmaktaydı. 23 yaşında tahta çıkan bu genç Sultan'ın yenilik fikirlerini selefi III. Selim'den devraldığı, amcazadesi öldürünceye dek musiki derslerini bahane ederek sıklıkla kendisi ile istişare ettiği bilinmektedir. Alman Mareşal Moltke de yukarıdaki iddiayı destekler nitelikte şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “*Memleketin iç ve dış meseleleri hakkında ne biliyorsa hemen hepsini büyük kuzeni bedbaht Sultan Selim'den öğrenmişti. Gerçekten Sultan Mahmud'da Avrupa'nın üstünlüğünü tanıma, ıslahat aşkı ve yenicilerle karşı kin duyma III. Selim'den kalmıştır.*”⁶ Nizam-ı Cedit hareketi⁷ tetkik edilecek olursa göze çarpan ilk detay, Sultan'ın layiha istemek suretiyle devlet ricalini meseleye dâhil etme, böylelikle sırtını kuvvetlendirme çabasıdır. Ancak bu gayret yeterli gelmemiş olacak ki III. Selim, 1807'de Kabakçı Mustafa'nın elebaşılığını yaptığı isyan ile önce saltanatını ardından hayatını yitirmiştir. Kuvvetle muhtemel bu nahoş hatıra, Sultan II. Mahmut'u reformlarını gerçekleştirirken arkasına alabileceği daha güçlü bir destek arayışına itmiştir. Bu desteğin dönemin şartları gereği halk tabanından başka bir şey olduğunu düşünmek mümkün değildir. Takvim-i Vekayi, bu bağlamda bir kamuoyu oluşturma çabası olarak 1831'de yayımlanmaya başlamıştır. Sultan, gazetenin ilk baskısından 6 yıl sonra memleket gezilerine çıkmış, tebaa ile bizzat temas kurmaya azami özen göstermiştir. Ancak II. Mahmut'u gazete çıkarma hususunda etkileyen unsurlar zikrettiklerimiz ile sabit değildir. Bu noktada Fransız tüccar Sir Black'in katkılarından da bahsetmek gerekmektedir. Türk Basın Tarihi'ni konu edinen her kitapta kendinden en az bir başlık ve bölüm bahsettirmeyi başaran bu şahsiyet, aslı itibarıyla İzmir'deki Fransızca basının temsilcilerinden olup “Spectateur Oriental” ve “Courrier de Smyrne” adlı gazetelerde başmuharrirlik ve idarecilik gibi muhtelif mevkilerde çalışmıştır. Bahsedilen zaman zarfında Osmanlı Devleti lehine dile getirdiği eleştiriler sebebiyle yabancı elçi ve bürokratlar tarafından nefretle hedef alındığını, bastığı gazetelerin

herkesin onun taleplerini hakkıyla idrak etmesi, idrake muvaffak olduktan sonra talebe uygun davranması icap etmekteydi. Mısır'da Bulak Basımevinin kuruluşu ve Vakayii Mısriye'nin yayın hayatına başlaması bu gereksinimden dolayı gerçekleşmişti. Ancak Mısır, Osmanlı Devleti'nin idari bir parçası idi ve gazete bu bağlamda vilayet gazetesi sıfatını taşımaktaydı. Mamafih vali ziyadesiyle farklı bir plana sahip olmayıp devlet merkezinde de devam eden yenileşme çabalarına paralel bir tavırda hareket etmekteydi. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, **İlk Gazete İlk Polemik**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, 18.)

⁶ Abdülkadir Özcan, “II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 10 (1), 1995, 13.

⁷ Nizam-ı Cedit, III. Selim (1789-1807) devrinde askeri ve sivil kurumların modern ihtiyaçlara cevap verebilecek biçimde düzenlenerek iyileştirilmesini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, “Nizam-ı Cedit”, **Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi**, 33, İstanbul 2003, 175.)

defaat ile kapatılma tehlikesi geçirdiğini hatta kapatıldığını söylemek mümkündür.⁸ Ancak Sir Black kime-neye, ne sebeple muhalefet etmekteydi? Bu Fransız'ın Osmanlıları cansiperane savunmasının altındaki gerçek sebep ne idi? Takip edebildiğimiz kadarıyla İzmir ve çevresindeki olaylar 1821'de patlak veren Yunan İsyanının gölgesinde şekillenmekteydi. İzmir ticaret ağı bu siyasi kargaşadan ciddi olarak etkilenmekte, Fransız konsolosu raporlarında ticaretin durma noktasına geldiğini kaydetmekteydi. İşlerin bitme derecesine dayanması bazı kimseleri bölgede, Ege Denizi'nde korsanlık etmeye sevk etti. Bu kimseler yer yer adalardan Anadolu kıyılarına kadar çıkıp haydutluk etmekten geri durmuyorlardı. Levanten⁹ bir tüccar olan Black, bu gelişmeleri herkes gibi endişe ile takip etmekteydi. Bu olaylardan sonra 1824'de Yunan isyancıları arasında bir iç kriz yaşandı. Böylelikle isyanı bastırmak için çare arayan Osmanlıların eline güçlü bir fırsat geçmiş oldu. Ancak 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması, bir yıl sonra İngiliz-Fransız-Rus ittifakının hilesi ile Osmanlı filosunun yakılması Ege Denizi'ndeki haydutların iyiden iyiye serbest hareket etmesine olanak tanıdı. Bu dönemde yayın hayatına devam eden Spectateur Oriental ise isyanın da katkısıyla tamamen siyasi bir kılıfa bürünerek ticaret gemilerini hedef alan Yunan korsanlara karşı polemik yapmaya başladı.¹⁰ Özellikle Navarin faciası Black'i ciddi manada kızdırmıştı. Onun Türk taraftarı propagandası bu hadiseden sonra daha belirgin bir hal aldı. Yunan isyanını değerlendirdiği bir makalesinde kızgınlığını şu satırlarla ifade etmekteydi:

(...) Bunlardan birincisi haklarını başkalarınınkine de saygı göstererek arıyor. İkincisi kendi haklarını herkesin haklarına tecavüz ederek arıyor. Biri birkaç saat süren bir devrimden sonra geçmişin anane ve alışkanlıklarını reddederek en karışık ve tehlikeli durumların ortasında yeni kurumlara desteğin bir kanıtını veriyor. Diğeri yedi yıllık bir deneyimden sonra her zaman cehaletiyle daha inatçı gurur duyduğu kusurlarıyla iyice körleşmiş güç yoluyla şiddet ve sanayiden haraç alıyor. Kimseye itaat etmemekten mağrur ne bir başı ne yasaları var. Gerçek bir kaos manzarası sergiliyor. İşte bu kadar birbirine zıt cepheler olarak Türkler ve Yunanlılar Avrupa'nın dikkatine kendilerini sunuyorlar. Fakat Avrupa hala bu tabloyu görmeye engel olan tülü kaldırmayı istemiyor. (...) Bütün bunların sonuçlarını görünüz. Çünkü sonunda yolun neresine, hangi noktasına geldiğimizi düşünmek zamanıdır. Yunanistan'daki durum nedir? Tek bir sözcük bunu anlatabilir: Kaos. Türkiye'deki durum ne? Her şey düzene giriyor ve ülkede barış hüküm sürüyor. Öyleyse tahrip edilmek istenen barıştır, yıkılmak istenen düzendir; şiddetle tehdit altında olan bütün bir ulusun sosyal organizasyonunun ilk temelleridir. (...) Belki Yunan korsanlarının üslerin biri olan Carabuse yerinde bırakılırken Boğazlar'ı abluka altına alıp kapatmaya da gidilecektir. (...) Bu durumda birkaç bin korsanın hayatlarını kolaylaştırmak için milyonlarca Türk'ün açlıktan

⁸ Orhan Koloğlu, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, çev. Erol Üyepazarcı, Müteferrika Yayınevi, İstanbul 1998, 16, 17.

⁹ "Levanten", Doğu Akdeniz'in İstanbul, İzmir, Suriye, İskenderiye ve Halep gibi liman kentlerinde ikamet eden yerleşik yabancıları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Raziye Oban Çakıcıoğlu, "Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 22, 2007, 346.

¹⁰ Koloğlu, **Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, 10.

ölmesi haklı bir davranış mı olacaktır? Her yerde Yunan gemileri serbestçe dolaşacaklar, her yerde Türkiye emvaline saldıracaklar, her yerde yolcuları soyacaklar fakat hücumu uğrayan noktalara yardım etmek için Türklerin göndereceği hiçbir gemiye hiçbir zaman izin verilmeyecek ve Sultan bu durumda silahlandırdığı gemilerini boğazlardan çıkarmakta ısrar ederse Navarin'in ağlanacak öyküsü yine tekrarlanacak (...)"¹¹

Black'in sert eleştirileri yabancı bürokratları oldukça rahatsız etmişti. Bu yazının gazete sütunlarında yer alması, deyim yerinde ise bardağı taşıran son damla olmuş, şahsının Bâbîâli ve Fransa hükümetinin adli mercilerine şikâyet edilmesi uzun sürmemişti. 1830'un sonuna gelindiğinde ticari durgunluk hat safhaya ulaşmış, Black iflasın eşiğine dayanmıştı. 1831'in temmuz ayından sonra sahibi olduğu gazetelerin baskısı da kesilmişti. Bu durum onun İzmir'deki gazetecilik hayatının sona erdiği manasına gelmekteydi. Çünkü Black, Bâbîâli'nin davetiyle İstanbul'a yeni bir gazete çıkarmak için çoktan yola koyulmuştu. Bahsettiğimiz sürpriz gelişme, başta Rus Büyükelçisi olmak üzere çoğu kimseleri tedirgin etmişti. Ruslar, tehditkâr notalarıyla Osmanlı Devleti'ni sıkıştırırken Fransız Büyükelçisi, Black'in yazıları sebebiyle kendilerine yöneltilen şikâyetlerin sorumluluğundan feragat ettiği için derin bir nefes almışa benziyordu. Black Bey, bu süreçte resmî gazete projesi için Osmanlı cenahına detaylı bir rapor sundu. Raporda çıkarılacak gazetenin Türkçe ve Fransızca olmak üzere iki ayrı dilde yayın yapmasını önerdi. Ayrıca tasarladığı gazete, resmî ve gayriresmî şeklinde ayırt edilen kısımlardan müteşekkildi. Resmî olan bölüm yeni yasa ve kararnamelerden, atamalardan, terfilerden ve bu gibi muamelattan haber verecekti. Fransızca yayın ise bu bölümün aynen çevirisinden ibaret olacaktı. Resmî olmayan sayfalarda ise gazete diline göre içerik üretilecekti. Alexandr Black, Türkçe çıkarılacak gazetenin gayriresmî kısmı için reformların tamamlanıp konsolide edilmesine yardımcı olacak makalelerin yayımlanmasını tavsiye etmekteydi. Raporun devamında vali ve yöneticilerin gazetenin dağıtımına ve okunmasına destekte bulunması, ne sıklıkla baskısının yapılması, matbaada çalışacak elemanların sayısı, niteliği ve çalışma şartları, tüm bunlar için ne kadar sermaye gerektiği gibi detaylar yer almaktaydı. Nihayetinde Black'in tavsiyeleri kabul edildi ve kendisine 80.000 kuruş sabit ödenek ayrılarak Takvim-i Vekayi'nin temeli atıldı. 1 Kasım 1831'de ilk sayısı çıkarılan Takvim-i Vekayi'yi Fransızca yayını olan Le Moniteur Ottoman takip etti. Ottoman'ın ilk baskısı da 5 Kasım 1831'de yapıldı.¹²

¹¹ Koloğlu, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, 20, 21, 22.

¹² Koloğlu, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, 66, 67, 68, 69, 70.

Takvim-i Vekayi basıma başlamadan evvel bir de mukaddime¹³ yayımlanmıştır. Mukaddimede tarih ilmi, işlevi, İslam devletlerindeki tarih çalışmaları ve bazı müverrihler hakkında malumat verildikten sonra Osmanlı Devleti bünyesinde görev yapmış vakanüvislerden birkaçının ismi sıralanmıştır. Akabinde vakanüvislerin hadiseleri muayyen zaman aralıkları ile kaleme almaları sebebiyle olayların asıl nedenlerinin anlaşılmadığına dikkat çekilmiştir. Bu hususla bağlantılı olarak Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan yenilik hareketlerinin çoğu zaman yanlış değerlendirildiği ve dedikodulara yol açtığı kaydedilmiştir. Takvim-i Vekayi’de işlerin aslı anlatılacak, halk vesveseden kurtarılacaktır. Bununla birlikte reaya, fennî, sanayi ve ticari sahalarda yapılan düzenlemeleri gazetenin sütunlarından takip edebilecek, böylelikle Sultan’ın kendileri için ne kadar faydalı işler yaptığına bizzat tanıklık edeceklerdir. Mukaddimenin devamında Osmanlı sultanının dost devletlere, İslam ehline ve bütün tebaaya karşı ne denli şefkatli olduğu anlatılmaktadır. Bu bölümü farklı dillerde çıkarılacak nüshalar meselesi takip etmekte, ardından gazetenin nerede basılacağı, nazırının kim olacağı, istihbaratın ne yolla sağlanacağı izah edilmektedir. Son olarak yayının resmî ve gayriresmî şeklinde iki yönlü malumat vereceği, çıkış periyodu ve abone ücreti kesinleştirilmektedir.¹⁴ Mukaddime-i Takvim-i Vekayi, kadim Türk devlet geleneğinde yer alan yöneticinin halkına hesap vermesi görüşünün bir yansıması olarak anlaşılabılır. Dil ve üslup noktasından değerlendirilirse resmî, devlet nizamına tabi ve bununla bağlantılı olarak güven aşılayıcıdır. İlk dönem gazete mukaddimelerinin hepsinde olduğu gibi padişaha övgü ifadeleri ile bezelidir. Yazarı Esad Efendi, müderrislik, kadılık ve naiplik gibi mevkilerde görev yapmış, vakanüvis iken gazetenin nazırlığını devralmıştır. Mukaddimede kamuoyuna hitap eden üst düzey bir memur olmasının yanında, tarihçi hüviyeti aşikâr olmaktadır.¹⁵

Gazete, Türkçe dışında 5 muhtelif dil ve alfabede yayın yapmıştır. Bu dil ve alfabeler Fransızca, Ermenice, Rumca, Arapça ve Farsça’dır. Gazetenin neşir sebebi göz önüne alındığında farklı dillerde basılması normal hatta lüzumludur. Bu nüshaların en önemlisi -

¹³ Gazete mukaddimeleri, ilgili yayın ile alakalı bazı detayları barındırdıklarından ehemmiyetli belgelerdir. Takvim-i Vekayi’nin mukaddimesi hem ilk olması hem de Osmanlı Devleti’nin gazeteye dair beklentilerine işaret etmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Mamafih çıkış tarihi ve müellifi hakkında bazı anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Neşir tarihi bazında 3 ayrı gün verilmekte, yazarlığı ise farklı isimlere atfedilmektedir. Ancak genel kabul mukaddimenin çıkış tarihinin 8 Ekim 1831, müellifinin ise Nazır Esad Efendi olduğu yönündedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, **Takvim-i Vekayi “Belgeler”**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983, 44, 45, 46)

¹⁴ Dinçer Öztürk, **Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri**, Hiper Yayın, İstanbul 2020, 29, 30, 31.

¹⁵ Süheyla Yüksel, “Osmanlı Basınının İlk Döneminde Gazete Mukaddimeleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 48, 2020, 58, 60, 63.

daha önce değinildiği üzere- Fransızca nüshadır ki “Le Moniteur Ottoman” adını taşır. Amacı Avrupa kamuoyunu bilgilendirmek, yer yer kıtanın büyük devletlerine ulaşabilmektir. Yayınının ne kadar devam ettiği net olarak bilinmemekle beraber diğerlerine nazaran en uzun ömürlü olanıdır. Koloğlu bahsettiğimiz nüsha ile alakalı şu tespitte bulunmaktadır: “*Yavaş yavaş Moniteur’un üstünlüğü o dereceye geldi ki Batılılar Türkçe yayınla ilgilenmemeye ve onun Moniteur’un basit bir kopyasını olduğunu bile iddia etmeye başladılar. Moniteur, diplomatlar kadar Avrupalı gazeteciler için de haber kaynağı oldu. Gazete ile öyle ilgileniyorlardı ki yayındaki en küçük gecikmeler ciddiye alınıyor ve Avrupa’ya bildiriliyordu.*” Yine Koloğlu’nun iddiasına göre Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, bu gazeteden ziyadesiyle etkilenmiş, aynı silahtan edinmeye karar vermişti. Moniteur Egyptien bu maksat doğrultusunda basılmaya başlansa da Avrupa’da Moniteur Ottoman kadar tutulmamış ve 7 ay sonra kapanmak zorunda kalmıştır.¹⁶

Takvim-i Vekayi’nin diğer nüshaları Rum ve Ermeni lisanlarında çıkarılmıştır. Türkçe yayının 10. sayısında bu nüshaların müjdesi verilmiş, 12. sayıda hazırlıkların nihayete ermek üzere olduğu bildirilmiştir. Ayrıca almayı arzu edenlerin aboneliğinin lazım geldiği belirtilmekte, Rum ve Ermeni patriklerinin ortak bildirisine yer verilmektedir. Her iki nüsha da Ocak 1832’de basıma başlamıştır. Ermeni hurufatıyla hazırlanan nüsha “Liro-Kir” namına sahiptir. Rumca nüshanın adı ise “Otumanikos Monitor” olarak tespit edilmiştir. Zikrettiğimiz nüshalar bir yıl yayın yaptıktan sonra okuyanların azlığı, baskı için makine ve personel eksikliği gibi nedenlerle faaliyetlerini durdurmuşlardır. Ancak bu mesele Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra tekrar gündeme taşınacaktır. Arapça ve Farsça Vekayi nüshaları hakkında yeteri kadar malumata henüz sahip değiliz. Selim Nüzhet Gerçek, Arapça nüshalardan birine ulaşmayı başarsa da Farsça için bu kadarı bile söz konusu değildir. Faaliyetlerinin ne kadar devam ettiği muğlak olmakla beraber yayın periyotları ve diğer hususlardaki bilinmezlik de süregelmektedir. Yalnızca 1832’de basıma başladıkları bilinmektedir.¹⁷

Ceride-i Havadis, Osmanlı Devleti bünyesinde yayın yapan 2’nci ulusal gazete olup öyküsü hayli ilginçtir. Miyop bir gazetecinin otlaktaki Türk çocuğunu ve beraberindeki kuzusunu yaralamasının akabinde vaka, İngiliz elçisinin marifetiyle krize dönüşmüş, nihayetinde Osmanlı cenahı mağdur (?) durumda bulunan muhabire gazete çıkarma imtiyazı

¹⁶ Koloğlu, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, 72.

¹⁷ Yazıcı, **Takvim-i Vekayi “Belgeler”**, 59-65.

vererek meseleyi çözüme kavuşturmuştur. Bahsi geçen şahsın adı William Churchill'dir. Kendisinin 1797 Londra doğumlu olduğu düşünülmektedir. Türkiye'ye ne zaman yerleştiği hususunda muhtelif görüşler mevcuttur ancak rasyonel hesaplamalara göre 1816 ile 1825 yılları arasında İzmir'de ikamet etmeye başlamış olmalıdır. Takvim-i Vekayi'nin çıkışını takip eden ilk 3 sene boyunca İstanbul'da bulunan Amerikan Temsilciliği'nde konsolos yardımcısı sıfatıyla vazife yapmıştır. Araştırmacı nazarında 1833'te, yardımcılıktan azledilmesinin akabinde, gazeteciliğe yöneldiği kanısı ağır basmaktadır. Buna karşın pek çok müellif şahsını "Londra'daki bir gazetenin muhabiri" olarak tanıtmaktadır. Osmanlı Arşivi'ndeki vesikalarda "müs'temen tacir" sıfatını taşıyan Churchill, 1840'tan sonraki süreçte gazeteci kimliği ile öne çıkmaktadır.¹⁸ Meslek hayatı hususundaki bulanıklığa rağmen Galata ve Pera çevresindeki konumu oldukça belirgindir. Orhan Koloğlu bahsettiğimiz lokasyon ile alakalı şu söylemlerde bulunmaktadır:

Avrupalı tüccarlar, diplomatlar, maceraseverler, Levantenler ve bir kısım yerli azınlığın böylesine benimsediği ve içinden Türkleri çıkarmayı istediği Galata-Pera, kendilerinin itiraf ettikleri gibi, politika ve ticaret dikenleriyle dolu karmakarışık bir yerdi. ... İçinde yaşadıkları topluma böylesine yabancı kalmakta kararlı, her türlü gelenek ve davranışa saygısız, hoşgörüsüne itici insanların yaşamı, kendi aralarında –kapalı bir yapıda durmadan söylenti ve dedikodu yaymaktan-kazan kaynatmaktan ibaretti. ... Çörçil işte bu dedikodu dünyasının adamı ve bu tür kahvehane gazetecilerindendir.¹⁹

Kaynakların anlattığına göre hadisenin öncesinde de yabancıların kural tanımaz tavırları sebebiyle Müslüman mahalle sakinleri ile aralarında ciddi ihtilaflar çıkmaktadır. Özellikle izinsiz av, silah taşıma, gece geç saatlere değin devam eden gürültülü eğlenceler iki tarafı karşı karşıya getiren unsurlar olarak belirginleşmektedir. Avrupalıların mahalle kaidelerine aykırı davranmasına rağmen yetkililerce herhangi bir cezai uygulama tatbik edilmemesi Müslüman komşuların sinirlerini iyiden iyiye germekteydi. Normal şartlarda bu iki unsurun bir arada yaşaması söz konusu değildi. Ancak 3 Ağustos 1831'de çıkan ve 15 saat kadar devam eden yangın Dört yolağzı, Taksim, Tatavla, Aynalıçeşme'de ikamet eden pek çok yabancıların evini kaybetmesine neden olmuştu. Felaketin akabinde bu unsurların Müslümanların yaşadığı bölgelere geçici olarak yerleşmesine müsaade gösterilmiş, ardından bahsettiğimiz huzursuzluklar baş göstermişti. Churchill fiyaskosu bu şartlarda, huzursuzluğun hat safhaya ulaştığı vakitlerde gerçekleşmişti.²⁰ İddiaya göre muhabir, 8 Mayıs 1836'da evinde içkili bir yemek tertip etmiş, yemeğin ardından misafirleri ile beraber avlanmaya çıkmıştı. Oğlu ve Charnaud adındaki dostu ile birlikte insanların dolaştığı,

¹⁸ Nedim İpek, "Churchill Vak'ası (1836)", **Belleten**, LIX (226), Aralık 1995, 107, 108.

¹⁹ Orhan Koloğlu, **Miyop Çörçil Olayı**, Yorum Yayıncılık-Matbaacılık, Ankara 1986, 28, 29.

²⁰ İpek, "Churchill Vak'ası (1836)", 108, 109.

koyunların otlağı mesire alanında bildiricın arayan miyop, 90-100 metre ötede otların arasındaki kıpırdanmaya doğru mermi savurmuştur. Ancak vurduğu, bildiricın değil koyun otlatan bir Türk çocuğudur. Tüfeğin kopardığı gümbürtü çocuğun feryatları ile birleşince Churchill'in etrafının sarılması uzun sürmemiştir. Çocuğun yakınlarının öfkesinden tabii olarak nasibini alan Churchill, kavalara teslim edilip kadı önüne çıkarılmıştır. Kadı, çocuğun durumu açıklık kazanana kadar gazetecinin gözaltında tutulmasına karar verir vermez Hariciye Nazırı Akif Paşa'nın görevinden azledilmesine kadar uzanan diplomasi trafiği başlamıştır.²¹ Hadise detaylardan arındırılmış olup ana hatları ile üst satırlarda aktardığımız şekildedir. İngiliz Elçisi Ponsonby'nin çabaları neticesinde kendini masum gösteren muhabir, Bâbîâli'den on bin kantar zeytinyağı alma ve gazete çıkarma imtiyazlarını almayı başarmıştır.²² Bu imtiyazların yanı sıra kendisine tutukluluk tazminatı olarak pırlantalı bir nişan da takdim edilmiştir. Takvim-i Vekayi'nin basımına başlanmasından sonra istenilen seviyeye erişememesi, Sultan Abdülmecit'i çıkarılacak olan gazeteyi desteklemeye yöneltmiştir. Bu maksatla sabık gazetenin matbaasına Ceride-i Havadis'e yardım edilmesi için bir emir gönderilmiş, gereken alet-edevat ve elemanların temini sağlanmıştır.²³

Ceride-i Havadis'in hangi dil ve alfabelerde yayımlandığı hususunda müellifler tarafından ileri sürülen muhtelif görüşler mevcuttur. Hamza Çakır, "Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis" adlı eserinde, gazeteden bahisle Ermeni hurufatı ile Türkçe basılmak istendiği, padişahın bu talebe bir irade ile rıza gösterdiği malumatını paylaşmakta, girişimin akıbetinin muallak olduğunu ifade etmektedir. Nesimi Yazıcı, gazetenin Takvim-i Vekayi'ye benzer biçimde Ermenice ve Arapça olarak yayın yaptığını kaydetmektedir. Mustafa Nihat Özön ise "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz" isimli araştırmasında, 1842'de gazete sahiplerince gerçekleştirilen bir izin alma meselesinden bahseder. Bu izin, Ermeni hurufatı ile Türkçe baskı yapabilmek içindir. Talebin Sultan tarafından kabul edildiği görölmektedir. Gayrimüslim tebaadan bilhassa Ermenilerin ve Ermeni alfabesinin seçilmesi birtakım nedenlerle izah edilebilir. Kuvvetle muhtemel Ermeni toplumunun matbaacılık sahasındaki hünelerleri, basım-yayım faaliyetlerindeki aktif

²¹ Koloğlu, **Miyop Çörçil Olayı**, 31-35.

²² Prof. Dr. Uğur Akbulut, bu tarihte William Churchill'e gazete çıkarma imtiyazı verildiğine dair muhkem bir dayanak olmadığını ifade etmekle beraber muhabirin 1840'ta bir dilekçe yazarak Ceride-i Havadis'in neşri için müracaatta bulunduğunu söylemektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", 37, 38.

²³ Ebüzziya Ziyad, "Ceride-i Havadis", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 7, İstanbul 1993, 406.

konumları tercih edilen zümre olmalarında etkin bir rol oynamıştır. Yunan İsyanından sonra (1821-1829) Rumların devlet kademelerinde edindikleri yeri tedricen kaybetmeleri ve üstünlüklerini Ermenilere kaptırmaları da makul bir sebep gibi gözükmemektedir. Gazetenin 74'ncü nüshasında, Türkçe olanın yanında, Ermeni harfleriyle yine Türkçe basılacak nüsha için ruhsat alındığından, senelik abone ücretinin 150 kuruş olarak belirlendiğinden ve özel kişiler aracılığıyla dağıtım yapılacağından söz edilmektedir. Ermeni hurufatı ile Türkçe baskı yapan Ceride-i Havadis'i gözden geçirip yayına hazırlama görevini cemaatten Haçadur Vosganyan üstlenmiştir. Böylelikle Ceride-i Havadis, 21 Safer 1258 (25 Mart 1842)'de, yayın hayatına başladıktan iki yıl sonra farklı bir alfabe ile çıkarılmıştır. Mamafih Kırım Harbi esnasında yayının, habere duyulan ihtiyaç sebebiyle ilgi odağı haline gelmesi ve tirajının yükselmesi ilaveten Arapça olarak faaliyetlerini sürdürmesi fikrini gündeme getirmiştir. Bürokratik kadro bu fikrin hayata geçirilmesine yardımcı olsa da İstanbul'da, Arap Yarımadası'nda okunduğu kadar okunmaması bazı şikâyetlere mahal vermiştir. Nihayetinde abone ücretinde indirimle gidilmesi karar kılınmış, istenilen sonuç yine de alınamamış, bunun üzerine yayın, uygunsuz içeriği sebep gösterilerek hükümetçe tatil edilmiştir.²⁴

1.2.1. Muhalif Cephenin Doğuşu ve Avrupa'daki Osmanlı Gazeteleri

Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'ten sonra Osmanlı memleketinde daha pek çok gazete çıkmıştır. İlk olarak özel teşebbüsün marifetiyle Tercüman-ı Ahval yayına başlamıştır. Agâh Efendi'nin gayretleri ile ilk baskısını yapan gazete, selefleri gibi bir mukaddime vasıtasıyla yayın hedeflerini açıklamıştır. Şinasi tarafından kaleme alınan bu yazı, 21-22 Ekim 1860 tarihli ilk nüshada yer almakta, gazetenin toplumlar ve devletler için ne denli ehemmiyetli bir araç olduğunu anlatan cümlelerle başlamaktadır. Osmanlı gazetelerinin mukaddimelerinin hemen hepsinde yer alan bu klasik girizgâhtan sonra Türklerin gazete tab'ına henüz teşebbüs etmemiş olmalarına dikkat çekilmektedir. Bu güruhtan neşir işine gönüllü bulunan ilk kişiler Agâh Efendi ve Şinasi'dir; Tercüman-ı Ahval ise kaybın telafisini mümkün kılması hasebiyle mühimdir. Mukaddime ruhsat izni için yazılan bir dilekçeden de bahsetmektedir. Kaydedilene göre Meclis-i Maarif-i Umumiye, dilekçenin içeriğini incelemiş ve sunulan fikri uygun bulmuştur. Kabine toplantısına taşınan meseleye herhangi bir cenahtan itiraz gelmeyince padişah'tan müsaade istenmiş ve Sultan

²⁴ Hülya Eraslan ve Doğanay Eryılmaz, "Ceride-i Havadis'in Ermeni Harfleriyle Türkçe Baskısı", **Erciyes İletişim Dergisi**, 9 (2), 932, 933, 937, 938, 939, 941, 943.

duruma rıza buyurmuştur. Padişahın izin vermesi “şeref verici bir gelişme” olarak yazılmakta, ardından teşekkür edilmektedir. İlerleyen kısımlar gazetenin muhtevasından ipuçları barındırmaktadır. İç ve dış havadisler, eşhasa ve memlekete yararlı bahisler gazetenin sütunlarını dolduracak, gazetenin adı, motivasyonundan hareketle “Tercüman-ı Ahval” olacaktır.²⁵ Gazete her ne kadar Agâh Efendi’nin girişimleriyle çıkarılmış olsa da 24. nüshaya kadar kalem kadrosunda görev alan Şinasi’nin yeri yadsınamazdır. Kendisi belli bir müddet sonra Tercüman-ı Ahval’in kadrosunda ayrılarak Tasvir-i Efkâr’ı ortaya çıkarmıştır.²⁶

Tercüman-ı Ahval ile yeni bir mahiyet kazanan Osmanlı gazeteciliği, Tasvir-i Efkâr ile zirveyi görmüştür. Rivayetçi nitelikten sıyrılarak fikir eksenli yayınlar yapan gazetenin ilk nüshası 27 Haziran 1862’de basılmıştır. Mukaddime de bu sayı ile birlikte yayımlanmıştır. Kendinden önceki mukaddimelere nazaran kısa tutulan yazıda devlet ve toplumun devamlılık noktasında yakın ilişki içerisinde olduğuna, devletin kudretinin halkın refahını iyileştiren tedbirler alabilmesine bağlı bulunduğu dikkat çekilmektedir. Gazete, halkın arzu ettiği hususiyetlerin öğrenilebileceği nadir araçlardandır. Bu sebeple kendini çağdaş olarak addeden her memlekette yayımlanmasına gayret gösterilmektedir. Halkın kendi menfaati için ne kadar zihinsel mesai sarf ettiği meselesi gazetelerin varlığı ölçüt kabul edilerek değerlendirilir. Tasvir-i Efkâr da bu bağlamda umuma hizmet için padişahın izniyle ortaya çıkarılmıştır.²⁷

Tercüman-ı Ahval 1866, Tasvir-i Efkâr ise 1868’de faaliyetlerini noktalamıştır. Her iki gazete de yayın devrelerinde muhtelif uyarı ve cezalar almışlardır. Tercüman-ı Ahval ilk cezasını 1861’de eğitim sistemini tenkit ettiği bir makale dolayısıyla çekmiştir.²⁸ Agâh Efendi 2 haftalık zorunlu tatilden sonra kaleme alınan bütün yazılarda tepki çekmeyecek bir üslup benimsenmesine gayret etmiştir. Şinasi, gazetesinde en başından beri sansür edilmeyecek bir lisan kullanmaya özen gösterse de 1863’te Meclis-i Maarif üyeliğinden çıkarılmış, 1865’te Paris’e gitmek zorunda kalmıştır. İdare, Şinasi’den sonra Namık Kemal’e geçmiştir. Gazete bu dönemde Karadağ, Eflak ve Boğdan’daki gelişmeleri yakından izlemiş, politika ve eğitim sistemini yer yer tenkit etmiştir. Ayetullah Bey, Reşat

²⁵ Öztürk, *Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri*, 41-45; Server İskit, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz “Tercümaniahval” ve Agâh Efendi*, Ulus Basımevi, Ankara 1937, 20, 21.

²⁶ İskit, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz “Tercümaniahval” ve Agâh Efendi*, 23, 24.

²⁷ Öztürk, *Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri*, 46-48.

²⁸ Suna Kotan, *Meşrutiyet Öncesi Dönemde Gazetelere Uygulanan Yasaklar ve Cezalar (1860-1876)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, 39-41.

Bey, Nuri Bey, Asım Bey, Rıfık Efendi ve Recaizade Mahmut Ekrem'den oluşan yazar kadrosu da yazıp çizdikleri ile sürece katkı sağlamışlardır. 10 Mart 1867 tarihli nüshada yer alan ve Şark meselesini irdeleyen makale neticesinde Namık Kemal'in gazetecilik yapması büsbütün yasaklanmıştır. Bunun üzerine Tasvir-i Efkâr'ın yönetimi Recaizade Mahmut Ekrem'e devrolunmuştur.²⁹ Bütün bu cezalara karşın Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr'ın 1867'de çıkarılacak olan Muhbir'e göre çok ılımlı bir lisan ile habercilik yaptığı kabul edilmelidir.

Muhlif Osmanlı gazeteleri arasında başı çeken Muhbir'in sahibi Ermeni tebaadan Filip Efendi olsa da yayına gerçek şöhretini kazandıran Ali Suavi'dir. Başyazar sıfatıyla yazılar yazan Suavi, gazetenin mukaddimesini bizzat kaleme almıştır. Mukaddimesi diğerlerine nazaran daha uzun ve detaylıdır. Ayrıca içerisinde birtakım alt başlıklar barındırmaktadır. Suavi, kaleme aldığı mukaddimeye “Herkes saadet ister” cümlesi ile giriş yapar. Ardından saadeti kendince tanımlar ve ona giden yolun çalışmaktan geçtiğine vurguda bulunur. Hatta çalışmanın saadetten olduğuna kanaat getirir. Bu düşüncesini de bir hadis kullanarak temellendirir. Akabinde bir örnek ortaya koyarak medeniyet kavramını açıklar. Örnek şu şekildedir: Yabani bir adam, bir odaya konacak olsa daha önce yaşamış olduğu ilkel ortama oranla bu dört duvara kanaat eder, kendi ihtiyaçlarını tespit edemez. İhtiyaçlarını anlamaktan uzak olduğu için de gayretsiz ve amaçsız kalır. Bu yüzden saadetten mahrum olur. Ancak bir Yörük odaya konacak olsa ihtiyaçları doğrultusunda çalışıp dört duvarı abat eder. Kilim, pencere ve ateşi tedarik eyler, bu yolda gayret gösterir. İşte medeniyet ihtiyaç bilip çaba göstermek, bu suretle refah elde etmektir. Bu hasletlerden mahrum bulunanlar bedbahttır. İhtiyaç ne kadar ziyade ise gayret ve çalışma da o denli fazla olmak zorundadır. Bu girizgâhı “Asrımız” başlıklı paragraf takip eder. Suavi, bu bölümde dünyanın artık eski dünya olmadığını, gelişmelerin eskiye nazaran çok daha süratle öğrenilebildiğini, tanınmayan kavimlerin aşikâr olduğunu, bu yeniliğin dünyayı adeta bir mahalleye indirgediğini savunur. Ardından “Levazım” kısmı gelir ki burada da insanın başına buyruk bir varlık olmadığı, gelişmeyi elimizdekileri kaybetmemek şartıyla huy edinmemiz gerektiğini anlatır ve yine bir hadis kullanır. Paragrafın son cümleleri dünyada olmuş ve olması muhtemel gelişmelerin takibinin gerekliliğine işaret eder. Akabinde “Gazete” başlıklı metne geçilir. Yazılana göre gazete, okuyucusuna her cenahı gezdirir, her geleneği öğretir, her vakayı bildirir ve her âlemi temaşa ettirir. Türkçe gazetelerin de artık

²⁹ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhlif Basının Doğuşu 1828-1878**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, 103-106, 123-132.

hizmet vermeye ibtidar ettiği malum olduğundan “muhbir” namıyla bir gazetenin neşredileceği müjdesi okurla paylaşılmaktadır. Mukaddimenin son başlığı da böylece “Muhbir” olarak belirlenmiştir. Burada çıkarılacak gazeteye ilişkin birtakım bilgiler sunulmaktadır. Teşekkür ile söze başlanır, haftada üç kere basılacağı duyurulur. Eğitimden, memleket içi havadislerden ve politikadan haber verileceği açıklanır. Bütün bunlar ahalinin anlayabileceği sade bir dille daktilo edilecektir. Mukaddime bu bahisle sona ermektedir.³⁰

Muhbir’de yer alan haberler arasında dağılım dengesi bulunmadığı gibi bazı meselelere ağırlık verildiği bilinmektedir. Girit İsyanı, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti’nin dâhili meselelerine karışması, ıslahatlar, ekonomik durum, Şark meselesi gibi mevzuların gazetede sıklıkla işlendiği görülmektedir. Örneğin Suavi, “Talim ve Talim Usulünde mi Kusur Vardır?” başlıklı yazısında mevcut eğitim sistemini bazı gerekçelerle tenkit etmektedir. Ona göre tahsil süresi olması gerekenden çok daha uzundur. Bireyin 15 senesine mâl olan talim müfredatı, aslında 4 senede ezber edilebilecek şeylerden müteşekkildir. Üstelik 15 senesini harcayan zevatın içerisinde takdire ve tebrîğe şayan işler yapacak kimseler de kolay kolay çıkmamaktadır. Bu durum öğretim düzenindeki aksaklıkların bir sonucu olarak değerlendirilir ve sistem kusurlu kabul edilir. Eğitim hususunda zikrettiğimiz tarzda itirazlara sahip olan gazetenin ısrarla işlediği bir diğer konu Girit’teki isyandır. Girit’te mukim bulunan Müslüman ahalinin perişan vaziyeti bilhassa dile getirilmektedir. Ahali çıkan isyandan fazlasıyla etkilenmekte, evleri, bağları, tarlaları yakılıp yağmalanmakta, eziyet görmekte, öldürülmekte ve darp edilmektedir. Buna karşın Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin tepkisinden çekindiği için gerekli adımları bir türlü atamamaktadır. Organizasyondaki eksiklikler sebebiyle devleti pasiflikle itham eden gazete, bölgedeki Müslümanlar için yardım kampanyası başlatmıştır. 26 Şubat 1867 tarihli 23. nüshada gelecek pazartesi çıkarılacak sayının gelirinin Girit’teki Müslümanlara bağışlanacağı kaydedilir. İsyân hususunda eleştirilen bir diğer cenah ise Yunanistan ve Batılı devletlerdir. Suavi, Rumların bu gruplar tarafından desteklendiğini, aksi halde böyle bir işe girişmeye cesaret edemeyeceklerini savunmaktadır. Her nasılsa Avrupa devletleri, İstanbul’da bulundurdıkları elçiler vasıtasıyla Osmanlı’nın her türlü dâhili meselesine müdahalede bulunmaktadır. Yetkililer ise bu duruma dur demekten aciz durumdadır. Ali

³⁰ Öztürk, *Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri*, 54-57.

Suavi, takip edilen siyaseti hatalı bulup eleştirmekte, bu çizgide devam edilirse gelmiş olduğumuz Orta Asya'ya perişan vaziyette döneceğimiz ikazını yinelemektedir.³¹

Gazete satırlarında yer alan eleştiriler çok geçmeden Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmeye başlamıştır. Günümüz ifadesiyle Ali Kararname yürürlüğe konmadan iki hafta evvel Muhbir'in yayını Girit meselesi üzerine yazdıklarından dolayı tatil edilmiştir. Aynı şekilde Belgrad Kalesi'nin Sırlara teslim edilmesi gazetede şiddetli bir şekilde tenkit edilince Sadrazam Ali Paşa iyiden iyiye sinirlenmiş, gazeteyi bir ay müddetle kapatarak Ali Suavi'yi Kastamonu'ya sürmüştür. Ancak Suavi, sürgün mahalinden yurtdışına kaçmış ve muhalefetini hariçten sürdürmeye başlamıştır. Ali Kararnamenin ilanının akabinde önce “Yeni Osmanlılar” sonra da “Jön Türkler” olarak adlandırılacak aydın grup, içerisinde bulundukları mustarip halden dolayı Ali Suavi gibi yurtdışına kaçmaya başlamışlardır. Aralarında Namık Kemal, Agâh Efendi, Ziya Paşa, Ayetullah Efendi ve Mehmet Nuri gibi isimlerin bulunduğu grubun ekseriyeti gazeteci yahut edebiyatçı idi ve parlamenter sistem fikrini benimsemişlerdi. Bu gelişmeler yaşanırken Paris'te bulunan ve Osmanlı Devleti'ne muhalif konumda olan Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa, Yeni Osmanlılara kucak açarak onları himaye etmiştir. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiş, Sultan Abdülaziz'in Paris seyahati esnasında kendisini affettiren Paşa, yurda dönmüştür. Yeni Osmanlılar bir süre daha faaliyetlerini devam ettirdikten sonra Ali Paşa'nın da ölümü ile ilan edilen genel aften faydalanmış ve memleketlerine geri gelmişlerdir. Muhbir, 50'si Londra'da olmak üzere toplam 102 nüsha neşredilmiştir. Matbaada çalışan Rum mürettip, edevatı çalınca gazetenin Avrupa'daki baskı serüveni mecburen nihayete ermiştir. Bu esnada Hürriyet cemiyetin yeni yayın organı olarak faaliyete başlamış, Suavi ise Londra'dan Paris'e geçerek Ulum adını verdiği yeni bir gazetenin neşri için hazırlıklara girişmiştir.³²

Hürriyet'in ilk baskısı 29 Haziran 1868'de yapılmıştır. Gazetenin mukaddimesi Namık Kemal tarafından kaleme alınmış olup daha ziyade makale biçimindedir. İlk sayıda yer alan metin, “Hubbu'l Vatan Mine'l İman” başlığını taşımaktadır. Yazı, başlığını izah eden bir cümle ile açılış yapar: “Vatan sevgisi imandandır”. Ardından memlekete sahip olmanın ehemmiyeti anlatılır. Vatan, çıplak olanı giydirir, aç olanı doyurur. Osmanlılar, memleketlerini kılıçla, kanla dövüşerek kazanmıştır. Şayet bu yolda can veren ecdadın kemikleri mezardan çıkarılacak olsa vatanın dört bir yanında istihkâm inşa edilebilecek

³¹ Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 138-159.

³² Hamza Çakır, **Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, 40-44; Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, 129.

kadardır. Tarih, savaş meydanlarında, zorluk zindanlarında ruhlarını teslim eden padişahlar, at üstünde hasta haline bakmaksızın kırk saat yol giden vezirler, ilim uğrunda ciddi mesailer harcayan âlimler görmüştür. Osmanlı efradı da vatan hususunda en az zikredilen zümreler kadar fedakârdır. Ancak vatan, şimdilerde “haydut” diye nitelenen gürühtan mustarıptır. Baskıyı bir silah gibi halka dayatanlar toplumun refahı için çalışmak hususunda arzusuz ve çabasızdırlar. Bununla birlikte kan ile sahibine bağışlanan topraklar kimi menfaatler için olmayacak şekilde birilerine teslim edilmekte, halk esir pozisyonuna konmaktadır. Devletin içerisinde bulunduğu çıkmaz artık aşikârdır. Belli bir mesabede bilinç sahibi olanlar vatanperver hislerle hareket etmeye başlamışlar, cemiyetler kurmuşlar ve gazeteler çıkarmışlardır. Yeni Osmanlılar Cemiyeti böylelikle vücut bulmuştur. Bu grup, devletin Sultan Süleyman devrindeki azametini ve feyzine kavuşmasını arzu eder, bunun için de dönemin gerekliliklerine muvafık çareler arar. Zikredilene göre çare adalettir. Adalet ise ancak istişare usulü ile mümkün kılınabilir. Buradan hareketle Yeni Osmanlıların amacı adaleti temin için meşveret usulünü tüm Osmanlı ülkesinde tatbik ettirmektir. Ali Suavi, bu gaye ile “Muhbir” adını verdiği gazeteyi neşretmiştir. Ancak gazete, doğruları halka gösterdiği için kapatılmıştır. Suavi bu defa çareyi Avrupa’ya giderek orada gazete basmakta bulmuştur. Gazete, fikirlerin nefes sahası bulabilmesi için en faydalı araçlardan biridir. Yeni Osmanlılar, bu faydalı vasıtanın çoğaltılması için bir gazete neşretmeye karar vermişler, şans getirmesi için ismini “Hürriyet” olarak belirlemişlerdir. Hürriyet, haftada bir defa çıkar ve meşveret usulünün tatbikine çalışır. Yayın kimseyi şahıs olarak ne övecek ne de yerecektir. Ancak memurlar, yaptıklarının sorumluları olarak tenkit edilebileceklerdir.³³

Gazete, tıpkı Muhbir gibi iki ayrı yayın devresine sahiptir. İlki 29 Haziran 1868’den 28 Şubat 1870’e yani 88’nci nüshaya kadar Londra’da, ikincisi 3 Nisan 1870’ten 22 Haziran 1870’e 89’ncü nüshadan 100’ncü nüshaya kadar Cenevre’de devam etmiştir.³⁴ Yeni Osmanlıların en etkin yayın organlarından olan Hürriyet, bazı hususlara şiddetle karşı çıkmaktadır. Sıklıkla işlenen konuların başında keyfi idarenin son bulması gelmektedir. Gazete, mutlak idare biçimini reddederek anayasa teşkili, meşveret meclisinin kurulması ve meclise seçilecek vekillerin halk tarafından belirlenmesi noktalarında propaganda yapmaktadır. Bu adımlar yönetici kadronun keyfi hareketlerini kontrol altına alacak

³³ Öztürk, **Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri**, 60-67.

³⁴ Adnan Akgün, **Hürriyet Gazetesi’nin Sistemik Tahlili** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, 33; Öztürk, **Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri**, 60.

mekanizmaya giden yol olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda kurulacak meclis sayesinde demografik unsurların kaynaştırılması hedeflenmektedir. Tebaanın böylelikle bir meclis çatısı altında birleştirilmesi Batılı büyüklerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmak maksadıyla uydurdukları bahanelerin de önünü almış olacaktır. Namık Kemal, bu bahis üzerine bireysel ve toplum olarak hürriyetin nasıl elde edilebileceği yönünde telkinlerine devam etmektedir. Ona göre can, mal ve ırz güvenliğinin temini her vatandaşın daha doğuştan sahip olduğu haklardandır. Bu güvencenin siyasi idare tarafından sağlanması bir mecburiyettir ve ancak yargı sisteminin muntazaman işlemesi ile mümkündür. Osmanlı hukuk sistemi ise bahsedildiği biçimde işlemekten uzaktır. Örneğin Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin nizamnamesinde yer alan üyelerin sebep gösterilmeksizin azledilmeyeceği maddesinin icrasına -karar esnasında herhangi bir baskı unsuru oluşturmaması nedeniyle böyle bir aksiyon alındığı belirtilir- kimin nezaret edeceği meselesi bile muallaktır. Vekillerin iktidar sahası ziyadesiyle geniş iken bahsedilen kuralın bir işlerliği ve anlamı kalmamaktadır. Aynı zamanda Divan-ı Ahkâm üyelerinin yetersizliğine dikkat çekilmekte, kadrodan kaç kişinin fıkıh, hukuk gibi ilimlerde mahir olduğu sorgulanmaktadır. Bu konuda kaleme alınan yazılar, idarenin kanunlar aracılığıyla yürütülmesini, kaidelerin ise yürütücü kesimden hariç bir grup tarafından hazırlanmasını öğütlemektedir. Yani kanun yapma ve yürütme erklerinin aynı elde toplanmasına karşı çıkmaktadır. Yapılacak kanunlara itibar olunabilmesi için halk tarafından onay görmesi, bunun da ancak meşveret meclisi vasıtasıyla sağlanabileceği peşinen eklenmektedir. Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye olarak 2'ye bölünmesi ise bir diğer tenkit unsurudur.

Gazete, devlet kurumlarına dair eleştirilerde bulunduğu gibi yer yer yönetici kadroya oklarını çevirmekten çekinmemektedir. Bu bağlamda Ali Paşa ve siyasetinin sürekli tenkit edildiği gözlemlenmektedir. Fuat Paşa da en az Ali Paşa kadar iddiaların hedefindedir. Bahsettiğimiz iki zat ve Tanzimat'ın idareci zümresi yerinde karar vermekten yoksun olmakla ve yönetim politikalarının kötülüğüyle suçlanmaktadır. Namık Kemal, 2'nci nüshada yayımladığı "El Hakk ya'lu vela ya'li galebe" isimli yazısında Girit İsyanı üzerinden Ali Paşa'yı sıkıştırmaktadır. Zikredilene göre Paşa, isyana müdahale etmek için Girit'e gönderilmiş ve kısa bir süre sonra karmaşa sona ermiştir. Ancak Ali Paşa avdet eder etmez ayaklanmalar yeniden baş göstermiş, kargaşa daha şiddetli bir biçimde nüksetmiştir. Çünkü Paşa, sükûneti bölgedeki Hristiyan tebaaya birtakım imtiyazlar tanımak gibi hatalı bir yolla temin etmiştir. Mezkûr zatın Mısır meselesi üzerinden de ağır bir dille topa tutulduğu görülmektedir. Kaydedildiği üzere Hidiv İsmail Paşa, Süveyş Kanalı'nın açılışı

için 20 milyon Frank harcamış, Avrupa başkentlerini dolaşarak Avrupalı idarecileri açılış seremoniye bizzat davet etmiştir. Programa davet edilmeyen tek kişi Mısır'ın idari olarak bağlı bulunduğu Osmanlı Devleti'nin sultanıdır. Gazete, bu durumun neden görmezden geldiğini merak etmekte, Paşa'nın Hidiv'in asıl maksadını anlayıp anlamadığını sorgulamaktadır. Anladığı kabul edilirse neden gereğine muvafık hareket etmediği, şayet beceremediyse bulunduğu konuma layık olmadığı zikredilmektedir. Anlayamamış denirse o mevkide bulunmasının manasız olduğu belirtilmektedir.

Namık Kemal'in üzerinde durduğu bir diğer mesele “hasta adam” meselesidir. Yazar, zikredilen yakıştırmadan hareketle meşveret meclisinin teşkilini istemektedir. Ona göre Avrupa'da ve bilhassa Paris'te siyasi ömrünü tamamladığı düşünülerek Osmanlı Devleti'ni nitelemek için kullanılan bu kelime ancak gereğine göre hareket edilirse anlamını kaybeder. Devletin hastalığının sebebi kötü idareciler, bozuk mali durum ve askeri kuvvetten yoksun bulunmaktır. Bütün bunlara ise baskı yönetimi mahal vermektedir. Yönetimin iş bilmeyen iki üç zatın elinde bulunması milleti perişan hallerde süründürmektedir. Halkın hürriyeti ne zaman kendisine teslim olursa devlet içerisinde bulunduğu durumdan o vakit kurtulabilir.³⁵

İnkılap, Yeni Osmanlıların yurtdışında çıkardıkları diğer bir gazete idi. Hüseyin Vasfi Paşa ve Mehmet Bey tarafından Cenevre'de neşredilmeye başlanan gazetenin ilk nüshası 1 Mayıs 1870 tarihli. İnkılap da diğer gazetelere benzer biçimde padişahı ağır bir dille eleştirmekte, toplumu devrime çağırmaktadır.³⁶

1.2.2. Yeni Osmanlıların Yurda Dönüşü ve Memleket Dâhilindeki Çekişmeler

Yeni Osmanlılar, yurtdışında çıkardıkları gazeteler ile meşrutiyet mücadelesi verirken memleketteki aydınlar da boş durmamışlardır. İstanbul'da bahsedilen kesim tarafından neşredilen gazetelerin en önemlisi Basiret ve İbret'tir.

Elimizdeki ilk nüshası 23 Ocak 1870 tarihli olan Basiret Gazetesi, Ali Efendi tarafından çıkarılmıştır. Ali Efendi, 1866'da günlük bir yayın çıkarmak için Hariciye Nezaretine dilekçe vermiştir. Ancak istidanın muhatapları, hâlihazırda devam etmekte olan Girit İsyanını sebep göstererek böyle bir girişimin Rumlar için örnek teşkil edebileceğini dolayısıyla arzusunu belli bir müddet daha ertelemesi tavsiyesinde bulunurlar. Ali Efendi

³⁵ Ulusoy Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 193-215.

³⁶ Çakır, **Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri**, 44.

önerilere kulak verir, isyan nihayete erir ermez 1869'da müracaatını tazeler ve gerekli izinleri almayı başarır. Zatına usul olduğu üzere nezaret tarafından 300 liralık bir yardım bağışlanır. Ardından Basiret hayat bulur. Ancak diğer gazeteler gibi bu gazetenin de yayın devresi muhtelif zorlukların sancılılarıyla geçmiştir. Basiret yayımlanmaya başladıktan 8 sene sonra 1878'de Çırağan Baskını vuku bulmuş ve gazete, bu girişimi ihbar etmediği gerekçesiyle kapatılmıştır. Ali Efendi 5 ay kadar tutuklu kaldıktan sonra Kudüs'e sürgüne mecbur bırakılmıştır. 1884'te gazetecilik yapmamak koşuluyla yurda dönüşüne müsaade gösterilmiş fakat avdetinden sonra muhtelif mevkilere idareci olarak gönderilerek merkezden daima uzaklaştırılmıştır.³⁷ Gazete, 8 yıllık yayın ömründe zorunlu tatil başta olmak üzere pek çok ceza görmüştür. İlk tatil 3, ikinci tatil 15 gün, üçüncü tatil ise 2 ay sürmüştür. Yer yer ihtarlar alan Basiret, para cezası almaktan da kurtulamamıştır. Ali Efendi, Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın şahsı için yazdıkları sebep gösterilerek tutuklanmış, sonrasında kefaletle zor şer serbest bırakılmıştır.³⁸

Basiret gazetesinin mukaddimesi bizzat sahibi tarafından kaleme alınmış olup gazetenin ilk sayısında yayımlanmıştır. Bununla birlikte haleflerinden çok daha farklı bir iddia zikredilerek yazılmaya başlanmıştır. Kaydedilene göre Osmanlı Devleti matbuata ziyadesiyle rahat bir hareket sahası sağlamaktadır. Basiret'in çıkarılmasına da bu serbestlik çerçevesinde izin verilmiştir. Devletin takip ettiği siyaset takdir edildikten sonra gazetenin yayın politikasına dair birkaç kelam söylenmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla gazetede orta bir yol takip edilecek, fazla detay ve aşırılıklardan kaçınılacaktır. Ayrıca fen ve ulumdan bahis olunacak, emsal benimsenebilmesi için medeniyetimize meyyal bulunan devletlerin marifetleri işlenecektir. Gerçeği tam manasıyla tespit etmek ancak kıyaslama usulü ile mümkün kılınabilir. Bu sebeple dört başı mamur bulunan Avrupa medeniyetine dikkatle ve özenle işaret edilecektir. Son olarak gazetelerin milletlerin terakkisinde ne denli rol oynadıkları açıklanmaktadır. İlerlemenin anahtarı fikirlerin karşılaşması, tanışmasıdır. Bahsedilen misyon artık şifahi mahiyette değil bizzat yazılı olarak gazeteler tarafından devralınmıştır. Edindikleri vazife gereği bu türden yayınlar çoğaltılmalı, toplum bu konuda özellikle ısrarcı olmalıdır. Son olarak matbuatın gelişmiş ülkelerdeki yerine değinilir ve matbuat serbest bırakılmadıkça medeniyetin ilerleyemeyeceği tezi savunulur. Gazetenin

³⁷ Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 271-272; Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, 137-138; İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 211; Çakır, **Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri**, 44, 45.

³⁸ Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 271-274.

motivasyonu halkın ilgi ve talebine paralel ilerlemektedir. Bu minvalde okuyucudan ölçülü ve uyanık olması istenmektedir.³⁹

Mukaddimesinin aşikâr ettiği üzere gazete, yanlış bulduğu hususları dile getirecek fakat içerisinde bulunan koşulların farkındalığı ile kullandığı dil ve üsluba azami özen gösterecektir. Yayın bu bağlamda hakaretimiz ifadelere hiçbir zaman yer vermemiş, uygun bir lisanla merkezi ve mahallî idare kademelerinde gözlemlediği aksaklıkları gündeme taşımıştır.⁴⁰ Diğer meselelere nispetle kültür ve eğitim özeline daha çok mesai sarf edildiği görülmektedir. İşe ilk nüshada fenomen sözcüklerin -medeniyet, bedeviyet ve servet- açıklanıp tanıtılmasıyla başlanmıştır. Medenilerin şehirde güven ve huzur içerisinde ikamet ettiğinden, bedevilerin göçebe olarak sefaletle gezindiğinden buna karşın servete ancak ilim sahibi olarak erişilebileceğinden bahsedilmiştir. Akabinde sultanın halk için birçok kurum ve bina yaptırdığı, toplumun kendisi için katlanılan zahmetlere karşılık artık ihmalkârlığı bırakıp çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Avrupa’da okuma yazma bilmeyenlerin oranı %10 olarak zikredilmiş, “bu güruhu kendi üzerimize güldürmeyelim” şeklinde bir ikazda bulunulmuştur. İlerleyen nüshalarda ekonomik kalkınma, zirai ve ticari olarak ilerleme, eğitim sahasındaki aksaklıklar işlenmiştir. Osmanlı Devleti’nin dünyanın en verimli topraklarına sahip olduğu ancak Avrupalıların ihtiyaç giderdiği bir dükkân konumunda bulunmasının Osmanlıları bulunduğu coğrafyanın nimetlerinden mahrum bıraktığı savunulmaktadır. Her meselenin ardından tebaaya öğütler verilmekte, kahve köşelerinde saatlerce vakit harcamanın fayda vermediği anlatılmakta, bunun yerine hayırlı işler peşinde koşturmak tavsiye edilmektedir. Bununla birlikte yönetici kadronun üzerine düşen vazifeler de yok değildir. Kara ve demiryollarının memleket genelinde yaygınlaştırılması bu görevlerin belki en önemlisidir. Bu sayede ticaret ağı genişleyecek, tebaa ürünlerini en uç noktalara bile nakledip satabilecek bununla birlikte ihtiyaçlarını dâhilden kolaylıkla karşılayabilecektir. Ulaşım vasıtalarının devlet ve vatandaşların iş birliği çerçevesinde kurulmasının bir gereklilik olduğu hemen ardından kaydedilmekte, yabancı sermayenin inşa ettiklerinden yarar beklemenin gelinen nokta itibarıyla boşuna olduğu söylenmektedir. Yanı sıra mekteplerin “memur olmaya yarayan kurumlar” olarak görülmesine tepki gösterilmektedir. Ulusal ilerleme, bireye yalnızca kâtip olma misyonunu yüklememektedir. Rumlar ve Ermenilerin kendileri ile aynı mahalde ikamet eden Türklere nazaran daha ala bir

³⁹ Öztürk, *Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri*, 85-90.

⁴⁰ Ulusoy Nalcıoğlu, *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 276, 277.

yaşam sürmelerini eğitim algılarına bağlanmakta, bu noktadan hareketle okulların ne işe yaradığının defaat ile düşünülmesi gerektiğini belirtilmektedir.⁴¹

Basiret, fikri mülahazaların yanı sıra devrin siyasi ve askeri gelişmelerini göz ardı etmemektedir. O dönemlerde vuku bulan Alman-Fransız Savaşı gazetede geniş ölçüde yer bulmuştur. Basiret, Prusya'dan yana bir tutum sergileyerek Alman basınından devşirdiği propaganda haberlerini aynen yayımlamıştır. Harbin nihayete ermesini müteakip Ali Efendi, savaş esnasında benimsediği politika nedeniyle Bismark tarafından Berlin'de misafir edilmiş ve kendisine ihsanlarda bulunulmuştur. Ali Efendi, gerçekleştirdiği bu ziyaret sebebiyle sonraları çok problem yaşayacak, üç gün kadar sorguda tutulacaktır.⁴² Alman-Fransız Savaşı'nın yanı sıra Mısır Meselesi, Hersek İsyanı, I. Meşrutiyetin İlanı, Çırağan Baskını gibi önemli hadiseleri ve Avrupa devletlerinde vuku bulan gelişmeleri gazetede bulabilmek mümkündür. Örneğin Basiret, Rusya'nın Balkanlar üzerindeki politikasını sıklıkla konu edinmiştir. Bu husustaki ilk haber 26 Ocak 1870 tarihli nüshada yer almakta, Rus Elçisi İgnatiyef'in Ermeni ve Rum Patrikhanelerine ziyareti anlatılmaktadır. Ertesi sayı ise Dalmaçya'da ortaya çıkan isyanın bitme mesabesine eriştiği ancak Rusya'nın Panslavizm siyaseti yüzünden bahar mevsiminde tekrar palazlanıp büyüyebileceği ihtimalini dillendirilmektedir. Hersek İsyanı da ilerleyen süreçte yine bu politika nedeniyle patlak verecek, Balkanlarda yaşanan hareketlilik gazeteden takip edilebilecektir.⁴³

Basiret'in yayımlanmasından yaklaşık 2 yıl sonra İbret faaliyetlerine başlamıştır. Gazetecilik yapmaması koşuluyla affedilerek yurda dönen Namık Kemal, kendini iyiden iyiye hissettiren Rus nüfuzuna karşı halkı uyandırmak ve hükûmetin yanlışlarını anlatmak maksadıyla -daha önce Muhbir ve Hürriyet gibi gazetelerde yaptığı gibi- makaleler kaleme almaya başlamış, bunları İbret'te yayımlamıştır. Gazete, muhtelif nedenlerden dolayı 132 sayı çıkabilmiştir ancak toplumda yarattığı tesir hayli büyüktür. İbret, tebaanın "hürriyet, adalet, eşitlik" gibi kelimeler konusunda en azından fikir sahibi olmasını sağlamış, milli bir bilinç uyandırmıştır. Hükümet aleyhinde yapılan propagandanın pek ala farkındadır. Öyle ki Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre" adlı piyesinin oynanmasından yaklaşık dört gün

⁴¹ Alperen Küçükdağdelen, **Basiret Gazetesi'nde Modernleşme Sorunu ve Fikir Hareketleri (23 Ocak – 27 Aralık 1870)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019, 11-18.

⁴² Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 273; Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, 139-141; İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 212-213.

⁴³ İsmail Kaymaz, **Osmanlı Devleti ve Avrupa'daki Gelişmelerin Basiret Gazetesi'ne Yansımaları (1870-1878)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 64-73.

sonra gazetenin basımına son verilmiş, yazarları muhtelif bölgelere sürgün edilmişlerdir. Şapolyo, gazeteyi aslında İskender Efendi adında birinin çıkardığını fakat Namık Kemal'in idare ve yürütücü konumunda bulunduğunu ifade etmektedir.⁴⁴ Öztürk ise Yeni Osmanlıların gazete çıkarmak maksadıyla Hariciye Nezaretine bağlı bulunan Matbuat Kalemine bir istida verdiklerini ancak taleplerinin reddedildiğini yazar. Bunun üzerine Namık Kemal, gazeteyi sahibi olan Aleksan Sarrafyan'dan 15 liraya kiralamıştır. Sırasıyla Kevkeb-i Şarki ve İbretnüma-yı Âlem adını taşıyan yayın, "İbret" ismini aldıktan sonra tamamen Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin idaresine geçmiştir.⁴⁵

İbret, yayın hayatı boyunca üç defa kapatma cezası aldığından basımını zaman zaman durdurmak mecburiyetinde kalmıştır. Gazete, öncelikle dönemin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa aleyhine yazdıkları ile gündeme gelmiştir. Ardından basın özgürlüğü, Mısır meselesi, Şark meselesi, kitaplara uygulanan sansür, ticari faaliyetlerin yeteri kadar teşvik edilmeyişi ve dış borçlanma gibi pek çok husus irdelenmiştir.⁴⁶ Örneğin Namık Kemal'in kaleminden çıkan ve "Ziraatımız" başlığını taşıyan makale, ziraatın öneminden bahisle sahanın sanayi ve ticarete nazaran getirisinin fazla olduğunu vurgular ve gereken ehemmiyetin gösterilmesini tavsiye eder. Öğütlenene göre eski araç ve yöntemlerin yerini Avrupa'da kullanılan, üretime ciddi manada tesir eden yeni edevat ve usuller almalıdır. Aksi takdirde ilerleme sağlanamayacak, bulunulan noktadan ileri gidilemeyecektir. Her vilayette ziraat ile meşgul olacak bir komisyon oluşturulmalı ve numune çiftlikler kurulmalıdır. Fenni yöntemlerin öğrenilebilmesi için mektepler de ihmal edilmemelidir.⁴⁷ Aslında maarif, gazete için başlı başına bir meseledir. Bu bağlamda kitaplara uygulanan sansür gazetede detaylıca tenkit edilmiştir. O dönemde Maarif Nezareti, kitap basmak isteyen zevata ruhsat almayı şart koşmaktadır. Namık Kemal'in "Evrak-ı Perişan" adlı kitabı ve Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı "Dağarcık" dergisi gerekli izinleri almadıkları gerekçesiyle kapatılmışlardır. Bu gelişme üzerine Namık Kemal kalemine sarılarak ağır bir dille durumu eleştirmiş, akabinde İbret'in yayını bir ay müddetle tatil edilmiştir. Yazar'ın kaydettiği üzere seneler evvel yaşamış bir zatın öyküsünün ve politika ile alakalı olmayan yayınların kontrole tabi tutulması gariptir. Evrak-ı Perişan, İbret'te yayımlanması düşünülen makalelerden ibarettir.

⁴⁴ Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, 132-136.

⁴⁵ Öztürk, **Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri**, 102; Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhallif Basının Doğuşu 1828-1878**, 305, 306; Suna Kotan, "Türk Basın Tarihi'nde İbret Gazetesi ve Kapatılmasına Neden Olan Yazılar (1872-1873)", **ETÜT Dergisi**, 1 (1), 2020, 74, 75.

⁴⁶ Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhallif Basının Doğuşu 1828-1878**, 305-309.

⁴⁷ Kenan Demir, "Osmanlı'da Kalkınma Tartışmaları: İbret Gazetesi'ndeki Ekonomi Yazıları", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 14 (2), 2018, 287-288.

Gazete sütunlarına herhangi bir ruhsat gerektirmeksizin yerleştirilen makalelerin kitap halinde yayımlanması niçin izin gerektirmektedir? Dünyanın hiçbir ülkesinde kitap basmayı bu denli zorlaştıran uygulamalara tesadüf edilmemektedir. Memlekette müdahale edilmesi gereken ahlaksızlık yuvası haline gelmiş pek çok mekân var iken matbaa ve gazetelere nizam verilmeye çalışılması can sıkıcıdır.⁴⁸

Abdülaziz döneminde çıkarılanlardan başka daha pek çok gazetenin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak Yeni Osmanlılar tarafından yayımlanan bu vasıta, toplumu gazete denen icat ile tanıştırmış ve ciddi bir kamuoyu oluşmasında önemli roller oynamışlardır. Abdülaziz'in hal edilmesinden sonra V. Murat tahta çıkarılmış, gazeteler kısa süreli bir rahatlama yaşamıştır. Ancak V. Murat'tan boşalan tahta II. Abdülhamit'in oturması ile basın için oldukça bunalımlı bir dönem başlamıştır. 1908'e kadar süren bu devrede pek çok gazete kapatılmış, uyarı ve para cezalarına çarptırılanlar olmuştur. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra adeta bir bayram havası yaşansa da bu sevinç fazla uzun sürmemiş, iktidar nefesini bir şekilde gazetecilerin ensesinde hissettirmiştir.

1.3. AVRUPA DİLLİ BASIN VE ALAFRANGA GAZETELER

Gazete, Avrupalılar tarafından ticari kaygılarla vücuda getirilse de 1800'lerde ortaya çıkan milliyetçi propagandaları göğüslemekten geri kalmamıştır. 19. yüzyılda revaç kazanan bir terim olarak "Osmanlı toplumunun", ülkede faaliyet gösteren yabancı basının mahiyeti ve devrin ulusçu akımları çerçevesinde açıklanmadığı müddetçe anlaşılması güçtür. Tebaanın çok uluslu niteliği göz önünde bulundurulur ise basının 3 ana başlıkta sınıflandırılması mümkün –hatta gerekli- olacaktır: Türkçe Basın, Türkçe Dışı Yerel Dilli Basın ve Avrupa Dilli Basın. Üst satırlarda değinmeye çalıştığımız gazetelerin farklı lisanlardaki nüshaları yerel basına örnek olup aynı dilde yayın yapan türevlerine nazaran daha farklı eğilimlere sahiptirler. Rum ve Ermeni harfleriyle Türkçe yazanların -yahut bu diller ile devlet denetiminde baskı yapanların- Rumca ve Ermeniceyi kendi tekellerinde kullananlarla aynı paralelde ilerlediğinin düşünülmesi büyük bir yanılgıdır. "Avrupa dilli basın" kavramı ise Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Almanca gibi muhtelif lisanlarda çıkarılan gazeteleri kapsamaktadır. Bunlar bulundukları konum itibarıyla muayyen bir standart taşımaktadır.⁴⁹

⁴⁸ Kotan, "Türk Basın Tarihi'nde İbret Gazetesi ve Kapatılmasına Neden Olan Yazılar (1872-1873)", 82, 83.

⁴⁹ Orhan Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basın", **Kebikeç**, (2), 1995, 127, 128.

1.3.1. Fransızca Basın

Osmanlı Devleti'nde Avrupa dilli basının ve yabancı gazetelerin tarihi 1795'ten başlamaktadır. Fransızca olarak neşredilen bu gazeteler, 2'si İstanbul, 3'ü İzmir merkezli olmak üzere toplam 5 adettir.⁵⁰ Fransızlar, 13 Ağustos 1794'te ihtilalin üzerinden 5 sene geçmiş iken İstanbul'da bulunan sefarethanelerinin denetiminde bir matbaa kurmak arzusunda bulunmuşlar, bu maksatla Marsilya üzerinden İstanbul'a Alye -bazı kaynaklarda Louis Allier şeklinde geçmektedir- isminde bir müdür ve dört mürettip ile beraberinde lazım gelen alet-edevatı ulaştırmışlardır. Akabinde gönderilen talimatlar matbaadan beklentinin yüksek olduğunu, henüz kurulan cumhuriyetin menfaatlerinin korunmasını ve Doğu'da bulunan Fransızların yeni kanunlardan haberdar edilmesini öğütlemektedir. Bahsedilen emirlerin muhatabı Verninac isimli Fransız elçisidir. Verninac, kendisine gönderilen buyruk üzerine matbaayı işler vaziyete getirerek Fransızca bir gazete neşretmiştir. Ancak Bulletin Des Nouvelles (Haberler Bülteni) namını taşıyan bu ilk gazetenin herhangi bir nüshası günümüzde mevcut değildir.⁵¹ Bununla birlikte yayınının ne kadar devam ettiği hususu belirsizdir. 15 günde bir 6 ila 8 sayfa şeklinde basılan gazetenin ömrü bazı kaynaklara göre 7-8 ay, bazı kaynaklara göre 2 yıldır.⁵² Nouvelles'in akabinde Fransız sefaretinde bir görev değişimi yaşanmış, Verninac'ın yerine Aubert Dubayet isminde bir sefir tayin olunmuştur. Yeni elçi de selefi gibi basın işlerine yakın alaka göstermektedir ve görevine başlar başlamaz yeni bir gazetenin intişarı için çalışmalara hız vermiştir. Böylelikle Fransızların İstanbul'daki 2'nci yayınları olan Gazette Française de Constantinople (İstanbul Fransız Gazetesi) vücut bulmuştur. Aylık periyotta basın yapan Française, ekseriyetle dört sayfa olarak çıkarılmış, gerekli vakitlerde 2 sayfalık ekler ile beraber dağıtıldığı da olmuştur. Araştırmacıların kaydettiğine göre bu gazetenin ömrü 2 yıldır.⁵³ İstanbul'daki Fransız neşriyatından söz edilirken adı verilen son gazete Mercure Oriental'dir. 1797 Mayıs'ında neşredilmeye başlanan Mercure, yalnızca 3 ay etkinlik gösterebilmiş, aynı yılın temmuz ayında faaliyetlerine son vermiştir.⁵⁴ 1798'de Fransızların Mısır'ı işgal etmesi üzerine Fransız Sefarethanesi kapatılmış, elçilik memurları Yedikule Zindanı'na hapsedilmiş ve matbaa aletleri satılığa çıkarılmıştır. Bu suretle İstanbul'daki yayın faaliyetleri nihayete

⁵⁰ Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1943, XIV.

⁵¹ Selim Nüzhet Gerçek, **Matbuat Tarihi**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2019, 197, 202.

⁵² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 166.

⁵³ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 168.

⁵⁴ Ali Budak, "Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı Gazete Türk Basınının Doğuşu", **Turkish Studies**, 7 (3), 2012, 664.

ermiş, İzmir’de Le Spectateur Oriental (Doğulu İzleyici) adında yeni bir gazete ortaya çıkarılmıştır. Oriental, Fransız elçiliğine bağlı bulunmayıp İzmir’de mukim olan Fransız Alexandr Black tarafından himaye edilmiştir.⁵⁵ Basın tarihimizi yakından ilgilendiren bu gazete hakkında pek çok husus ihtilaflıdır. Selim Nüzhet Gerçek ve Hasan Refik Ertuğ, yayının daha öncesinde “Smyrneen” adını taşıdığını, 1824’te Charles Tricon tarafından İzmir’de neşredilmeye başlandığını, Türk aleyhtarı lisanı sebebiyle sahip ve isim değiştirerek Spectateur Oriental namıyla faaliyetlerine devam etmek mecburiyetinde kaldığını yazar.⁵⁶ Hıfzı Topuz ve Nuri İnuğur bu 2 gazeteyi bağdaştırmaz iken Orhan Koloğlu da aynı eğilimdedir. Bu 3 araştırmacıya göre gazete başından beri Black’in idaresindedir ve hakkaniyete muvafık olarak Türk yanlısı bir politika izlemektedir. Dört sayfa halinde ve haftalık devirde yayın yapmakta, sert eleştirileri sebebiyle muhtelif cenahlardan sık sık tepki görmektedir. Yapılan baskılar neticesinde Mart 1824’te faaliyetleri askıya alınmış, aynı yılın Ekim ayına kadar bir daha intişar etmemiştir. Bu kapatma hadisesi gazetenin aldığı ilk ceza olarak tarihte yerini alsa da son olmayacaktır. Oriental kapatıldıktan sonra, 1828’de Black, “Le Courier de Smyrne” (İzmir Postası) adıyla yeni bir gazete neşretmeye başlamıştır. Ancak Courier de tıpkı kendinden öncekiler gibi Rus, İngiliz ve Fransızların öfkesinden ziyadesiyle nasibini almış, mevcut şartlar altında daha fazla tutunamayacağını anlayan bu zat, gazetesinin idaresini devredip II. Mahmut’un himayesinde yayın yapmak üzere İstanbul’a gitmiştir. Böylelikle Le Moniteur Ottoman’ın hikâyesi yazılmaya başlanmıştır. Courier ise Journal de Smyrne namıyla başka bir yayın devresine girmiştir.⁵⁷ Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Fransız basını için bir diğer önemli merkez Mısır’dır. Napolyon’un Mısır’ı işgalini müteakip vilayette Fransızca birtakım gazeteler çıkarıldığı bilinmektedir. 27 Ağustos 1798 tarihli Courier d’Egypt bu gazetelerin ilkidir. Ardından Decade Egyptienne basılmış, akabinde daha resmi mahiyette Journal Officiel faaliyetlerine başlamıştır.⁵⁸ Ayrıca et-Tenbih (Advertissement) isminde yayın yapan yarı Arapça yarı Fransızca bir gazetenin mevcudiyeti söz konusudur.⁵⁹ Üst satırlarda zikredilenlerden başka Osmanlı Devleti bünyesinde Fransız dilinde faaliyet gösteren başka yayınlar da vardır.

⁵⁵ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi** (2. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, 36; Koloğlu, **Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, 10.

⁵⁶ Gerçek, **Matbuat Tarihi**, 202, 203; Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, 137.

⁵⁷ Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 36, 37.

⁵⁸ Gerçek, **Matbuat Tarihi**, 213.

⁵⁹ Nesimi Yazıcı, “Vakay-i Mısriye Üzenine Birkaç Söz”, **OTAM**, (2), 1991, 268.

Tablo 1

Osmanlı Devleti’nde Fransızca Yayın Yapan Diğer Gazeteler⁶⁰

Echo de Orient	1838-1845
Journal de Constantinople	1846-1866
Presse Orient	1849-1854
Courrier d’Orient	1854
La Turquie	1866
La Reforme	1869-1922
Le Phare du Bosphore	1870-1890
Le Commerce de Constantinople	?
Revue d’Orient	1871

Bu gazetelerden Echo de Orient, altı ayda bir defa yayımlanmaktaydı. Presse Orient, İstanbul’da basılan günlük gazetelerden biri idi. Benzer biçimde Courrier d’Orient da günlük olarak okurla buluşmaktaydı. Le Commerce de Constantinople ticari havadislerle dolu olup daha çok ticaretle iştigal edenlerin odağındaydı. Revue d’Orient ise İzmir merkezli faaliyet göstermekteydi. La Reforme, Oskar isimli bir Ermeni tarafından basılmaya başlanmıştı. Haftada iki kez yayımlanan bu gazeteyi, 1900’de bir doktor satın almış ve 1904’de günlük olarak basmaya başlamıştı. O yıllarda yalnızca pazar günleri çıkarılan gazetenin sayfa sayısı

⁶⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 170, 171, 172.

42 idi. “Boğaziçi Feneri” manasına gelen Le Phare du Bosphore ise İstanbul’da çıkarılan ve patrikhanenin sözcülüğünü yapan bir gazete olarak basın tarihinde yerini almıştı.⁶¹ İstanbul’da yayımlanan Journal de Constantinople, İzmir’deki Fransız gazetelerinden olan Journal de Smyrne’nin devamıdır. Gazetenin sahibi olan Deschamps, 1842’de Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’ye verdiği dilekçelerde gazetesini İstanbul’a nakletmek istediğini, böylelikle Osmanlı Devleti’ne daha iyi hizmet edebileceğini, dış basında Osmanlı imajını zedeleyebilecek haberleri bağlantıları sayesinde düzeltirebileceğini iletmiştir. Mesele mecliste tartışıldıktan sonra Deschamps’a ruhsat verilmiştir. İnuğur, gazetenin 1846’da yayımlanmaya başladığını kaydetmektedir. Bir diğer iddia ise ilk nüshanın 11 Ocak 1843’te çıkarıldığı yönündedir. İlk sayıda yer alan uzun bir yazı gazetenin amaç ve politikasını açıklamaktadır. Gazetenin idarehane ve matbaası Galata’da Perşembe Pazarı Sokağı yakınındadır. Ayda altı defa 4 sayfa halinde basılan gazete, abone sistemine göre çalışmaktadır. Padişahın da zaman zaman ihsanda bulunduğu bu yayın, nihayetinde sahibinin borçları sebebiyle başkasına satılmış, 1866’ya kadar basılmıştır.⁶² Bu tarihten sonra da ismini La Turquie olarak değiştirerek 1891’e kadar faaliyetlerine devam etmiştir.⁶³ Ülman, son nüshanın 1895’te basıldığını kaydetmekte, gazetenin yayın ömrü boyunca pek çok defa isim değiştirdiğini bildirmektedir.⁶⁴

Bu noktada bir hususa ayrıca parantez açmak gerekmektedir. Fransız dilindeki gazetelerin doğrudan Fransızlar ile bağlantılı olduğu kanısına varılmamalıdır. Devrin şartları gereği Fransızca, aktif bir lisan olarak hemen bütün dünyada kullanılmakta, yayınların okunup satılabilmesi için tercih edilmekteydi. Osmanlı memleketindeki en tesirli yayınların yine bu dilde çıkarıldığı söylenebilir. Gazetelerin yanı sıra dergilerin pek çoğunun da Fransızca olduğu görülmektedir. Fransız dilini ve yayınlarını ön planda tutan nitelik Avrupa istihbaratına hâkim olmalarıdır. Dolayısıyla ulusal basının yazamadığı pek çok detayı barındırmakta, ilgiyi üzerlerine celp etmektedirler.⁶⁵ Yalnızca Osmanlı’daki Avrupalıların yahut Levantenlerin değil aydın Türk kesimin de merakla takip ettikleri bu gazeteler

⁶¹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 170, 171, 172.

⁶² Yeşim Işıl Ülman, **Journal de Constantinople’a Göre Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin Galatasaray Dönemi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1994, 10-15.

⁶³ Gamze Elif Gülbaba, **La Turquie Gazetesi’nin 1890 Yılı Haberlerine Göre: Osmanlı Devleti’nde İktisadi ve Sosyal Hayat** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, 5.

⁶⁴ Ülman, **Journal de Constantinople’a Göre Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin Galatasaray Dönemi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 21.

⁶⁵ Koloğlu, “Osmanlı’daki Türkçe Dışı Basın”, 128, 129.

kolaylıkla istihbarat kaynağı olarak kullanılabilmekteydiler. Örneğin Namık Kemal, sansür sopasını yiyeceğini bildiğinden dolayı Türkçe yazamadığı birtakım makaleleri Fransız dilinde yayımlattırıyor ardından bu makaleleri Türkçeye çevirerek kendi yayınlarında kullanıyordu. Böylelikle “yabancı kaynaklardan alıntı” yaptığı için herhangi bir ceza yükünün altına girmemiş oluyordu.⁶⁶ Muhaliflerin yanı sıra Osmanlı bürokrasisinin de bu lisana aşına olduğunu söylemek mümkündür. Yenilik fikirleri ile tanınan II. Mahmut, ancak birkaç kelime biliyor; halefleri Abdülmecid ve Abdülaziz ise adeta Fransız edasıyla tekellüm ediyorlardı. Sultanlardan başka hariciye memurları, üst düzey bürokratlar -bilhassa Reşit, Ali, Fuat ve Mithat Paşalar- Fransızcaya ilgi gösteriyorlardı. Bu durum ilerleyen süreçte Fransızcanın Osmanlı topraklarında kurumsallaşmasına sebep olacaktır.⁶⁷

1.3.2. İtalyanca Basın

İzmir, diğer alafranga gazeteler için olduğu kadar İtalyanca yayınlar için de mümbit bir sahadır. Levanten İtalyanlar, ilk olarak 1820-1821’de ardından 1850’lerde eyaletlerdeki baskı rejimine karşı çıkmışlar ancak mağlup olarak bu liman şehrine sığınmak durumunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti bünyesinde faaliyet gösteren ilk İtalyanca gazete, İzmir’de 1848 tarihinde basılmıştır. “La Crisalide sotterranea” adını taşıyan yayın, yazı işleri müdürü R. Michele Dabur tarafından himaye edilmiş, 1851’e kadar 2 sayfa şeklinde dağıtılmıştır. Akabinde “La rivista dei giomali” isimli bir çalışmanın vücut bulduğundan bahsedilir fakat bu eserin gazeteden ziyade dergi formatı taşıdığı görülmektedir.⁶⁸ İtalyan lisanındaki gazetelerin hakiki manada 2’ncisi L’Omnibus’tur. 11 Ocak 1849’da Feliciano Orlando marifetiyle ortaya konulan gazete, İstanbul merkezli faaliyet göstermektedir. Anavatanında yaşayan İtalyanlar ile sürgün edilmiş yahut göç etmiş olanlar arasında köprü kurma motivasyonu ile 1882’ye kadar yayımlanmıştır.⁶⁹ Bir yıl sonra şubat ayında 2 sütun 4 sayfa şeklinde haftalık devirde okurlarıyla buluşacak olan Il Camaleonte basıma başlamıştır. Ömrünün ne kadar olduğunu tespit edemediğimiz Camaleonte’yi aynı biçimde haber sunan Il Melete takip etmiştir. İlk nüshası 23 Haziran 1851 tarihini taşıyan Melete’nin de kaç yıl

⁶⁶ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013, 37, 38.

⁶⁷ Aydın Özgören, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Fransızca Basın: Fransa Milli Kütüphanesi’nde (Bibliothèque Nationale De France) Bulunan Fransızca Yayımlanmış Osmanlı Gazete, Dergi ve Yıllıkların Koleksiyonu”, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, 5 (1), 2022, 113, 114.

⁶⁸ Pantaleone Sergi, “Osmanlı Modernleşmesi” Yıllarında İzmir’de (Smyrna) Yayımlanan İtalyan Gazeteleri”, **Kebikeç**, (57), 2024, 61, 62.

⁶⁹ Maria Pia Ester Cristaldi, “On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu İtalyan Basınında Omnibus Gazetesinin ve Vatansever Felciano Orlando’nun Rolü”, **Kebikeç**, (57), 2024, 85-91.

yahut ay faaliyet gösterdiği meçhuldür. İtalyan basını bu gazetenin ardından uzunca bir müddet, L'Eco d'Italia'nın çıkarılacağı 1884'e kadar sessizliğe bürünecektir.⁷⁰

Üst satırlarda zikredilenlerden başka La Rassegna Italiano adında başka bir İtalyan gazetesinin varlığından da uzun uzadıya söz edilmektedir. Orlando'nun sahiplik yaptığı yayın -son 6 yılında dergi formatında- 1940'a kadar mevcudiyetini korumuştur.⁷¹ Akabinde, 1900'de Bolletina della Italiana di Commerciale (İtalyan Ticaret Odası Bülteni) intişar etmiştir. 15 x 20 cm ebatında, tek sütun halinde basılan gazete, -haftalık, aylık, 2 haftada bir, 3 haftada bir, 3 ayda bir gibi- farklı aralıklarda dağıtılmıştır. Mamafih 40 yıllık ömrünün 30 yılını Alfonso Diotti'nin idaresinde geçirmiş, 1930'da Giovami Aigotti yönetimine bırakılmıştır.⁷² Haklarında tafsilatlı araştırmalar bulunmayan bu yayınlardan başka birkaç gazetenin varlığına dikkat çekmekte fayda vardır.

Tablo 2

Osmanlı Devleti'nde İtalyanca Yayın Yapan Diğer Gazeteler⁷³

Le Pulce	1850
Il Corriere	1865
Civiltà Cattolica	1876
Il Semaforo di Constantinopoli	1878
La voix du peuple	1908
La vedena	1908

⁷⁰ Sergi, “Osmanlı Modernleşmesi” Yıllarında İzmir’de (Smyrna) Yayımlanan İtalyan Gazeteleri, 64, 67, 68, 69, 70.

⁷¹ Ayça Güzel Güracar, “Editörün Sunuşu: Osmanlı Döneminde İtalyanca Süreli Yayınlar”, **Kebikeç**, (57), 2024, 51.

⁷² Sergi, “Osmanlı Modernleşmesi” Yıllarında İzmir’de (Smyrna) Yayımlanan İtalyan Gazeteleri, 71.

⁷³ Güzel Güracar, “Editörün Sunuşu: Osmanlı Döneminde İtalyanca Süreli Yayınlar”, 55, 56.

La Turchia	1908
Revue Musulman Osmanie Italian Terakki Gazetesi Journal Ottoman Italien du Progres	1908
Il Papagallo	1909
Le Perroquet	1909
Avenire	1909

1.3.3. Almanca Basın

Literatürümüzde Osmanlı Devleti bünyesinde yayın yapmış olan Almanca gazeteleri konu edinen müstakil bir araştırma henüz mevcut değildir. Bununla beraber birkaç gazetenin adı belli belirsiz sınırlı sayıdaki çalışmalarda zikredilmektedir. Koloğlu'nun kaydettiğine göre Osmanlı memleketindeki ilk Alman gazetesi 1890'da Osmanischen Post namıyla çıkmaya başlamıştır. 1908'den sonra ise bayrak yarışını Osmanischer Lloyd üstlenmiştir. Lloyd da diğer Levanten gazetelere benzer biçimde 2 dillidir ve Almanca'nın yanında Fransızca olarak faaliyet göstermektedir.⁷⁴ Ziyad Ebüzziya ise alafranga basını incelediği makalesinde Almanca olarak çıkarılmış 29 gazetenin varlığından bahsetmektedir. Ona göre Osmanlı'daki ilk Alman gazetesi 1866 tarihli İnteligen Blatt'dır. Gazete, sahibinin vefatı üzerine faaliyetlerine nihayet vermek mecburiyetinde kalmış, 33 yıl sonra 1899'da Konstantinopel Handelstelatt ismiyle yeni bir yayın ortaya çıkmıştır.⁷⁵

⁷⁴ Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basın", 135.

⁷⁵ Ziyad Ebüzziya, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dili Dışındaki Basını", **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın Sempozyumu Bildirileri Kitabı** (İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3342, Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları: 2), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1985, 35.

1.3.4. İngilizce Basın

Ziyad Ebüzziya, Osmanlı Devleti bünyesinde yayın yapan İngilizce gazetelerin sayısını 34 olarak vermekte, tasnif yaparken İngiliz-Amerikan ayrımına gitmediğini ifade etmektedir. Ona göre ilk İngilizce gazete 1841’de neşre başlayan Impartial’dır. Bu gazeteyi 1856 tarihli The Levant Herald takip etmektedir. Müellif, yazısında diğer 32 yayının kimliği hakkında bilgi vermemektedir.⁷⁶ Araştırmacı Ali Murat Varlı ise İngiliz gazetelerinin sayısının net olarak bilinmediğini kaydetmekte, kendi yaptığı çalışmada vilayetlerde çıkarılanlarla beraber toplam 55 yayın tespit edebildiğini vurgulamaktadır.⁷⁷ Bir iddiaya göre Osmanlı topraklarında basılmış ilk İngilizce gazete –aslında yarı Rumca yarı İngilizce’dir- 1832’de intişar eden* Friend of The Youth’dur. Rumca adı “Filos ton Neon” olarak zikredilen bu gazetenin İzmir’de Omirolatis isimli bir papaz tarafından hazırlanmaya başladığı düşünülmektedir.⁷⁸ Youth’tan sonra yine İzmir’de “Astir en ti Anatoli” adıyla bir gazete çıkarılmıştır. Belli bir müddet sonra bu 2 gazete birleşecek ve “The Star in The East and The Friend of Youth” (Astir Tis Anatolis - Filos Ton Neon) namıyla 1835’e kadar çift dilde yayın yapacak, bir yıl sonra ise adına “Smyrna Seaman’s Monitor” eklemesini yaparak faaliyetlerini sürdürecektir.⁷⁹ Bu 3 gazetenin akabinde, 1840’ta “Manzari Shark” isminde bir İngiliz gazetesi daha vücut bulmuştur ki bu yayın Ali Murat Varlı tarafından henüz keşfedilmiştir. Ceride-i Havadis’in editörü Churchill marifetiyle çıkarıldığı zannedilen Manzari Shark (Doğunun Manzarası) –ya da daha başka ifade ile The Mansary Shark- İzmir’de “kısa” olarak addedilebilecek bir zaman zarfında intişar etmiştir. “The Oriental Observer” olarak da bilinen gazetenin çıkış tarihi ihtilafli olmakla beraber 1842’de faaliyetlerini noktaladığı düşünülmektedir. Ayrıca yayınının kimi çevrelerce zararlı görüldüğü bildirilmekte, bu sebeple İstanbul’da değil de İzmir’de faaliyetlerini sürdürdüğü iddiası dillendirilmektedir. Manzari Shark’ın yayını yarı Fransızca yarı İngilizce olarak çıkarılmaya başlanan -bazı rivayetlere göre yarı Fransızca yarı Rumca’dır- “Impartial” isimli gazete takip etmektedir. Impartial da muhtelif sahip ve adres değişiklikleri ile beraber 1915’e

⁷⁶ Ebüzziya, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Türkçe Dili Dışındaki Basını”, 39.

⁷⁷ Ali Murat Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021, 30, 31.

* Gazetenin çıkış tarihi hakkında araştırmacılar arasında ihtilaf bulunmaktadır. Ali Murat Varlı, gazetenin 7. nüshasının 1 Aralık 1832 tarihini taşıdığını belirterek 1832-1833 yılları arasında faaliyet gösterdiğini kaydetmektedir. Ali Arslan ise çıkış yılını 1831 olarak zikretmekte, yayın ömrünün 3 ay olduğunu ifade ederek 28 Aralık 1831’de faaliyetlerini nihayete erdirdiğini yazmaktadır.

⁷⁸ Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası**, 32.

⁷⁹ Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası**, 32, 33.

kadar yayınına devam ettirecektir. Ayrıca The Levant Herald, The Smyrna Mail, The Levant Times and The Shipping Gazette, The Harpoot News, The Cyprus Times, The Cyprus Herald ve The Oriental Advertiser gibi birkaç İngilizce gazete daha dikkate şayandır. Araştırmamızın konusu olan The Levant Herald Gazetesi, 1856'da yayın hayatına merhaba demiş, 1914'e kadar aralıklar da olsa Osmanlı memleketinde faaliyetlerine devam etmiştir. Türevlerinin en uzun ömürlülerinden sayılan Herald, bu yönüyle panoramik bir manzara niteliği taşıdığından araştırmanın ilerleyen kısımlarında tafsilatıyla birlikte ele alınacaktır. Herald'dan 5 yıl sonra çıkarılan The Smyrna Mail, yalnızca 2-3 yıl boyunca iktisadi-ticari sahada kalem oynatabilmiştir. Hyde Clark tarafından idare olunan gazetenin koleksiyonunun tamamı İngiliz Kütüphanesi'ndedir. 1868'de İrlandalı John Laffan Hanly tarafından kurulan The Levant Times and The Shipping Gazette ise 1874'e kadar basım yapmıştır. Hanly, daha önce The Levant Herald Gazetesi'nde editörlük yaptığından 2 gazetenin mizanpajı oldukça benzerdir.⁸⁰ Ancak aralarında birtakım anlaşmazlıklar bulunduğu iddia edilmektedir. Herald'ın ilk sahiplerinden olan McCoan'ın idareyi Edgar Whitaker'e devretmesinde Hanly'e karşı açtığı iftira davasını kaybetmesinin etkili olduğu söylenmektedir.⁸¹ Görünüşe göre The Levant Herald kadrosundan ayrılarak müstakil bir gazete neşretmeye karar veren tek kişi Hanly değildir. İlk sayısı 1883'de piyasaya sürülen The Oriental Advertiser, Herald'ın kadrosunda da görev almış olan Demetrius A. Bellis marifetiyle idare ettirilmiş, İngilizce ve Fransızca olarak çift dilde içerik üretmiştir. Ömrü 1920'de nihayete eren gazetenin ilan ve reklamlarla bezeli olduğu kaydedilmektedir. Bununla birlikte ekonomi ve borsa ile alakalı haberlere öncelik verdiği bilinmektedir.⁸²

Osmanlı Devleti'ndeki yabancılar, yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri kapsamında eylem sahalarında kurdukları hastane, yetimhane ve okulların propagandalarını, potansiyel mürit olarak gördükleri kitlelere ulaştırmak için yayıncılık yapmayı ihmal etmemişlerdir. The Harpoot News gibi pek çok gazetenin intişarını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. The Harpoot News, Amerikalı misyonerlerin Harput'ta işlettikleri misyon çarkının uzantısı olarak vücut bulmuş ve 5 yıl boyunca daha ziyade dini içerikli yayınlar yapmıştır. Hakkında yeterince malumat sahibi olamadığımız gazetenin ardından benzer mahiyette pek çok yayının ortaya çıktığı görülmektedir.

⁸⁰ Varlı, *The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası*, 33, 34, 35, 36, 37, 38.

⁸¹ Stephanie Prevost, "Excavating the English-Language Press in the Ottoman Empire (1841-1923) Editors, State Actors, Readers", *Media History*, 30 (3), 2023, 383.

⁸² Varlı, *The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası*, 42.

Tablo 3

Osmanlı Devleti'nde İngilizce Yayın Yapan Diğer Gazeteler⁸³

Cyprus	1878-1899
The Cyprus Times	1880-1884
The Egyptian Gazette	1880-Günümüz
The Cyprus Herald	1881-1887
The Hellenic Times	1884
The Times of Cyprus	1886-1895
Manifest of Vessels	1890-?
The Sphinx	1893-1947
Courrier du Levant veya Levant Messenger	1893-?
Le Temps de Smyrne veya Smyrna Times	1895-1897
Anglo-Cypriot	1908

⁸³ Varlı, The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası, 38-51.

The Orient	1910-1922
------------	-----------

1.4. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN MEVZUATI

Gazete ve erk sahipleri arasındaki ilişki yumağını anlamak ve anlamlandırmak için öncelikli olarak ilgili ülkenin basın mevzuatını tanımak gerekir. Yayıncılık hareketlerinin faal halde bulunduğu her memlekette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de basım işlerine dair birtakım kanunlar çıkarılmış ve uygulanmıştır. Bu nizamatin kurumsallaşması Tanzimat devresine denk gelmektedir ancak öncesinde icra edilen uygulamalardan haberdar olmakta fayda vardır.

1.4.1. Tanzimat Dönemi Öncesinde Yayın Nizamı

Osmanlı Devleti yayın faaliyetlerine nizam verme gerekliliğini ilk olarak matbaanın ülkeye girişiyle hissetmiştir. İbrahim Müteferrika ile aktif hale geldiği düşünülen matbaanın mazisi zannedilenden eskidir. Osmanlılar bu yararlı vasıtayı 1492'de İspanya'dan kendilerine iltica eden Yahudiler aracılığıyla tanımışlardır. İstanbul başta olmak üzere Selanik, Edirne ve İzmir gibi pek çok liman kentinde kurulan basım merkezleri kısa sürede işler vaziyete getirilmiştir. Buralarda Yunanca, Latince, İbranice ve İspanyolca eserler neşredilebilirken Arapça ve Türkçe olanların basımına sınır çizilmiştir. Yahudilerden sonra Ermeni ve Rumlar da peyderpey matbaa açmaya başlamış, kendi eserlerini çoğaltmışlardır. İlk Ermeni matbaası Apkar Tıbir tarafından 1567'de kurulurken⁸⁴ ilk Rum matbaası 1627'de Nicodimus Metaxas adında bir papaz tarafından teşkil edilmiştir.⁸⁵ Osmanlı yönetimi Arapça ve Türkçe basım yapmamayı şart koşmanın dışında gayrimüslimlerin basım işlerine herhangi bir tehdit arz etmediği müddetçe müdahil olmayı tercih etmemiştir. Ancak 18'nci yüzyılda Cizvit⁸⁶ matbaalarının mezhep düelloları için silah edasıyla kullanılması devletin müdahalesine mahal vermiştir. Hristiyanlık ile alakalı kitapların Arapça ve Türkçeye çevrilerek basılması devlet adamlarını tedirgin ettiğinden kapatma hadiseleri yaşanmıştır. İlk yasak ise Katoliklerin Ermeni cemaatine tahrif edildiği düşünülen İnciller ile beraberindeki

⁸⁴ Ali Şükrü Çoruk, "Osmanlı İmparatorluğunda Ermenilerin Basın ve Yayın Hayatına Katkıları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", **Çeşitli Yönlerden Türk - Ermeni İlişkileri**, Şafak Ural, Kazım Yetiş, Feridun Mustafa Emecen (Ed.), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006, 416.

⁸⁵ Ali Arslan, "Türkiye'de Rum Basını", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, (3), Ocak 2013, 50.

⁸⁶ Cizvit, Ignatius von Loyola ve çevresinde toplanan 6 talebe tarafından teşkil edilen, "İsa Cemiyeti" olarak da anılan tarikatın ismidir. Bu tarikata üye olan müritlerin amacı Katolik Hristiyanlığı yaymak ve Hristiyan olanların dinlerini tastamam bir şekilde yaşamalarını sağlamaktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Günay Tümer, "Cizvitler", **TDV İslam Ansiklopedisi**, 8, İstanbul 1993, 40-42.)

çeşitli ekleri dağıtmak istemesi üzerine II. Mustafa devrinde konulmuştur. Bahsedilen vaka muhtelif şikâyetlere yol açmış, yapılan soruşturma neticesinde suçlu bulunan Haçadoryan isimli rahip hapsedilmiştir. Ancak piyasada dolaşan İncillerin Avrupa’da neşredilmiş olduğunun anlaşılması ve rahibin firar ettiğinin duyulması üzerine basım faaliyetleri çıkarılan ferman ile yasaklanmıştır.⁸⁷ Aktarılan hadise Osmanlı Devleti’nin daha ilk andan itibaren kitap, broşür, gazete ve dergi gibi vasıtaların “algı yönetme aracı” olarak kullanılmasına müsaade etmediği mesajını taşımaktadır. Sultan Mustafa’nın buyruğunun üzerinden muayyen bir aralık geçtikten sonra da ilk Türk matbaası kurulmuştur. Lale Devri’nin hediyelerinden sayılan bu matbaa, 1727’de İbrahim Müteferrika ve Said Efendi’nin iş birliğiyle teşkil edilmiştir. Müteferrika, İstanbul’da Türkçe eserlerin basılması için matbaa kurulması fikrini işlediği “Vesiletü’t-Tıba’a” adlı risalesini Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’ya arz etmiş, talebinin lüzum ve gerekliliğini anlatmıştır. Şeyhülislam Abdullah Efendi matbaanın dinen bir sakıncası olmadığına fetva verince Sultan III. Ahmet’ten de izin alınmıştır.⁸⁸ Vankulu Lügatı ile basıma başlayan matbaa, toplamda 17 kitap neşretmiştir. Bu eserlerin bazısı tarih bazısı dil bilgisi bazısı siyaset üzerinedir. Bununla birlikte Karadeniz, İran ve Mısır gibi bölgelerin haritalarının tab’ edildiği bilinmektedir.⁸⁹ Basımı gerçekleştirilen eserlerin arasında dini nitelikli yayınlara denk gelmek mümkün değildir. Buradan gayrimüslimlere çizilen sınırın Müteferrika için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu karar tefsir, fıkıh ve hadis gibi kitapların yazımıyla hayatlarını idame ettiren zümrenin selameti gözetilerek verilmiş gibi gözükmemektedir.⁹⁰ Müteferrika’nın yayıncılık hedefleri arasında adı geçen türden kitapları çoğaltmanın var olup olmadığı da şüphelidir. Nitekim kendisinin Lale Devri’nin entelektüel havasından istifade ederek pratiğe yönelik eserlerin basımını öncelediği düşünülmektedir.⁹¹ Bu dönemde matbaa kurma girişimleri ziyadesiyle cılız olduğundan geneli kapsayan bir kanun yapma gereği duyulmamış, matbaa açmak yahut kitap basmak iradeler ile verilen izinler çerçevesinde mümkün kılınmış, problem türedikçe kural koyma yahut doğrudan aksiyon alma yoluna gidilmiştir.

⁸⁷ Fatmagül Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür** (Birinci Basım), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2007, 24-25.

⁸⁸ Orlin Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)** (Genişletilmiş 4. Baskı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, 147-148; Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, 25.

⁸⁹ Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)**, 164, 384, 385.

⁹⁰ Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, 25.

⁹¹ Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)**, 264.

İlk Osmanlı gazetesi olan Takvim-i Vekayi'den önce ülkede yabancılara teşebbüsleri ile çıkarılan gazetelerin mevcudiyetine değinmiştik. Osmanlı Devleti'nin bu gazeteler ile kurduğu ilişkileri de kısaca anlatmayı lüzumlu görüyoruz. Osmanlıların yabancı yayınlarla olan iletişimi genellikle siyasi gidişata bağlı olarak şekillenmekteydi. Örneğin 1798'de Fransızların Mısır'ı işgali üzerine matbaaya el konularak yekûn edevatı satılığa çıkarılmıştı. Yine 1821'de Yunan İsyanı patlak verince Osmanlı Devleti, Fransız Elçiliği'nin baskılarına dayanamamış, kendi lehine propaganda yapmasına rağmen 27 Mart 1824'te "Le Spectateur Oriental" isimli gazeteyi kapatmak durumunda kalmıştır. Aynı gazete bir defa daha aynı gerekçelerle kapatıldıktan sonra 1827'de faaliyetlerine tamamen son vermiştir. Ardından Courier de Smyrne benzer akıbete uğramıştır. 1831'e kadar güçlüklerle yayın yapmaya çalışan gazete, Rus ve Fransızların tazyiki neticesinde satılmıştır. Devletin lehine propaganda yapan gazetelerin elçilikler tarafından kriz unsuru haline getirilmesi yahut sahip değiştirilerek politikasını farklılaştırması Osmanlı Devleti'ni yeni çözümler aramaya itmiştir. Bu yolla devletin resmi bir gazete kazanması görüşü hâsıl olmuş, önce Takvim-i Vekayi ardından Le Moniteur Ottoman intişar etmiştir.⁹² Bu gazetelerin neşredilmesi ile ibtidar eden basın hayatına rağmen henüz hukuki bir düzenleme yapılmamıştır. Basın-yayınla alakalı ilk düzenlemenin Tanzimat döneminde Matbaa Nizamnamesi ile başladığı görülmektedir.

1.4.2. Tanzimat Dönemi'nde Basın-Yayın Düzenlemeleri

1.4.2.1. Matbaalar Nizamnamesi (1857)

Yayıncılık sektörünün yasal zemine oturtulması Tanzimat devresinde gerçekleşmiştir. Ancak Tanzimat Fermanı'nda basın özgürlüğüne değinilmemiş yahut basınla alakalı bir düzenleme yapılmamıştır. Çıkarılan ilk nizamname matbaaların düzenlenmesine ilişkin olup 15 Şubat 1857 tarihini taşımaktadır. Kanunlar 1'i hususi olmak üzere 10 maddeden müteşekkildir ve Meclis-i Ali-i Tanzimat tarafından hazırlanmıştır. Daire-i Kavanin ve Nizammat tarafından son hali verilen nizamname yine aynı birim tarafından ilan edilmiştir. Nizamnameye göre matbaa açmak isteyen zevat Osmanlı vatandaşı ise Maarif Nezaretine yabancı ise Hariciye Nezaretine başvurarak izin alacaktır. Yayında muzırlık yaptığı tespit edilen kişilerin matbaasına merkezde Zaptiye Nezareti, vilayetlerde valiler tarafından el konulacak ve gereken cezai işlem yapılacaktır. Osmanlılar hâlihazırda açmak istedikleri matbaalar için irade ile ruhsat aldıklarından nizamnamenin yabancılara için tasarlandığı dillendirilmektedir. Matbaacılık Osmanlı Devleti'nde çok önceleri azınlıklar tarafından

⁹² Demirel, II. Abdülhamid Döneminde Sansür, 28.

başlatılsa da Türk cenahı henüz bu konuda düzenleme gerektirecek kadar ilerleme sağlayamamıştır. Tüzüğün çıktığı tarih itibarıyla de Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'ten başka faaliyet gösteren herhangi bir gazete mevcut değildir.⁹³

1.4.2.2. Kitap Tab'ı Hakkında Nizamname (1857)

Matbaalar Nizamnamesinden hemen bir ay sonra telif haklarıyla alakalı bir tüzük daha yayımlanmıştır. Tüzükten hemen önce “kitap tab'ı hakkında olan yed-i vahid usulünün ilgasıyla hukuk-ı müellifin hakkında” bir irade çıkarıldığı da görülmektedir. 4 Mart 1857 tarihini taşıyan nizamname 7 maddeden müteşekkildir. Aslında 1850'lerde kurulan Encümen-i Dâniş, müelliflere birtakım haklar vermişti. Matbaa Nizamnamesinin 8. maddesi de telif meselesi ile alakalıydı. Telif Nizamnamesi tekellecilik uygulamasına son vermekte, eserin yazarına hayatta olduğu müddetçe basma imtiyazını hediye etmekteydi. Bu hediye ancak sözleşme yahut ücret karşılığı bir başkasına devredilebilecekti. Aynı şekilde devlet de bu tarz eserlerin telif ücretini karşılayarak baskılarını yapabiliyordu. Sözleşmede belirtilen baskı sayısına birebir riayet etmek şart koşulmuş, kural ihlali yapanlar için ceza öngörülmüştür. 1872'de tüzükte birtakım değişiklikler yapılmış, müellifin eserleri üzerindeki hakkı 40 sene ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bahsedilen imtiyazların varislere geçmesi söz konusu olmuştur. 1876'da yapılan 2'nci düzenleme ise müellifin, varislerinin ve imtiyaz sahiplerinin olmadığı durumlarda eserlerin baskısının ne şekilde gerçekleştirileceği kesinleştirilmiştir. Bu nizamname de Matbaalar Nizamnamesi gibi Meclis-i Ali-i Tanzimat'ta hazırlanmış, Daire-i Kavanin ve Nizamat tarafından ilan olunmuştur.⁹⁴

1.4.2.3. Ceza Kanunname-i Hümayunu (1858)

1858'de çıkarılan Ceza Kanunnamesinin 138. ve 139. maddeleri⁹⁵ ile basına yönelik ceza düzenlemesi yapılmıştır. Buna göre devletin vermiş olduğu ruhsat ile açılan

⁹³ Karakoç, Sarkis, **Külliyat-ı Kavanin** (1. Cilt), Haz: M. Akif Aydın, Fetih Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXX. Dizi, 5. Sayı, Ankara 2006, 284; Ayhan Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, (1), 2006, 147.

⁹⁴ Karakoç, Sarkis, **Külliyat-ı Kavanin** (1. Cilt), 286; Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)”, 148.

⁹⁵ “138: Devlet-i Aliye'nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda saltanat-ı seniyye ve erbab-ı hükümet ve tebaa-yı saltanat-ı seniyyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrak-ı muzırta tab ve neşrine mütecasir olan kimselerin iptida bastırılmış olduğu şeylerin zaptıyla derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün kapattırıldıktan sonra on mecdiye altınından elli mecdiye altınına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur.”

matbaalarda devlet, devlet adamları, devlet memurları ve tebaa aleyhinde yayın yapanların, bastıkları evraka el konulacak, kusur derecesine göre basımevinin faaliyetleri ya tatil edilecek ya da tamamen durdurulacaktır. Bunun yanı sıra cezanın nakdi olarak kesilmesi de söz konusudur. Yine toplum ahlakına aykırı olan resimleri yayanların, alaylı bir dille kalem oynatanların para yahut hapis cezasına çarptırılması kararlaştırılmıştır. Bu kanunlar yürürlüğe konulduğunda Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis ve Vaka-yı Tıbbiye’den başka Türkçe olarak yayımlanan diğer bir süreli yayına denk gelmek mümkün değildi. Ancak 2-3 sene sonra yayın faaliyetlerinin ekserisini oluşturan alafranga gazetelerin yanında cezalardan ilk nasiplenen yine bir Türk gazetesi olmuştur.⁹⁶ Tercüman-ı Ahval’in basımı 1861’de eğitim sahasındaki aksaklıkları ele aldığı “Maarife Dair Bend-i Mahsûstur” isimli makale gerekçe gösterilerek 2 hafta tatil edilmiştir. Ruzname-i Ceride-i Havadis, Agâh Efendi’nin almış olduğu cezadan ziyadesiyle memnun olmuş, münakaşa halinde bulunduğu bu zatın matbaasının kapatıldığını 153. sayısında okurlarına bildirmiştir. Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Ahval arasındaki dalaşma Ceride-i Havadis’in 25 Cemaziyülevvel 1277 (9 Aralık 1860) tarihli 29. nüshasında yayımlanan bir yazı ile başlamıştır. Tercüman-ı Ahval’de tefrika şeklinde basılmakta olan “Şair Evlenmesi” isimli piyes, “koca karılara mahsus mesel” ifadesiyle nitelendirilince Agâh Efendi, Osmanlı Devleti’nde çıkarılmakta olan gazetelerin listesini yayımlamış, listenin başına “güzelce dikkat olunmaya layıktır” şeklinde imalı bir not bırakmıştır. Listede çıkarılan gazeteler isim isim işlenmiş akabinde sıfatı ve sahibi yazılmıştır. Yazılanlara göre Takvim-i Vekayi’nin sahibi “hükümet-i seniyye”, Tercüman-ı Ahval’in sahibi “ehli İslam”, Ceride-i Havadis’in sahibi ise “İngiliz”dir. Listenin vermek istediği mesaj ziyadesiyle nettir. Ruzname, hakkında yazılanlara 40’ncı nüshada yanıt vermiş, bu tarihten sonra da aralarında münakaşa eksik olmamıştır. Mecburi tatilden sonra 8 Zilhicce pazar günü basıma devam eden Tercüman-ı Ahval, 44. nüshanın 1’nci sayfasında “Vah vah Ceride-i Havadis, umduğu azadelik sevincinden çok vakit mütelevviz olamadı.” şeklindeki yazı ile tartışmayı hararetlendirmiştir.⁹⁷ Ertuğ’un iddiasına göre 2 gazete

¹³⁹ Abad-ı umumiyye muhalif olarak nazmen ve neşren hezel ve hicive dair şeyleri veya edepsizce resim ve tasviri basan ve bastıran ve neşreden kimseden bir mecidiye altınından beş mecidiye altınına kadar ceza-i nakdi alınır ve yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis olunur.” (Ayrıntılı bilgi için bkz. İnüç, **Basın ve Yayın Tarihi**, 201.

⁹⁶ Nevin Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 51 (3), 2002, 72.

⁹⁷ İskit, **Hususi İlk Türkçe Gazetemiz “Tercümaniahval” ve Agâh Efendi**, 28-36.

arasındaki tartışma hükümeti tedirgin etmiş ve basını yakından takip edebilecek resmi bir dairenin teşkil edilmesine giden yolu açmıştır.⁹⁸

1.4.2.4. Matbuat Müdürlüğü'nün Kuruluşu (1862) ve Matbuat Nizamnamesi (1864)

Osmanlı Devleti, 2 Şubat 1862'de basın faaliyetlerinin denetimini sağlamak amacıyla kurumsallaşma yoluna gitmiş, Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlı olarak Matbuat Müdürlüğü'nü kurmuştur. Bu müdürlüğün temel gayesi Matbaa-ı Amire'nin -ilk devlet matbaasının- muntazaman işletilmesini tesis etmektir. Ayrıca Takvim-i Vekayi nüshalarının basıma gitmeden evvel incelenip tashih edilmesi gerekmektedir. 1864'te çıkartılan Matbuat Nizamnamesi ile bu kalemin vazife dairesinin genişletildiği görülmektedir. Basılmak üzere matbaaya gönderilecek olan gazeteleri kontrol etme, içeriklerinin kanunlara muvafık olup olmadığının teftişini yapma, bununla birlikte resmi bildiri ve ilanları ilgili birimlere aktarma sorumluluğu da müdürlüğe verilmiştir. Maarif Nezaretine bağlı olarak teşkil edilen müdürlük, kuruluşundan 7 yıl sonra Dâhiliye Nezareti bünyesinde çalışmaya başlamıştır. 1870'te Hariciye Nezaretine bağlandığı tahmin edilen kurumun 1877'de tekrar dâhiliye nazırına teslim olunduğu zannolunmaktadır.

Matbuat Müdürlüğü 27 Aralık 1878'de hazırlamış olduğu bir raporla yetki ve görevlerinin düzenlenmesini talep etmiştir. Rapora göre kurul, tekzip, uyarı ve mükâfat gibi pek çok uygulamada hak sahibi olmadığından meseleler istenilen şekilde çözülememektedir. Bu gibi sebeplerle kurum içi düzenleme beklenmektedir. Müdürlük, Muayene-i Matbuat ve Umur-ı Adiye-i Matbuat olmak üzere 2 ayrı kalemde müteşekkil olmalıdır. Müdür ve müdür muavinlerinin yönetiminde olacak bu kalemlerin ilki muhtelif dilde basılmakta olan yayınları memurlar vasıtasıyla denetlemeli ve gerekli hallerde tekzip yazmalıdır. 2'nci kalemde ise Türkçe ve Fransızca için 2 kayıt memuru ile kâtip bulunmalıdır. Bu kişiler evrak işlemlerini gerçekleştirmeli, memleket dâhilinde ve haricinde yayın yapan gazetelerin birer nüshasını tedarik ederek arşivlemelidir. Ayrıca yazışma işleri de yine bu kalem tarafından üstlenilmelidir. Tasarının geri kalanında müdürlüğün görevleri yeniden düzenlenmektedir. Her türden gazetenin incelenerek içeriği hakkında özet hazırlanması, bu özetlerin ilgili yerlere iletilmesi, tekzip yazılacak yahut cezalandırılacak bir durum var ise lazım gelen aksiyonun alınması, yabancı devletlerde intişar eden gazetelerin takibi, aleyhte yazılan

⁹⁸Kotan, *Meşrutiyet Öncesi Dönemde Gazetelere Uygulanan Yasaklar ve Cezalar (1860-1876)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 39-41; Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, 198.

makalelerin Sadaret'e bildirilmesi, elçi yahut muhabirler aracılığıyla gereken cevapların verilmesi ve hükümet icraatlarının dış cenaha sunulması gibi vazifelerin yanı sıra Osmanlı Devleti için yararlı hizmetlerde bulunan zatların mükâfatlandırılması, nakdi yardımların verilecek olan izinler dâhilinde titizlikle gerçekleştirilmesi de matbuat dairesinin sorumluluk alanında olmalıdır. Müdürlük talep etmesine karşın istediği bütün bu yetkilere sahip olamamıştır. 28 Ekim 1882'de aynı birim tarafından bir rapor daha hazırlanmıştır. Ancak bu defa talep, yetkilerin değil tahsisatın genişletilmesi yönündedir. Ayrıca göreve ehil memurların tayin edilmesi beklenmektedir.⁹⁹

31 Aralık 1864'te matbuata dair yeni bir tüzük çıkarılmıştır. Geline devir itibarıyla daha kapsamlı bir kanuna ihtiyaç hâsıl olmuş, Hariciye Nezareti bünyesinde bir komisyon teşkil edilip gerekli evrak hazırlanmıştır. Meclis-i Vala Kavanin Dairesi tarafından son şekli verilen nizamname, aslında 17 Şubat 1852 tarihli Fransız Basın Yasası'ndan esinlenilerek yürürlüğe konulmuştur. 2 fasıl (genel ve cezai hükümler) halinde toplam 35 maddeden oluşan yasa ruhsatı tekrar şart koşmuştur. Gazete çıkarmak isteyenler Osmanlı vatandaşı ise Maarif Nezaretinden ecnebi ise Hariciye Nezaretinden izin almalıdır. Siyasi mahiyette olmayan gazeteler için izin zorunluluğu yoktur. Ancak bu gazeteler taahhüt ettikleri üzere siyasi konuları işlememelidirler. Devir ve terk gibi işlemlerde iznin yenilenmesi söz konusu olduğu gibi verilen müsaadenin gerekli durumlarda geri alınması da gündeme getirilmiştir. Nizamname, her yayının bir sorumlu müdürünün olması gerektiğini, gazetenin sahibi ve sorumlu müdürüne cezai işlem yapılabileceğini yinelemektedir. İmzalı yazıdan müştereken, imzasız yazılardan tamamen bu görevliler sorumludur. Gazetecilik yapacak zevat için 30 yaşını doldurmuş olmak, kalem erbabından olmak, hüküm giymiş olmamak gibi bazı kurallar konulmuş, bu yolla meslek itibarı korunmaya çalışılmıştır. Hükümet tarafından gönderilen resmi tebliğler gazetelerde ücretsiz olarak yayımlanacaktır. Ayrıca kişilere cevap hakkı tanınacaktır. Bir kişi diğer bir zatın adını gazetede doğrudan ya da dolaylı biçimde zikreder ise karşılığında göndereceği cevabı yayımlamak ile mükellef olacaktır. Gazetenin imzalı nüshasını ilgili mercilere göndermemek suç olduğu gibi her türlü şahıs hakkında küçük düşürücü yazılar yazmak, yabancı ülkelerde basılan ve aleyhte propaganda yapan

⁹⁹ Abdullah, Saydam, "Osmanlı Hükümeti ve Yabancı Kaynaklı Muzır Yayınlar", **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, (71), 2019, 257; Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür** (Birinci Basım), 43-47.

vasıtaları ülkeye sokmak yasaktır. Tüzüğün 2'nci kısmı ihlal edilen kuralları ve karşılığında verilecek cezaları anlatmaktadır:

10. maddeye göre ruhsatsız gazete basan kişiler 10 adet yüzlük altın para ödeyecektir. Ayrıca çıkarılan gazete kapatılacaktır.

11. maddeye göre çıkarılan gazetenin imzalı nüshasını ilgili daireye göndermeyen görevliler 10 adet yüzlük altın para ödeyecektir.

12. maddeye göre hükümet tarafından gönderilen resmi tebliğleri yayınlamayan gazeteler 25-200 altın para ödeyecektir.

13. maddeye göre kışkırtıcı nitelikte yayınlar yapan ve asayiş sarsan gazetecilere suçlulara verilen cezanın aynısından verilecektir.

14. maddeye göre ahlak ve adaba aykırı yazılar yazan ve yayan kişiler 25-100 altın para ödeyecektir.

15. maddeye göre sultan ve ailesine hakaret içeren yazılar hükümdarlık haklarına saldırı sayıldığından sorumlular 6 aydan 3 yıla kadar hapisle yargılanacak veya 25-100 altın para ödeyecektir.

16. maddeye göre nazırları hedef alarak yayın yapanlar 1 aydan 1 yıla kadar hapisle yargılanacak veya 5-50 altın para ödeyeceklerdir.

17. maddeye göre dost devletlerin yöneticilerini incitecek deyimler kullanan kişiler 3 aydan 3 yıla kadar hapisle yargılanacak veya 15-100 altın para ödeyeceklerdir.

18. maddeye göre devlet kurumlarını kötüleyen tarzda haber yazan kişiler 15 günden 1 yıla kadar hapisle yargılanacak yahut 50-200 altın para ödeyeceklerdir.

20. maddeye göre devlet memurları aleyhinde yazılar yazan sorumlular 10 günden 10 aya kadar hapisle yargılanacak veya 1-40 altın para ödeyeceklerdir.

21. maddeye göre elçileri kötüleyen kişiler 8 günden 8 aya kadar hapis cezasıyla yargılanacak veya 1-30 altın para ödeyeceklerdir.

22. maddeye göre halka hakaret eden kişiler 5 günden 5 aya kadar hapis cezasıyla yargılanacak veya 50 kuruştan 5 altına kadar para cezası ödeyeceklerdir.

24. maddeye göre aleyhte 3 kere yayın yaptığı tespit edilen gazeteler tamamen kapatılabilecektir.

Kanunnamede bu cezalara hangi mahkemelerin karar vereceği de kesinleştirilmiştir. Üst düzey kişilere karşı işlenecek yazılı kabahatlerin Bâbîâli'de oluşturulacak 5 kişilik bir komisyon tarafından çözülmesine hükmedilmiştir. Diğer davalar ise Zaptiye Mahkemeleri'nce halledilecektir. 1875'te bu nizamnameye bir maddelik bir ek yapıldığı

görülmektedir. Ekte “ilave” adıyla yapılan baskılar sınırlandırılmış, resmi bildiriler dışında yanıltıcı içerikte ilave yayımlayan gazetelere 1 aydan 3 aya kadar kapatma cezası verilebileceği bildirilmiştir. 29 Temmuz 1909'da çıkarılan tüzüğe kadar yürürlükte kalan kanunların uygulama süresi aslında 3 yıl ile sınırlıdır. Sonrasında çıkarılacak olan Ali Kararname ve basın yasaları Matbuat Nizamnamesini gölgede bırakmıştır.¹⁰⁰ Buna karşın kanunname, yayımlandığı ilk andan itibaren bazı tepkileri beraberinde getirmiştir. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği, yeni yasayı Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz editörler ve mülk sahipleri adına kapitülasyonlara aykırı bulduğu gerekçesiyle kınamıştır.¹⁰¹

1.4.2.5. Kararname-i Âli (1867)

Matbuat Nizamnamesinden 3 yıl sonra Kararname-i Âli adı verilen ve geçici olarak yürürlüğe konduğu ifade edilen bir tüzük çıkarılmıştır. Kararname İstanbul'da muhtelif dillerde yayın yapan gazetelerin memleket menfaatlerinin hilafına haber yaptıkları, yalan ve asılsız iddialarda bulundukları düşüncelerinden hareketle hükümete -Matbuat Nizamnamesinin hükümlerinden bağımsız olarak- gazete kapatma, cezalandırma ve önleyici tedbirler alma gibi yetkileri bağışlamaktadır. Yetkilileri seleflerine nazaran çok daha katı sayılabilecek bu kanunu çıkarmaya iten durum Girit meselesidir. Bu dönemde Tasvir-i Efkâr ve Muhbir gibi pek çok gazete yayın hayatına katılmış ve siyasi konularla ilgilenmeye başlamıştır. Bilhassa Muhbir, Girit üzerinden Osmanlı yönetimini sert bir dille tenkit etmiştir. Gazete daha kararname çıkmadan 2 hafta evvel eleştirileri sebebi ile geçici olarak kapatılmıştır. 5'nci defa sadrazamlığa getirilen Ali Paşa, huzursuzluğu tamamen ortadan kaldırmak maksadıyla 27 Mart'ta kararnameyi ilan etmiş, Muhbir'den başka Tasvir-i Efkâr, Utarit ve Ayine-i Vatan gibi gazeteleri ivedilikle kapatmıştır. Bu sert tedbirler 1909'a kadar yürürlükte kalacak, 1870'te İbret, 1871'de Diyojen ve İbrename-i Âlem, 1873'te Hadika, 1874'te Hülasatü'l Efkâr, Şark ve Hayal gazeteleri faaliyetlerini durdurmak zorunda kalacaklardır.¹⁰²

Âli Kararname'nin yürürlüğe konulmasının bir diğer sebebinin Yeni Osmanlıların sadrazama müzmin biçimde muhalefet etmelerinin olduğu iddia edilmektedir. Söz konusu grup, Ali Paşa'nın yönetimini başarısız bulmakta, iktisadi aksaklıkları onun beceriksizliğine

¹⁰⁰ Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)”, 150-152; İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 203-204.

¹⁰¹ Prevost, “Excavating the English-Language Press in the Ottoman Empire (1841-1923) Editors, State Actors, Readers”, 382.

¹⁰² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 204, 205, 206.

bağlamaktadır. Ali Suavi, “Defter-i Amal-i Âli Paşa” adlı risalesinde Paşa’ya karşı olan düşüncelerini açıkça dile getirmekte, milletin devletine olan güveninin bu zat sayesinde sarsıldığını yazmaktadır. Kapitülasyonların hududunu aştığını, Kırım Savaşı sonrasında yapılan Paris Anlaşması’nda kendisinin sadece tercümanlık yaptığını, anlaşmayı Avrupalılara hazırlatarak iç işlerine yabancı müdahalesi karıştırdığını söylemektedir. Eflak ve Boğdan’ın birleşerek Romanya’nın kurulmasından yine Ali Paşa sorumlu tutulmakta ve Islahat Fermanı, Hristiyan tebaayı öncelediği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensubu olan zatların kaleme aldığı yazılarda benzer ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Bu ifadelerin gazetelerde yer alarak kamuoyuna kadar ulaşması son basın yasasının üzerinde henüz 3 sene geçmiş iken daha sert bir nizam koyulmasına sebep olacaktır. Ali Paşa, gazetelerin hırslarından devletin esaslarına zarar verdiğini, memleketi müdafaa edecekleri yerde memleket düşmanlarının işine gelecek biçimde havadis neşrettiklerini söyleyerek kanunu gerekçelendirmektedir. Namık Kemal’in Tasvir-i Efkâr’da yayımladığı “Şark Meselesi” başlıklı makaleyi “devletin zaafını millete söylemeyi bir vatanperverlik eseri bulmam” şeklinde yorumlayarak çıkarılan jurnalleri milli matbuat prensipleri tanımamakla itham etmektedir.¹⁰³ Âli Kararname’den sonra 11 Mayıs 1876’da Mahmut Nedim Paşa’nın sadrazamlığında bir sansür nizamnamesi daha yayımlanmıştır. Nizamnamede gazetelerin büsbütün kontrol altına alınması istenmekte, yayında ön denetim şartı yinelenmektedir. Ancak Nedim Paşa’nın sadrazamlıktan alınması ile kanunname kısa sürede yürürlükten kalkmıştır.¹⁰⁴

1.4.3. I. Meşrutiyet’ten II. Meşrutiyet’e Kadar Çıkarılan Yasalar ve Teşkil Edilen Kurumlar (1876-1908)

30 Mayıs 1876’da Abdülaziz tahttan indirilmiş, yerine V. Murat geçirilmiştir. Bu devrede basın, önceki dönemlere nazaran halk arasında etkisini ziyadesiyle artırmış, büyük küçük hemen herkes gazetelerle ilgilenmeye başlamıştır. V. Murat’ın tahta çıkışının akabinde memlekette kısa süreli bir rahatlama yaşanmıştır. Âli Kararname’den sonra yurtdışına kaçan gazetecilerden bazıları yurda dönmüş, gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak Sultan, akli dengesi ve halet-i ruhiyesi sağlam olmadığından 3 ay gibi kısa bir sürede hal edilmiştir. 31 Ağustos 1876’da Sultan Murat’tan boşalan tahta kardeşi II. Abdülhamit oturmuştur. Abdülhamit, öncesinde anayasa ve meclis teşkil edilmesi için söz verdiğiinden

¹⁰³ Asuman Tezcan, “Âli Kararname ve Basın”, *Selçuk İletişim*, 3 (4), 2013, 167-168.

¹⁰⁴ Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, 74.

cülusunun ardından sadrazam olan Mithat Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurmuş ve çıkarılacak anayasa için çalışmalara başlanmıştır. 23 Aralık 1876'da çalışmalarda sona gelmiş, ilk Osmanlı anayasası top atışı eşliğinde halka ilan edilmiştir.¹⁰⁵ Temel olarak eşitlik, vergi, özgürlük, liyakat, dokunulmazlık gibi konuların işlendiği Kanun-ı Esasi'de matbuata da değinilmiş, 12. maddede basın "yasalar çerçevesinde" özgür olduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁶ Geline nokta itibarıyla 1867 tarihli Âli Kararname yürürlüktedir. 1857 ve 1864'te çıkarılan tüzükler ise bu kararnamenin tamamlayıcısı konumundadır. Böyle bir ortamda kimsenin dilediği gibi kalem oynatamayacağı açıktır. Nitekim bu dönemde gazeteler birtakım kısıtlamalarla daha yüz yüze kalacaktır.

1.4.3.1. İdare-i Örfiye Kararnamesi (1877)

II. Abdülhamit, Kanun-ı Esasi'nin ilanından sonra bir sıkıyönetim nizamnamesi çıkararak faal halde bulunan basın için yeni tedbirler almıştır. 20 Eylül 1877 tarihli kanunnameye göre Sultan, gerekli gördüğü hallerde gazeteleri kapatabilecektir. Ayrıca öncesinde yalnızca siyasi içerikli gazetelere uygulanan sansür konu ve tema fark etmeksizin zihinlerde korku ve endişe uyandırabilecek bütün gazetelere uygulanacaktır. Tüzüğün hükümlerinin tam olarak icra edilebilmesi için 1882'de Maarif Nezaretine bağlı olarak Encümen-i Teftiş ve Muayene kurulmuştur.¹⁰⁷

1.4.3.2. Encümen-i Teftiş ve Muayene Komisyonu (1882)

Adı geçen komisyon 4 Ocak 1882'de matbuat hayatının oldukça canlı seyrettiği, memleket haricinden kitap ithalinin hız kazandığı bir dönemde Maarif Nezaretine bağlı olarak kurulmuş, 1908'lere kadar mevcudiyetini korumuştur. Ruhsat taleplerini değerlendirmek, basılmak üzere gönderilen kitap, risale benzeri yazılı mamulâtı incelemek, bunların ahlak, adap, politika bakımından yayına muvafık olduğu tespitinde bulunmak gibi vazifeleri mevcuttur. Kuruluşundaki asıl gerekçe bütün bu işleri bir şahsın idaresinden –ve dolayısıyla kişisel keyfiyetten- kurtarıp bir komisyona havale etmektir. Heyetin başkan ve azaları, doğu ve batı lisanlarına hâkim müderris yahut muallim zümreden seçilmektedir. Bu minvalde seçilen ilk başkan ünlü ilim insanlarından Şirvani Ahmet Hamdi Efendi'dir.

¹⁰⁵ Yılmaz Kızıltan, "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 26 (1), 2006, 254-262.

¹⁰⁶ Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", 76,

¹⁰⁷ Burçin Gülgün ve Yücel Sarı, "Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında II. Abdülhamid Döneminde Fransız Basınında Sansür ve Yasaklar", **Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları**, 2(10), 2024, 7; Osman Köksal, "Osmanlı Devletinde Sıkıyönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, (12), 2001, 163.

1903'te ise yeni bir düzenlemeye gidilerek komisyon, Teftiş ve Muayene Heyeti ve Kütüb-i Diniye ve Şer'îye Tetkik Heyeti adlarıyla 2 kısma ayrılmıştır. Bu heyetlerin elinden geçen evrak ise "Tetkik-i Müellefat Heyeti" olarak adlandırılan daha üst bir komisyonun onayından geçerek basıma hazır hale getirilmektedir.¹⁰⁸

1.4.3.3. Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü (1883)

II. Abdülhamit, Osmanlı imajının Avrupa'da en kötü olduğu dönemlerden birinde, 1876'da tahta geçmişti. Bir sene sonra 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı-Rus savaşı patlak vermiş, akabinde Tunus'u Fransızlar Mısır'ı İngilizler işgal etmişti. Bu esnada dış basında Osmanlı aleyhine yapılan propagandalar oldukça hız kazanmıştı. Durumun farkında olan Osmanlı yöneticileri batı basınında devletin imajını müdafaa edecek bir kuruma ihtiyaç olduğuna kanaat getirdiler. Sadrazam Küçük Said Paşa, 16 Aralık 1882'de bu meseleyle alakalı Sultan'a bir arıza sundu. Bir sene sonra ise Hariciye Nezaretine bağlı olarak Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü kuruldu. Bu yeni kurum diğer matbuat idareleri gibi bazı vazifelerle yükümlü idi. Memleket haricinde çıkarılan gazeteleri takip etmek, gerektiği hallerde tekzip yazmak, "muzır" denilen zararlı yayınların ülkeye girişini memnu kılmak görevlerden yalnızca bir kaçıydı. Dâhili gazeteler için istihbarat kaynağı olan ajansların gönderdikleri telgrafları tetkik etmek, Osmanlı Devleti'nde ikamet eden yabancı gazetecileri kendi taraflarına çekmek gibi işler de yine bu müdürlük tarafından yürütülecekti. Müdürlüğün yalnızca bir şubesi başlı başına alafranga gazetelerin idare ve yazar kadrolarıyla yakınlık kurmak, haberleşme ve görüşmeler gerçekleştirmek gibi işler için tahsis edilmişti. Böylelikle bu yayın organlarında Osmanlı lehine neşriyat yaptırılacak, aleyhteki propagandalara reddiye yazılabilecekti. Dostane tavır takınan gazetecilere ödül mahiyetinde ihsanlarda bulunulacak, teşekkür mektupları iletilecekti.

Matbuat-ı Ecnebiye Dairesi teşkil edilmeden evvel devlet, yabancı basından elçileri vasıtasıyla haberdar olabilmekteydi. Müdürlüğün kuruluşuyla birlikte önemli addedilen bütün gazete, dergi gibi yayınlara abone olunmuş, taramalar gerçekleştirilmiştir. Bu taramalar raporlaştırılarak Mabeyn'e iletilmiş, defterler halinde saklanmıştır. Siyasi ve askeri olarak sıkıntılı geçen dönemlerde Mabeyn'e gönderilen hülasaların fazlalaştığı gözlemlenmektedir. Örneğin müdürlüğün teşkilinin ilk yıllarında Şark-ı Rumeli meselesinden dolayı mesai yapan bütün gazetelerin içerikleri yakından takip edilmiş,

¹⁰⁸ Ali Birinci, Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 4 (7), 2006, 303, 304, 305.

bazılarına tekzip ve reddiyeler yazılırken bazılarına şükranlar sunulmuştur. Bu mektuplar ülkede faaliyet gösteren Havvas ve Rother gibi yabancı ajanslar vasıtasıyla ilgili yerlere gönderilebilmişlerdir. Gönderilen her mektubun karşılık bulduğunun düşünülmesi doğru değildir. Tekziplerin yayımlanmadığı durumlarda tahsisat vermek yahut hariciye ile diplomasi trafiği yürütmek suretiyle meseleler çözülmeye gayret edilecektir. Ancak bütün bu çabalar Osmanlı imajını istenen düzeye taşıyamadığı gibi gazeteler hususunda vehim sahibi olduğu aşikâr olan Abdülhamit'i hedef alan yayınlar artacaktır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra geri plana itilen müdürlük, Balkan harpleri esnasında yeniden ihya edilmeye çalışılmıştır. Bu hususta sunulan layihalar Dâhiliye ve Ecnebiye olarak 2 koldan çalışma yapan kalemlerin birleştirilerek tek bir idare altında görev almalarını desteklemektedir. Böylelikle 3 Nisan 1913'te yine Hariciye Nezaretine bağlı olarak Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuş, sabık vazifeleri devam ettirmiştir.¹⁰⁹

1.4.3.4. Matbaa ve Kitapçılara ve Bunlara Müteferri Hususata Dair Nizamname (1894)

1857 tarihli olan ilk Matbaa Nizamnamesi, II. Abdülhamit döneminde uygulamadan kaldırılmıştır. Yerine önce 1888'de çıkarılan Matbaalar Nizamnamesi ardından dönemin sonuna kadar yürürlükte kalacak olan Matbaalar ve Kitapçılara ve Bunlara Müteferri Hususata Dair Nizamname konulmuştur. 30 Kasım 1894'te yürürlüğe giren nizamnamede kitap ve risalelerin basımında riayet edilmesi gereken hususlar açıklanmıştır. Daha önce belirtildiği üzere Maarif Nezaretinden gerekli ruhsatı almayan kişiler matbaa işletiyor olsalar dahi kitap basımına teşebbüs edemeyeceklerdir. Bakanlık, ruhsat taleplerini azami 3 ay içerisinde olumlu yahut olumsuz olarak cevaplandıracaktır. Bununla beraber basılmak istenen eserden kaç nüsha çıkarılacağına dair yazılı olarak bilgi istenmekte ve bu nüshalardan 5 tanesinin İstanbul'da Maarif Nezaretine, taşrada Maarif yetkililerine teslim edilmesi beklenmektedir. Nüshalar tetkik edildikten sonra aslına muvafık olup olmadığına bakılacak, “aslına uygundur” şeklinde bir ibare ile damgalanarak sahibine gönderilecektir. İzin alamayan matbaa sahipleri inceleme yapılması için Şura-yı Devlet'e başvurma hakkına sahiptir. Bastığı eserin aslına uygun ibareli nüshasını saklamayanlar ise 7 Osmanlı altınından 15 Osmanlı altınına kadar para cezasına çarptırılacaklardır. 1908'de II. Meşrutiyet'in

¹⁰⁹ Zekeriya Kurşun, “II. Abdülhamid Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (1), 1999, 105, 106, 107, 109, 110, 115, 117, 118.

ilanı ile matbaalar üzerindeki denetim nihayete erecek, hukuki olarak bu uygulamalara son veren tüzük ise “Matbaalar Kanunu” adıyla 29 Temmuz 1919’da çıkarılacaktır.¹¹⁰

¹¹⁰ Fatmagül Demirel, “Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, (5), 2012, 94.

İKİNCİ BÖLÜM

THE LEVANT HERALD GAZETESİ

2.1. GAZETENİN KURULUŞU

Osmanlı Devleti'nde çıkarılan ilk gazeteye Fransızlar nezaret etmiş olsalar da bu türden vasıtaların çoğalıp yaygınlaşması ülke genelinde faaliyet gösteren tacir taifesi sayesinde olmuştur. Avrupalılar gerçekleştirdikleri keşif hareketlerinin akabinde dünyaya açılıp ticaret sahalarını genişletmeye başlamışlardı. Buna karşın Osmanlılar da ticaret merkezlerin değişmesinin menfi etkilerini en aza indirmek için Avrupa devletlerine tanınmış olan imtiyazları genişletme yolunu tercih etmekteydi. Ticaret ile meşgul olan kimseler ayrıcalıklardan faydalanmak maksadıyla yığın yığın Osmanlı topraklarına gelmekteydiler. Bu kişilerin ticari faaliyetlerinin hacmini büyütmek ve kâr oranlarını artırmak için nüfuz sahalarını genişletecek, yatırım ve mahsullerinin tanıtımını gerçekleştirecek araçlara ihtiyaçları vardı. Bahsedilen ihtiyaç hali ticari havadislerle dolu olan gazetelerin neşredilmesine mahal vermişti. Osmanlı Devleti'ndeki ilk gazetelerin İzmir gibi işlek liman kentlerinde ve Avrupa dillerinde faaliyete başlaması zikredilen durumun semeresinden başka bir şey değildir. Özellikle Balta Limanı Ticaret Anlaşmasının ardından ticari nitelikte yayın yapan gazetelere olan ilgi fazlasıyla artmış, temaslar ziyadesiyle ilerlemişti. Öte taraftan Kırım Harbi de Osmanlılar ile Avrupalıların temasını daha pek çok sahaya teşmil eden bir gelişme olarak baş göstermişti. Öncesinde Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan Fransa ve İngiltere'nin Ruslara karşı Osmanlı cephesinde konumlanması Avrupa kamuoyunda Türklere olan merak ve alakanın doğuşunu beraberinde getirmişti. İngiliz haber ajansları, muhabirlerini İstanbul'a göndermekte, gazeteler sayfalarında Osmanlı Devleti ile alakalı haberlere ağırlık vermekteydiler. The Levant Herald'ın ilk sahip ve kurucusu olan James Carlile McCoan da Osmanlı başkentine bu yolla gelmiş, savaş nihayete erdikten sonra kariyerine burada devam etmeye karar vermişti. Bir müddet başka gazetelerin muhabirliğini yapan bu zat, sonunda kendi gazetesini kurmak için kolları sıvamıştı.¹¹¹ Ancak öncesinde Matbaalar Nizamnamesi gereğince Hariciye Nezaretinden ruhsat alması gerekmektedir.

¹¹¹ Fatih Bozkurt ve Burhan Çağlar, **İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar**, Kronik Kitap, İstanbul 2021, 130-137.

McCoan, tasarladığı gazeteyi çıkarmak için Hariciye Nezaretine bir başvuru gerçekleştirmiştir. Ancak bu husustaki malumatlar okuyucuya sürecin zannedilenden daha sancılı ve zor geçtiği sinyali vermektedir. The Levant Herald'ın ruhsat izni sebebiyle yürütülen temalar 29 Ocak 1859'da sonuçlanmış, Sarl, Graçino ve Makafoam adlı zatlara her hafta İngilizce olarak basacakları gazete için yetki tanınmıştır.¹¹² Adı geçen ortakların kimlikleri hususunda birtakım belirsizlikler mevcuttur. Varlı'ya göre "Makafoam" olarak zikredilen kişi McCoan'dır. "Sarl" isimli zat ise Koloğlu'nun aktardıklarından hareketle Alfred Black Churchill'dir. Koloğlu bu iddiayı Taha Toros'un Milliyet gazetesinin 1982'de çıkardığı Tarih ve Kültür ekinde yayımladığı yazı ile temellendirmektedir. Alfred, Ceride-i Havadis'in sahibi olan William Churchill'in oğludur. Babasının vefatından sonra Ruzname-i Ceride-i Havadis vasıtasıyla gazetecilik faaliyetlerini devam ettirdiği bilinen bu zatın bahsedilen evrakta imzası olduğuna dair muhkem bir dayanak henüz ortaya çıkmamıştır. Graçino'nun kimliği hakkında 2 görüş belirginleşmektedir. İlki imzanın İngiliz Yüksek Konsolosu Mahkemesi'nde Baş Dragoman sıfatıyla vazife yapan Frederick Guarracino'ya ait olduğu yönündedir. 2'nci sav ise bahsedilen kişinin ilerleyen süreçte gazetenin idareci kadrosunda görev alacak olan Horace Bronte Guarracino'dan başkası olmadığı şeklindedir.¹¹³ Murat Şiviloğlu, Makafoam'un McCoan, Graçino'nun Fortune Giubega, Sarl'ın ise Charles Sswençner olduğu kanaatini taşımaktadır. Bu isimler gazetede yönetici ve düzeltmen gibi muhtelif pozisyonlarda çalışmışlardır.¹¹⁴ Ortaklar kim olursa olsun Hariciye Nezaretinden gerekli izinleri almayı başarmış, The Levant Herald'ı ortaya çıkarmışlardır. Herald'ın çıkış sürecini çağdaşı olan gazetelerden de takip edebilmek mümkündür. Örneğin Mount Alexander Mail, 26 Şubat 1858 tarihli nüshasında meseleyi okurlarına "İngiliz Gazeteciliği İstanbul'da temsil edilecek, birkaç hissedar 16 sayfalık İngilizce bir gazete kurmak için bir araya geldi, gazetenin adı "The Levant Herald" olacak" satırlarıyla aktarmaktadır. Fransa'da intişar eden diğer bir dergi ise İngiliz hükümetinin desteğiyle İstanbul'da basılacak olan The Levant Herald'ın müjdesini yinelemektedir. Journal de Constantinople sütunlarına 29 Ocak 1859 günü The Levant Herald'ın basılması için lazım gelen yetkinin alındığına, gazetenin 2 Şubat'tan itibaren muntazaman yayımlanacağına dair bir ilan yerleştirmiştir. The Armagh Guardian, 3 Aralık 1858'de daha

¹¹² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), **Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (HR. MKT.)**, 274-64.

¹¹³ Koloğlu, **Miyop Çörçil Olayı**, 128, 129; Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası**, 67.

¹¹⁴ Murat R. Şiviloğlu, "Levant Herald Gazetesi ve Osmanlı Tarih yazıcılığı İçin (Muhtemel) Önemi", **Kebikeç**, (53), 2022, 219.

önce bu isimle yayın yapan bir vasıtanın mevcut olduğunu, faaliyetlerini noktaladığı vakit İstanbul'da başka bir İngiliz gazetesinin kalmadığını söylemektedir.¹¹⁵ The Armagh Guardian'ın aktardığı haberin doğruluk payı bulunmaktaydı. The Levant Herald, 1 Aralık 1880 tarihli nüshadan itibaren kuruluş tarihi olarak 1856'yı vurgulayan ibareler kullanmaya başlamıştı. İlgili nüshanın 4. sayfasında yer alan “The Levant Herald'ın bürosu 1856'da kuruldu” ifadesine takip eden sayılarda tesadüf etmek mümkündür.¹¹⁶ Gazete 1856'da çıkarılmaya başlandıysa dahi bahsedilen yıllardan günümüze intikal eden herhangi bir nüsha mevcut değildir.

Gazetenin ilk nüshası 5 Ocak 1859'da izin süreci devam ederken resmi olmayan bir biçimde çıkarıldı. İlk nüsha çıkmadan evvel yayın hedeflerini açıklayan bir broşür de elden ele dolaşmaya başlamıştı. 2 Şubat 1859 tarihli sayıda ise Hariciye Nezaretinin ruhsat iznini beklenenden geç teslim ettiği belirtilmekteydi.¹¹⁷ Kaydedilene göre yayın kurulu ay sonuna doğru taraflarına hala teslim edilmeyen yetki belgesi için İngiliz Büyükelçisi'ni devreye sokmuş, elçi olaya müdahale edince süreç hızlanmıştı. Akabinde ulusal İngiliz basını sürece olan etkisinden dolayı elçiye methiyeler yazmak için ciddi bir mesai sarf etmişti. Böylelikle gazete, yayın faaliyetlerine başlar başlamaz Osmanlı yetkililerinin zihinlerinde elçiliğin yayın organı olduğu yönünde menfi bir algı oluşturmuştu. Ayrıca yayın kurulu, devlet büyükleri vasıtasıyla Osmanlı'yı yönlendirebileceklerinin farkına vardığından bu kozu ilk ve son defa kullanmayacaktı.¹¹⁸ Osmanlı Devleti, gazetede yer alan iddiaları yanıtlamakta gecikmedi. Herald'a gönderilen mektupta basma lisansının zamanında teslim edildiği, yazılanların doğru olmadığı dillendirildi. Buna karşın gazete 16 Şubat 1859 tarihli nüshada şu ifadelerle yer verdi:

*We have received from The Sublime Porte the following expression dissatisfaction with our statement, the week before last, as to the causes of the delay in the appearance of our Journal. Though the private letter that accompanies it makes no request for its publication we presume such to be the intention with which it is communicated, and most willingly, therefore give it a prominent place. The only comment we offer upon the contents of this document is, that in its second paragraph the writer has, we hope inadvertently; mistaken 8 for 7- the real date of our first application for the irade being december 1857 not 1858, as alleged. With this trifling correction, we leave our readers to appreciate the weight of the contradiction given to our version of the facts.*¹¹⁹

¹¹⁵ Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası**, 64, 65, 66, 67.

¹¹⁶ **The Constantinople Messenger**, 1 Aralık 1880, 465.

¹¹⁷ **The Levant Herald**, 2 Şubat 1859, 12.

¹¹⁸ Burhan Çağlar, **Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)** (Birinci Baskı), Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020, 52, 53, 54.

¹¹⁹ **The Levant Herald**, 16 Şubat 1859, 28.

Yönetim, üst paragraftaki haberde bir hafta önce Bâbîâli tarafından kendilerine bir mektup gönderildiğini söylemektedir. Bu mektupta ruhsat meselesi üzerine yazılanlardan dolayı oluşan memnuniyetsizlik ifade edilmiştir. Yayımlanması için herhangi bir talepte bulunulmamasına karşın mektuba özel bir yer verileceği de açıklanmıştır. Ardından 1857 senesinin aralık ayında gelmesi beklenen lisansın 1858 aralığında geldiği, yazarın 7 yerine sehven 8 yazmış olabileceği kaydedilmiştir. Akabinde çelişkileri takdir etme işi okura bırakılmış, paragrafa böylelikle son verilmiştir. Gazete sütunlarında yer alan bu haber, 2 taraf arasındaki polemik silsilesinin başlangıcı olmuştur.

2.2. GAZETENİN MİZANPAJI

Gazete yayın ömrü boyunca pek çok defa biçim değişikliğine gitmiştir. Ekseriyeti uzun süreli kapatma cezalarından sonra yapılan değişiklikler kendini bazen gazetenin tamamen yenilenmesi, bazen de ufak detayların revize edilmesi şeklinde göstermiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla The Levant Herald, 5 kere isim değiştirmiştir. 5 Ocak 1869'da faaliyetlerine başlayan gazete, 29 Mayıs 1878'e kadar "doğulu muhabir" manasına gelen "The Levant Herald" ismini taşımıştır. Gazetenin bu tarihten sonra bir kapatma cezası aldığı anlaşılmaktadır. 24 Temmuz 1878'de tekrar sahalara dönen The Levant Herald, isim değişikliği yaparak "The Constantinople Messenger" adını almış¹²⁰, 22 Haziran 1881'e kadar faaliyetlerini bu isimle yürütmüştür. Gazete bu tarihte Sultan Abdülaziz'in vefatı hakkında yazdığı satırlar sebep gösterilerek kapatılmıştır. 20 Temmuz 1881'de eski ismiyle, "The Levant Herald" olarak yayına başlayan gazete 29 Mart 1882'de faaliyetlerine bir ay kadar ara vermiş, 24 Mayıs 1882'de "The Eastern Express" namını kullanmayı kararlaştırmıştır.¹²¹ 28 Nisan 1886'ya kadar bu isimle çıkan gazete, aynı tarihte son kez isim değişikliğine gitmiş ve yayınına noktalayana kadar "The Levant Herald and Eastern Express" adını taşımıştır.¹²²

Gazete günlük ve haftalık olmak üzere 2 ayrı devirde yayımlanmıştır. Haftalık nüshalar üzerinde "weekly budget" yahut "weekly commercial budget" gibi ibareler taşırken¹²³ günlük olanlar "daily bulletin" yahut "daily edition" gibi damgalar ile basılmıştır.¹²⁴ Buna karşın periyoda dair hiçbir ibarenin yer almadığı nüshalar da

¹²⁰ **The Constantinople Messenger**, 24 Temmuz 1878, 1.

¹²¹ **The Eastern Express**, 24 Mayıs 1882, 193.

¹²² **The Levant Herald and Eastern Express**, 28 Nisan 1886, 61.

¹²³ **The Eastern Express**, 25 Kasım 1885, 469, **The Levant Herald and Eastern Express**, 6 Ocak 1906, 1.

¹²⁴ **The Levant Herald**, 2 Ocak 1871, 725.

mevcuttur.¹²⁵ Gazete dönem dönem Fransızca ve İngilizce olarak çift dilde ya da bahsedilen dillerden yalnızca birinde yayın yaptığından ibarelerin farklı dillerdeki karşılıklarını manşet kısmında bulabilmek olasıdır. Örneğin 6 Ocak 1875 tarihli The Levant Herald, “haftalık versiyon” anlamını taşıyan “edition hebdomadaire” damgası ile okura ulaşmıştır.¹²⁶ Bu baskılar arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. Örneğin günlük devirde çıkarılan nüshalar sayfa sayısı olarak az olduğu gibi son gelişmeler hakkında güncel detayları da içermektedir. Ancak haftalık edisyonuna göre okura daha az haber sunmaktadır. Haftalık versiyon daha ziyade seçilmiş makalelerin özetlerinden müteşekkil bir derleme gibi durmaktadır. Her 2 baskının hedef kitlesi farklıdır. Günlük olan daha ziyade doğudaki okurlar için içerik üretmektedir. Haftalık nüshalar ise Levant’ta ikamet etmeyen okurlar için tasarlanmaktadır.¹²⁷

Gazetenin sayfa-sütun sayısı oldukça değişkendir. Nüshalar, Herald’ın haftalık versiyonunun en az 8 en fazla 24, günlük edisyonun ise en az 4 en fazla 8 sayfa basıldığını göstermektedir. Ayrıca sayfa numaralandırma stili alışılmışın dışındadır. 1’den başlayan numaralandırma nüsha sonunda kesintiye uğramamakta, diğer sayı kalan sayfadan devam ettirilmektedir.¹²⁸ Ancak bu usulün terk edilip 1’den başlayan rakamlarla numaralandırma yapıldığı da olmuştur.¹²⁹ Numaralar sayfaların üst tarafı tercih edilerek bazen sağ, bazen sol kısma yerleştirilmektedir. Sütun sayısı en az 2 en fazla 5 olup sayfadan sayfaya değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin 3 Ekim 1860 tarihli nüshanın ilk sayfasında 4 sütun kullanılmış iken diğer sayfaların tamamında 3 sütun kullanılmıştır.¹³⁰

Haberler, kendilerine ayrılan sütunlarda bazen daha koyu bazen aynı tonda büyük harflerle yazılan başlıklar altında okura servis edilmektedir. Manşetin altında iki paralel çizgi ile belirlenen satırda cilt, sayı, basım yeri, basım tarihi ve fiyat gibi detayları bulmak mümkündür. Periyot bilgisi bu satırın hemen üstüne, manşetin alt kısmına yerleştirildiği gibi çizginin üzerine abonelik müddeti ve ücretini ilan eden yazılar da konulabilmektedir. Basım tarihi bazı dönemlerde hicri, jülyen gibi farklı takvimler kullanılarak ayrıntılı bir biçimde

¹²⁵ **The Levant Herald**, 11 Temmuz 1860, 737.

¹²⁶ **The Levant Herald**, 6 Ocak 1875, 1.

¹²⁷ Çağlar, **Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)** (Birinci Baskı), 76.

¹²⁸ **The Levant Herald**, 19 Aralık 1860, 997-1008.

¹²⁹ **The Levant Herald and Eastern Express**, 9 Mayıs 1891, 1-8.

¹³⁰ **The Levant Herald**, 3 Ekim 1860, 873-884.

verilmiştir. Aynı şekilde gazetenin dönem dönem farklı puntolar ve yazı çeşitleri tercih ettiği bilinmektedir.

2.3. GAZETENİN İDARECİLERİ VE YAYIN KADROSU

2.3.1. James Carlile McCoan

Gazetenin ilk sahip ve kurucusu olan McCoan, 14 Temmuz 1829'da İrlanda'nın Dunlow kasabasında doğmuştur. Avukat olan bu zat Dungannon ve Homerton gibi okullarda eğitim görmüştür. 1848'te University College London'a kayıt olmuş, "Middle Temple" adı verilen cemiyet bünyesinde hukuk çalışmaları yürütmüştür. Ancak McCoan belli bir zaman sonra gazeteciliğe merak salacak ve The Daily News Gazetesi'nde muhabirliğe başlayacaktır. Kırım Savaşı esnasında savaş muhabiri olarak sahada görev alan avukat, Gürcistan ve Çerkesya'yı görmüş, nihayetinde Osmanlı memleketine gelerek buraya yerleşmiştir. İlk olarak İstanbul'da konsolos mahkemelerinde çalışmış, bu vazifesini 1864'e kadar sürdürmüştür. Gazeteciliğe olan ilgisi hâlihazırda devam ettiğinden The Levant Herald'ı kurmuş, baş editör olarak kendi makalelerini yayımlamaya başlamıştır. Bizzat kaleme aldığı yazılar dışında konsolosluk mahkemesinde görülen davaların detaylarını, kararlarını da neşretmiştir. Bu esnada başka bir Hristiyan gazeteci olan John Laffan Hanly ile yolları kesişmiş, Herald bünyesinde beraber çalışmaya başlamışlardır. Hanly, 1868'de İstanbul'a gelmeden evvel İngiltere'de muhabirlik tecrübesi kazanmıştır. Dolayısıyla burada bir müddet çalıştıktan sonra kendi gazetesini -The Levant Times and Shipping Gazette- kurmak üzere kadrodan ayrılacaktır. İlerleyen süreçte 2 taraf arasında tartışma eksik olmamıştır. Hanly, McCoan'ı gazetesinden usulsüzce alıntı yaptığı gerekçesiyle dava etmiştir. Hanly'nin mahkeme tarafından haklı bulunması McCoan'a derinden tesir etmiş, gazetenin idaresini Edgar Whitaker'e bırakarak faaliyetlerine ara vermiştir. Gazete, 1872'de adı geçen şahsa 6200 liraya satılacaktır. McCoan ise İngiltere'ye dönerek İstanbul ve Doğu'daki deneyimlerini kitaplaştırma yolunu tercih edecektir.¹³¹ Bu minvaldeki eserlerden ilki 1873'te Londra'da yayımlanan Consular Jurisdiction in Turkey and Egypt'tir. Avukat, bu eseri vazife yıllarında edindiği tecrübelerden hareketle yazmış, İstanbul ve Mısır'daki konsolosluk mahkemelerinin işleyişini, İngilizlerin siyaset ve ticaret ağı üzerindeki tesirlerini anlatmıştır. Kaydedilene göre buralardaki konsolosluk sistemi, Amerika ve Avrupa'dakinden farklı işlemekte, Çin ve Japonya'da teşkil edilenlere daha çok

¹³¹ Çağlar, **Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)** (Birinci Baskı), 101, 102, 103.

benzemektedir. Osmanlı Devleti'nde 200 yıldır var olan konsolos otoritesinin başlarda Osmanlı sultanları tarafından uluslararası ilişkileri teşvik etmek maksadıyla tanındığı söylenmektedir. Serbest ticaret, konut dokunulmazlığı, sivil ecnebler arasındaki anlaşmazlıkların kendi mahkemelerinde çözülmesi gibi ayrıcalıkların sağlanması bu bağlamda değerlendirilmektedir. Bununla birlikte McCoan, sistemin dezavantajlarını dillendirmektedir. Ona göre konsolosluk ayrıcalıkları Osmanlı Devleti'nin otoritesine tecavüz etmiş, egemenliklerini ve yönetim yetilerini zayıflatmıştır. Bu da konsolosluk mahkemelerinin yapısında var olan doğal bir reflektir. Sistemin işleyişi üzerinden Mısır'a ayrıca değinilmektedir. Akabinde bir yargı reformu önerilmekte, Süveyş Kanalı'nın aidatları mevcut sistemin yarattığı bir problem olarak örnek gösterilmektedir. McCoan, önerdiği adli düzenlemelerin bu tarz sorunları hafifleteceğini ve tüm taraflar için fayda sağlayacağını söylemeyi de ihmal etmemektedir. Konsolosluk mahkemelerinin anlatıldığı eserden sonra Mısır'a gerçekleştirilen seyahatler ayrı bir dosyada toplanmış ve Egypt As It Is vücuda getirilmiştir. Süveyş Kanalı'nın açılışından motive alınarak 1877'de yazıldığı iddia edilen kitap, Mısır'ın coğrafyasına, nüfusuna, ekonomik vaziyetine, sosyal ve kültürel unsurlarına dair ipuçları vermektedir. Bunlarla birlikte Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerin de kitapta kendine yer bulduğu görülmektedir. 1517'deki Osmanlı fethi, Mısır egemenliği için bir kilometre taşı olarak addedilmiş, Mehmet Ali Paşa'nın faaliyetlerine değinilmiştir. McCoan'ın kitaplarından bir diğeri Our New Protectorate: Turkey in Asia'dır. Eser, Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi'nden bu yana İngiliz himayesinde olduğu iddiası temel alınarak oluşturulmuştur. Kaydedilene göre 93 Harbi olarak bilinen bu savaştan sonra Osmanlılar ellerindeki bütün erkleri yitirmiştir. Bahsedilen kayıp Osmanlı-İngiliz ilişkilerini kuvvetlendirmiş ve İngiltere üzerine hamilik sorumluluğu yüklemiştir. Bu sorumluluktan rahatsızlık duyanlar İngiliz menfaatlerinin Hindistan'dan geçtiği kadar Anadolu'ya uğradığını da unutmamalıdır. McCoan zikrettiği nedenlerden dolayı Türkiye'nin demografik, ekonomik ve coğrafi niteliklerini anlatmayı zaruri bularak yazmaya koyulmuştur. Üst satırlarda zikredilenlerden başka McCoan'a ait olduğu düşünülen 2 eser daha mevcuttur. Bunlardan ilki 1853'te yayımlanan Protestant Endurance Under Popish Cruelty: A Narrative of the Reformation in Spain isimli eserdir. Kitap, 16. yüzyılda Protestan reformuna karşı Katolik kilisesinde başlatılan reform hareketi esnasında Protestanların karşılaştığı yargılama ve zulümleri konu edinmektedir. Diğer çalışma ise Egypt Under Ismail: A Romance of History adını taşımakta, Hidiv İsmail'in yönetimi sırasında Mısır'da vuku bulan siyasi gelişmeler, ekonomik ve sosyal dönüşümler kapsamlı bir şekilde

incelenmektedir. Yazar, finansal destek gördüğü Hidiv'in ismini ve faaliyetlerini Egypt As It Is isimli eserde de sıklıkla vurgulamıştır.¹³²

2.3.2. Edgar Whitaker

26 Eylül 1831'de İngiltere'nin Somerset Kontluğu'na bağlı bulunan Frome'de Alfred ve Catherine çiftinin 2'nci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Daha küçük yaşta amcasının yanına taşınan Whitaker'in babası hukukçudur. Alfred, oğlunun tıpkı kendisi gibi hukukla ilgilenmesini istemiştir. Babasının talebi başlarda karşılık bulsa da Edgar, bir zaman sonra bu sahayı cazip bulmamaya başlayacaktır. 1849'da Büyük Hint Yarımadası Demiryolu Şirketi'ne kayıt olduktan sonra projede birkaç yıl görev almıştır. Ancak hava şartları ve sıcaklıklar, kendisinin sağlığını kötü etkilediğinden işi bırakmak zorunda kalmıştır. Akabinde İngiltere'ye dönse de burada fazla vakit geçirmemiş, 1857'de Hindistan'daki tecrübelerinden yön alarak doğuya seyahat etmeye karar vermiştir. Whitaker'in doğu seyahatinin ilk durağı Osmanlı Devleti'nin önemli liman kentlerinden olan İzmir'dir. Kendisi burada Osmanlı Bankası'nda çalışmış, şehrin finansal mevcudiyetinde aktif rol oynamıştır. Ancak banka idaresindeki dâhili tartışmalar sebebiyle buradan ayrılmıştır. Bu gelişmenin akabinde İngiltere'ye dönen Whitaker, 2 yıl sonra konsolos yardımcısının davetiyle Gelibolu'daki İngiliz Konsolosluğu'nda vazife almıştır. 1862'ye kadar devam ettirdiği vazife kendisinin Nisan ayından sonra Çanakkale Boğazı'ndaki ana konsoloslukta görevlendirilmesiyle son bulmuştur. Whitaker, 1872'de The Levant Herald'ı satın almış ve gazetecilik yapmaya başlamıştır. Arşiv vesikaları bu zatın bir dönem Takvim-i Ticaret gazetesinin imtiyaz sahibi olduğunu da göstermektedir. Kendisi iş seyahatleri ve keyfi geziler dışında ömrünün sonuna kadar İstanbul'da bu sektörde çalışmıştır. Aynı zamanda çağdaş olarak çıkarılan İngiliz gazetelerine katkıda bulunmayı ihmal etmemiş, Herald'ı yayımlarken The Times Gazetesi için savaş muhabirliği de yapmıştır. Ayrıca Osmanlı coğrafyası, tarihi ve politikası üzerine kaleme aldığı yazıları Encyclopedia Britannica ile paylaşmıştır.¹³³ Makalelerin yanı sıra kaleme aldığı birtakım eserler mevcuttur. 1856'da tamamlanan “La Banque Est Un Bienfait” bunların ilkidir. Kitap, Whitaker'in İzmir'de, Osmanlı Bankası'nda çalıştığı yıllarda, kurumun nasıl işlediğini açıklamak amacıyla

¹³² Erik Blackthorne-O'Barr ve Burhan Çağlar (Ed.), **Levantine of The Ottoman World (Communities, Identities and Cultures**, Ibn Haldun University Press, İstanbul 2023, 225-246; Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası**, 83-90.

¹³³ BOA, **HR. MKT.** 818/32; Burhan Çağlar, “A Maverick Pressman: The Personal and Professional Life of Edgar Whitaker (1831-1903)”, **Kadim**, (6), 2023, 151, 152, 153, 154; Çağlar, **Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)** (Birinci Baskı), 104, 105, 106.

yazılmıştır. Fransızca ve Rumca olmak üzere 2 ayrı versiyonu bulunmaktadır. 2'nci eser The Famine in Asia-Minor namıyla vücuda getirilmiştir. Kitap, The Levant Herald'da yayımlanan makalelerden müteşekkil olup Anadolu'da vuku bulan kuraklıkları ele almaktadır. Kuraklığa bağlı olarak meydana gelen hadiseler masaya yatırıldıktan sonra hükümetin bu gibi olağanüstü haller için takip ettiği politikalar değerlendirilmektedir. Whitaker'in 3'ncü eseri Look to the Balkans ismini taşımaktadır. Bahsedilen risale aslında 1876'da Bükreş'te neşredilen Attention aux Balkans'ın çevirisinden ibarettir. Risalede Rusların “doğu Hristiyanlarının koruyucusu” sıfatıyla Osmanlı'nın iç işlerine müdahalede bulunduğu kaydedilmektedir. Asıl amaç pan-slav politikasını Bulgarlar arasında yaymak, Balkanlarda genişleme stratejisi geliştirmektir. Whitaker'in Ruslarla alakalı çalışmaları bu kadarla sınırlı değildir. Kendisi 1877'de Russia's Work in Turkey: A Revelation adıyla bir kitap daha çıkarmıştır. Bu eser de selefi gibi İngilizce'ye çevrilmiştir. Orijinal risale Georges Giacometti tarafından “Les Responsabilites” başlığıyla Fransızca olarak yazılmıştır. The Rhodope Enquiry (1878), The Outlook in Asiatic Turkey (1880) ve The Coup d'Etat in Eastern Roumelia (1885) de Whitaker tarafından kaleme alınmıştır.¹³⁴

2.3.3. Charles Plumer Clifton

15 Temmuz 1864'te Kandilli'de Clifton ailesine ait olan yalıda dünyaya gözlerini açmıştır. İngiltere'de eğitim almak üzere kardeşleriyle birlikte İzmir ve Marsilya üzerinden Londra'ya gönderilmiştir. 1879'da Charterhouse Lisesi'ni bitiren Clifton, mezuniyetinin ardından muhtelif işlerle meşgul olmuştur. 1891'den 1893'e kadar Osmanlı Bankası'nda kâtiplik yapmış, Emperyal Tütün Şirketi'nin acente vekilliğini yürütmüştür. 1896'da ise The Daily News gazetesinin muhabirliğini üstlenmiştir. Gazetenin sabık sahibi olan Edgar Whitaker, Clifton'un komşusudur. Kendisi ağırlaşan hastalığı sebebiyle gazetenin yönetimini Charles'e teslim etmek istemiştir. Bunun üzerine hakkında tahkikat yürütülmüş ve devir işlemi için herhangi bir engel bulunmadığına hükmedilmiştir.¹³⁵ Böylelikle muamelat tamamlanmış, The Levant Herald, 9 ay boyunca Charles tarafından idare edilmiştir.¹³⁶

¹³⁴ Erik Blackthorne-O'Barr ve Burhan Çağlar (Ed.), **Levantines of The Ottoman World (Communities, Identities and Cultures)**, 246-257; Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası**, 93-110.

¹³⁵ BOA, **Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (DH. MKT.)**, 721/11; **Babîali Evrak Odası (BEO)** 2137/160221.

¹³⁶ Varlı, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası**, 110, 111, 112.

2.3.4. Lewis Francis Mizzi

1848'te Gozo'da Maltalı bir ailenin oğlu olarak doğmuştur. İngiliz Cizvit ve Augustinian Father's gibi kolejlerde eğitim görmüştür. Üniversite tedrisatına Pisa'da başlamış, Malta'da hukuk okuyarak doktor unvanıyla mezun olmuştur. Türkçe, Yunanca, İngilizce, Malta dili, İtalyanca gibi pek çok lisan bilmektedir. 1923'te Malta dilinin önemini anlatan bir risale yazmıştır.¹³⁷ Vicente Blasco Ibanez, kendisinin dil yetkinliğini şu satırlarla anlatmaktadır:

Dostum Mizzi çok tanınmış bir İngiliz avukat. Otuz beş yıldır İstanbul'u mesken tutmuş, on iki dili rahatlıkla konuşuyor ve yazıyor, aynı gün İngiliz Konsolosluk Mahkemesi'nde davaya giriyor, Türkçe bir savunma yapıyor, Rumca ya da Rusça bir dilekçe yazıyor, sonra günü İspanya Konsolosluğu'nda İspanyolca konuşarak tamamlıyor. (...) Mizzi, İngiliz vatandaşı çünkü Malta'da doğmuş; ama annesi İspanyol'muş ve İspanya'ya büyük bir sevgi besliyor. Hemen tüm elçiliklerin ve konsoloslukların hukuk danışmanlığını yapıyor; Avrupa'nın en önemli milletlerinin nişanları ve unvanları başından aşağı yağmur gibi yağıyor, ancak onun en değer verdiği şey kendisine İspanya Konsolos Yardımcılığı görevinin verilmiş olması. İstanbul'un en büyük gazetesi The Levant Herald onun, kendisi de orada her gün çalışıyor, halka bütün dünyadan haber veriyor. Mizzi ile birlikte Pera ve Galata sokaklarında yürümek onun ne denli tanınıp sevildiğine tanık olmak demek. Bir Türk'e Türkçe selam veriyor, bir Rum'la gevezelik ediyor, bir Fransız ya da İtalyan'la sohbet ediyor, şapkalar kaldırılıyor, eller sıkılıyor, iltifatlar ediliyor; dört dörtlük bir dil kursu. (...) ¹³⁸

Charles Plumer Clifton'un babası, kendisi gibi avukat olan Lewis Francis Mizzi ile bir tahkikat davasında müştereken çalışmıştır. Bu sebeple Charles'ın Mizzi'yi öncesinde tanıdığı düşünülmektedir. İlerleyen süreçte gazetenin yönetimi Mizzi'ye geçecek ve Herald son dönemlerinde kısa süreliğine bu zat tarafından idare edilecektir.¹³⁹ Kendisinden sonra idare birkaç defa daha el değiştirecek, Konstantin Kapos gibi isimler müdürlük yapacaklardır.¹⁴⁰

Adı geçenlerden başka gazetede çalıştığı düşünülen pek çok şahıs vardır. Örneğin 14 Mayıs 1869 tarihli mektup gazetenin editörlüğünün Londra'da bulunan Lewis Farley isimli şahsa teklif edildiğini göstermektedir. Lewis Farley, bu görevi memnuniyetle kabul ettiğini, Londra'daki gazetelere katkıda bulunabilecek şekilde organize olduğunu, memleketine göndereceği makalelerin İstanbul'da yazıldığı için daha tesirli olacağını ancak kızının hastalığı sebebiyle İstanbul'a henüz gelemediğini ifade etmektedir. Farley'in mektubuna karşılık bir gün sonra Osmanlı Elçiliği'nden gönderilen cevapta ise kendisinin yeni

¹³⁷ Varlı, *The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası*, 112, 113, 114, 115.

¹³⁸ Vicente Blasco Ibanez, *Fırtınadan Önce Şark İstanbul 1907* (2. Baskı), Çev: Neyyire Gül Işık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, 34.

¹³⁹ BOA, *Yıldız Resmi Maruzat (Y. A. RES.)*, 125/139; Varlı, *The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası*, 112.

¹⁴⁰ BOA, *DH. MKT.* 2915/53; *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT)* 1027/70.

vazifesinden memnun olunduğu, görevini hakkıyla ifa edeceğinden şüphe duyulmadığı, kızının hastalığının derin bir empatiyle karşılandığı ancak borç para talebine olumlu yanıt verilemeyeceği söylenmektedir.¹⁴¹ Editör, İstanbul’a geldikten 3 ay sonra, 8 Aralık 1869’da Musurus Paşa’ya bir mektup daha yazacak, kendisinin verdiği sözü tuttuğunu, gazetenin üslubunu değiştirdiğini, The Levant Herald’ın artık hükümeti savunduğunu iletacaktır.¹⁴² The Levant Herald kadrosunda görev alan diğer kişileri ve vazifelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tablo 4

The Levant Herald Gazetesi’nde Çalışanlar ve Görevleri¹⁴³

A ve R. Giorgiani	Çalışan
Albert Lecointre	Yazı İşleri Müdürü
Antoine Mazzolini	Tipograf
Antonio Bacolla	Editör
Bertrand Baraille	Yazar
Charles Frederick Moberly Bell	Muhabir
Charles G. G. Swençner	Redaktör
Constantine Capos	Yazı İşleri Müdürü
Constantine Ducas	Çalışan
David Benyamin Keldani	Yazar
Demetrius A. Bellis	İdareci
Edgar Bianchi	Editör

¹⁴¹ BOA, **Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR. SFR. 3)** 154/11.

¹⁴² BOA, **HR. SFR. 3**, 159/20.

¹⁴³ Varlı, The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası, 115-122.

Emile Galli	Editör-Müdür
Fortune Giubega	Matbaa İdarecisi
Frank Calvert	Muhabir
Gaston Reggio	Çalışan
George Brown Burgin	Editör
George Finlay	Yazar
George Fuller	Editör
Halil Halit Bey	Yazar
Horace (Bronte) Guarracino	Müdür
James Brand Pinker	Muhabir
James MacDonell	Yazar
James St Vincent Corcoran	Muhabir
John Laffan Hanly	Ortak
John Norton	Muhabir
Karol Karski	Çalışan
Marine Sprado	Yazar
Michel Avramides	Editör
Miridjan Artinian (Mirican Artinyan)	Dizgici
Nicolas Vitalis	Redaktör
Paul Vuccino	Çalışan

Prètextat Lecomte	Editör
Reşit Saffet (Atabinen)	Yazar-Editör
Richard August Marie Guys	Editör
Silvestro Romano	Tipograf
Sir (Mary) Valentine Ignatius Chirol	Çalışan
Sir Henry Morton Stanley	Yazar
Thomas Joyce	Editör
W. L. Stoney	İdareci
William James Stillman	Muhabir
Willy Sperco	Yazar
Yusuf Ziya El-Halidi	Yazar
Zissi Zissaropoulo	Çalışan

2.4. GAZETENİN MATBAASI

The Levant Herald, basılmaya başladığı ilk yıllarda Galata Mahallesi Kaymakam Reşat Bey Sokağı (Rue Douzio) numara 2’de mukim olan Societa Tipografica İtaliana Matbaası’nı kullanmıştır. 1865’te kendi matbaasını kuran gazete, İstiklal Caddesi (Grand’ Rue de Pera) numara 204’e taşınmıştır.¹⁴⁴ Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere 1872’de gazete idaresinde bir değişiklik yaşanmış, McCoan, The Levant Herald’ı Whitaker’e satmıştır. 21 Ağustos 1895 (29 Safer 1313) tarihli belge, Edgar Whitaker’in Beyoğlu’nda Asmalı Mescit Sokağı numara 35’de bulunan matbaası için ruhsat talebinde bulunduğunu göstermektedir.¹⁴⁵ Girişimin akıbetin belirsiz olsa da matbaanın birkaç defa daha farklı

¹⁴⁴ Çağlar, **Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)** (Birinci Baskı), 54; Muammer Akçay, “**The Levant Herald: Muhalif Bir Gazetenin Bakış Açısıyla Osmanlı’da Sosyal ve Ekonomik Durum (1865 Yılı)**” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, 6, 7.

¹⁴⁵ BOA, **DH. MKT.** 416/65.

adreslere taşınmış olması muhtemeldir. Gazete, bu yenilikleri “Notice” başlığı altında okurlarına duyurmaktadır. Bahsedilen adres değişikliklerine karşın daima Pera’da yayıncılık yapılmıştır. Dağıtım dâhili noktalara Fransız Postası ve Toprak Tatarları ile gerçekleştirirken harici sahalarda deniz postası tercih edilmiştir. Gazetenin yayınından Galata’da muhtelif mahallerde satışa sunulduğu, dağıtımda zaman zaman aksaklıklar yaşandığı anlaşılmaktadır. Abonelerin aksaklıklardan doğan şikâyetlerini doğrudan idareye bildirmeleri, aksi halde oluşabilecek mağduriyetin kabul edilmeyeceği kaydedilmektedir.¹⁴⁶

2.5. GAZETENİN ABONE SİSTEMİ VE FİYAT LİSTESİ

Resmi olarak çıkarılan ilk nüshada The Levant Herald için ön ödemeli olarak talep edilen bedel, 1 yıl için 1.10 Sterlin, 6 ay için 0,18 Sterlin, 3 ay için 0,10 Sterlin idi.¹⁴⁷ Ancak ilerleyen süreçte ücret hususunda birtakım değişiklikler yapılmış, gazete, abonelik süresi ve gönderilecek bölge temel alınarak hazırlanmış fiyat tarifelerine göre çalışmaya başlamıştır. Abonelik müddeti yeniden 1 yıllık, 6 aylık ve 3 aylık olarak sınıflandırılmış, ücretler ulaştırılacak sahaya göre posta masrafı hariç bırakılarak kesinleştirilmiştir. İlk olarak 25 Ocak 1860 tarihli nüshada açıklanan fiyat listesi Tablo 5’te gösterilmiştir. Gazetenin nerelerde bulunabileceğini de bu nüshadan öğrenmek mümkündür. Kaydedilene göre gazete Pera’da Koehler ve Schimpff’nin kitap dükkânından, Minasian’ın Amerikan mağazasından Baker, Hayden ve Stampa isimli zatlardan temin edilebilmektedir.¹⁴⁸ Osmanlı arşiv vesikaları The Levant Herald’a bir dönem hükümetin de abone olduğunu göstermektedir. İdarehaneden Musurus Paşa’ya gönderilen bir mektup gazetenin haftalık edisyonu için yapılacak ödemenin geciktiğinden bahisle bu tarz işlemlerin vaktinden evvel gerçekleştirilmesini rica etmektedir.¹⁴⁹

Tablo 5

The Levant Herald’ın 25 Ocak 1860 Tarihli Nüshasına Göre Abone Ücretleri¹⁵⁰

İstanbul	1 Yıllık	1.15.0 Sterlin
----------	----------	----------------

¹⁴⁶ Akçay, “The Levant Herald: Muhalif Bir Gazetenin Bakış Açısıyla Osmanlı’da Sosyal ve Ekonomik Durum (1865 Yılı)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 6, 7.

¹⁴⁷ “To Our Subscribers”, **The Levant Herald**, 2 Şubat 1859, 12.

¹⁴⁸ “To Our Subscribers”, **The Levant Herald**, 25 Ocak 1860, 454.

¹⁴⁹ BOA, HR. SFR. 3, 718/55.

¹⁵⁰ **The Levant Herald**, 25 Ocak 1860, 454.

Karadeniz Limanları	1 Yıllık	1.19.0 Sterlin
Prenslikler	1 Yıllık	1.19.0 Sterlin
Rumeli	1 Yıllık	2.4.0 Sterlin
Anadolu (İzmir hariç)	1 Yıllık	2.4.0 Sterlin
İzmir (Smyrna)	1 Yıllık	1.19.0 Sterlin
Suriye	1 Yıllık	1.19.0 Sterlin
Mısır	1 Yıllık	1.19.0 Sterlin
Malta ve Yunanistan	1 Yıllık	1.19.0 Sterlin
İngiltere	1 Yıllık	1.19.0 Sterlin

2.6. THE LEVANT HERALD'IN YAYIN FAALİYETLERİ

2.6.1. Tanzimat Döneminde The Levant Herald (1859-1876)

The Levant Herald'ın faaliyete henüz başladığı seneler Osmanlı Devleti ile ilk temasların yaşandığı devre olması sebebiyle önemlidir. Gazete, daha ruhsat aşamasında iken hükûmetle birtakım gerginlikler yaşamış ve bürokrasinin gözünde olumsuz bir imaj çizmiştir. Bu olumsuzluk ilk aşamada devletin tavrında belirleyici olmuş, gazetenin yayını dikkatle takip edilmiştir. I. Meşrutiyet ilan edilinceye kadar geçen yayın döneminde gazete pek çok kere uyarılmış, 3 defa kapatılmış, aleyhinde davalar açılmış ve bazı haberleri merceke altına alınarak doğrulukları araştırılmıştır.

2.6.1.1. Gazetenin Aldığı Tatil Cezaları

Arşiv vesikalarında herhangi bir kayıt bulunmamasına karşın The Levant Herald gazetesinin 28 Eylül 1859 tarihli nüshasında yer alan ve Kuleli Vakasından¹⁵¹ bahseden paragraf neticesinde yayınına bir müddet ara verildiği iddia edilmektedir. Aslında gazete hadiseyi ilk olarak 21 Eylül 1859'da gündeme taşımıştır. Yazılanlara göre dâhili mevkilerden birkaç zatın da içerisinde olduğu bir ihanet planlaması sultanın sadık adamlarından biri tarafından hükûmete haber verilmiştir. Hadisede iştiraki bulunan herkes kısa süre içerisinde tutuklanmış ve olası kargaşaları önlemek maksadıyla bazı önlemler alınmıştır. Ekseriyeti din adamı yahut topçu birliklerinden oluşan isyancı grup saraydaki ön soruşturmadan sonra Kuleli'ye götürülmüştür. Tutuklulardan biri Boğaz'ı geçtikleri esnada denize düşmüş ve bütün kurtarma çabalarına rağmen boğularak kaybolmuştur. Olayla alakalı detayları soruşturma işini sadrazam başkanlığında şeyhülislam, serasker paşa, Tanzimat meclisleri başkanı ve zaptiye nazırından teşkil edilen komisyon üstlenmiştir. Tahkikat çoktan başlamıştır ve sonucu gazeteler ile paylaşılacaktır.¹⁵² Gazete bu satırların akabinde olayın taşrada geniş çaplı bir tesiri olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca eldeki bilgiler planın Hristiyanları hedef alan bir yanının bulunmadığını göstermektedir. Taraflarına ulaşan bazı malumatın büyük ihtimalle doğru olmadığına hükmeden Herald kadrosu, söylentileri satırlarına taşımayı doğru bulmamakta, abartılı iddiaları kamuoyuyla paylaşmaktan kaçınmaktadır. Gazete bu konuda bir davet aldığını, davete memnuniyetle katıldığını belirtmektedir. Kuvvetle muhtemel Osmanlı Devleti, gazeteleri hadiseyle alakalı haber yaparken dikkatli olmaları hususunda ikaz etmiştir. The Levant Herald'ın 28 Eylül 1859 tarihli nüshasında yer alan iddialar bu kanıyı kuvvetlendirmektedir. İşbu nüsha oluşturulan komisyonun tahkikatı titizlikle sürdürdüğünü, yapılan soruşturma neticesinde bazı şahısların serbest bırakıldığını, bazılarının ise ihanet planıyla alakalı itirafçı olduklarını yazmaktadır.

¹⁵¹ Kuleli Vakası, Sultan Abdülmecit'i tahttan indirerek yerine Abdülaziz'i çıkarmayı hedefleyen zümrenin düzenlediği isyan ve suikast girişimidir. Tanzimat devresinde yapılan düzenlemeler, Kırım Harbi'nden sonra devlette meydana gelen mali bozukluklar istediği makama erişemeyen askerlerin hoşnutsuzluğu ile birleşince 1859'un ilk aylarında gizli bir cemiyet teşkil edilmiştir. Cemiyetin Hüseyin Daim Paşa, Arnavut Caferdem Paşa, Tophane Müftüsü Bekir Efendi, Binbaşı Rasim Efendi, Arif Bey gibi pek çok mensubu vardı. Bu isyancı gruba Süleymaniyeli Şeyh Ahmet Efendi elebaşılık yapmaktaydı. Abdülmecit'e suikast düzenleme fikri de bu şahıs tarafından ortaya atılmıştır. Ancak Mirliva Hasan Paşa, isyan henüz hazırlık aşamasında iken cemiyetin faaliyetlerini hükûmete ihbar etmiştir. 14 Eylül 1859'da Kılıç Ali Paşa Camii'nde toplantı halinde iken yakalanan cemiyet mensupları, Kuleli Kışlası'na konulmuş, soruşturma ve yargılama bitene kadar burada tutulmuşlardır. Hadise, böylelikle tarihe "Kuleli Vakası" olarak geçmiştir. Hasan Paşa, ferikliğe tayin edilmiş, isyana karışanlar sürgün, hapis ve müebbet kalebentlik gibi muhtelif cezalara çarptırılmışlardır. Ayrıca bkz. Zekeriya Türkmen, "Kuleli Vak'ası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, 26, Ankara 2002, 356,57.

¹⁵² **The Levant Herald**, 21 Eylül 1859, 276.

Bununla birlikte şebekenin planla alakalı ayrıntıları komisyon huzurunda açıklaması “hayranlık uyandıran bir cesurluk” olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca istihbaratı tam olarak rapor etme özgürlüğünden yoksun bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁵³ Kaydedilene göre gazete, yayın yasağı konulmasına rağmen sonraki sayılarda meseleden bahsetmeye devam etmiştir. Fransızca yayımlanan Le Presse d’Orient Gazetesi, The Levant Herald’da yer alan makale ve haberlerden alıntı yapınca neşriyatın denetlenmesinden sorumlu bulunan yetkililer harekete geçmiş, her 2 gazetenin yayını süresiz olarak durdurulmuştur. Bunun üzerine The Levant Herald, haberlerin kötü bir biçimde tercüme edilerek kullanıldığını, aslında yazılanların çok daha farklı olduğunu söyleyerek itirazda bulunmuştur. İtiraz, İngiliz Büyükelçisi’nin müdahalesi ile desteklenince yayın yasağı kısa sürede kaldırılmıştır. Ancak Le Presse d’Orient bir müddet daha kapalı kalmıştır.¹⁵⁴

Gazete, 5-6 senelik bir sessizliğin ardından Girit İsyanını konu edinen haberler gerekçe gösterilerek ikinci kere muvakkaten kapatılmıştır. Arkazi yahut Arkadi Manastırı, Girit’te bulunan bir Ortodoks yapısıdır. Osmanlı döneminde Resmo kazasında yer alan bu manastır, Arkadya ve Çanlı gibi isimlerle de anılmaktadır. Sosyal devlet anlayışının henüz tam olarak oturmadığı devirlerde sağlık, eğitim ve ibadet için hizmet verecek kurumlar ihdas etmek, beledi işleri yerine getirmek gibi vazifeler “vakıf” adı verilen kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Dolayısıyla Osmanlıların sisteminde Müslüman ibadethanelerinin esenliğini sağlayan unsur vakıflardı. Benzer biçimde gayrimüslimler için de durum böyledir. Kadı sicillerinde kilise ve manastır vakıfları hakkında detaylı malumata ulaşmak zordur. Vesikalarda çoğu zaman “vakıf” tabirinin kullanılmadığı, mülk sahibi olarak manastır adının işlendiği görülmektedir. Manastırlara bağışlanan mülk içinse “... manastırı emlakı” şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Dönemin kayıtları Resmo’da bu tarz 8 yapının mevcut olduğunu göstermektedir. Arkadi Manastırı da bunlardan birisidir. Dindar Hristiyanlar, hayır motivasyonu ile mallarının muayyen bir kısmını Arkadi’ye bağışlamışlardır. Böylelikle manastır zamanla ciddi bir zenginliğe sahip olmuştur. 1670’in tahrir kayıtlarına göre manastırın emlakten elde ettiği gelir 40.000 akçe civarındadır.¹⁵⁵ Mülklerinde peyderpey artış gözlenen manastırlar tarihi seyir içerisinde bazı isyanlarla beraber anılmışlardır. Arkadi

¹⁵³ **The Levant Herald**, 28 Eylül 1859, 285.

¹⁵⁴ Burhan Çağlar, **Brief History of an English-language Journal in The Ottoman Empire: The Levant Herald and Constantinople Messenger (1858-1878)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Toronto Üniversitesi, Toronto 2017, 53, 54.

¹⁵⁵ Nuri Adıyeke, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Resmo (Girit) Manastır Vakıfları”, **Belleten**, 79 (285), 2015, 559-571.

Manastırı, 1866'da patlak veren Girit İsyanına ev sahipliği yaptığından adı bu isyan ile gündeme gelmiştir.

Girit, 1770'ten başlayarak 19. yüzyıl boyunca oldukça karmaşık hadiselerle tanıklık etmiştir. Bölgenin hem ekonomik hem siyasi olarak Mora Yarımadası'nın tesirinde kalması bu sürecin başlıca sebeplerindendir. 1821'de patlak veren Yunan İsyanı buradaki sorunların daha görünür vaziyete gelmesine olanak tanımıştır. 1825'te çıkan Sisam İsyanına Girit'ten de katılım olması bölgede isyana meyyal bulunan bir potansiyelin mevcut olduğunu göstermektedir. Nihayetinde Girit'teki asiler Yunan hükûmetinin tahrikleriyle Yunanistan ile birleşmeyi talep ederek 1866'da bir isyan hareketi başlatacaklardır. Başkaldırının görünürdeki nedeni Osmanlı Devleti'nin Girit için vaat ettiği düzenlemeleri bir türlü resmiyete dökmemesidir. Bu dönemde Yunan basını, Avrupa kamuoyunda Osmanlılar aleyhine propaganda yapmaya başlamış, isyanı finanse edecek güce henüz erişemediğinden Hristiyanların katledildiği şeklinde haberler yazmıştır. Bölgedeki güç dengesinin rakipleri lehine değişmesini arzu etmeyen Avrupalı devletlerin olaya müdahalesi de gecikmemiştir. İngiltere, bu dönemde Osmanlı Devleti lehine bir politika benimsemiştir.¹⁵⁶ Gazete isyandan ilk olarak 5 Eylül 1866'da bahsetmekte, Giritli isyancıların bazı devletleri taraf olarak öne sürmelerinde mantık aranabileceğini fakat Yunan hükûmetinin meseleye müdahalesinin zaten hassas olan Türk-Yunan ilişkilerini daha da çıkmaza sokacağını belirtmektedir. Ayrıca hareketin hızlıca örgütlü eşkıyalığa dönüştüğü ifade edilmekte ve haydutların ovalardaki Türk mülküne saldırdıkları buna karşın Türklerin Hristiyanların kilise ve okullarını yakarak cevap verdikleri yazılmaktadır. Bu durumun bir an önce çözülmesi gerektiğine hükmedilmekte, çözülmediği takdirde kronik bir hal alacağı söylenmektedir.¹⁵⁷ Gazete sonraki sayılarda bu meseleyi işlemeye devam etmiştir. Arşiv vesikaları The Levant Herald'ın bu dönemde olayla alakalı yalan haber yaptığı iddiasıyla mercek altına alındığını göstermektedir.¹⁵⁸ 28 Kasım 1866 tarihli nüshada yazılanlar gazetenin Kuleli Vakasından sonra 2'nci kere soruşturma geçirmesine mahal vermiştir.¹⁵⁹ Gazetenin Girit muhabirliğini yapan William James Stillman de görevi esnasında gönderdiği bir mektup dolayısıyla gazeteye ayrıca 100 £ ceza kesildiğini, ulaştırdığı diğer bir yazının ise yayının tamamen

¹⁵⁶ Musa Gümüş, "1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemâl'den Tespitler", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5 (1), 2016, 29, 30, 31.

¹⁵⁷ **The Levant Herald**, 5 Eylül 1866, 244.

¹⁵⁸ BOA, **Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR. SYS.)** 2929/42.

¹⁵⁹ **The Levant Herald**, 28 Kasım 1866, 338, 341, 342, 343.

durdurulmasına yol açtığını kaydetmektedir.¹⁶⁰ Bu mektubun 9 Ocak 1867’de yayımlandığı ve Bulgarlar tarafından padişaha hitaben kaleme alındığı iddia edilen mektup ile aynı olma olasılığı oldukça yüksektir. Bahsedilen yazıda Girit’teki isyana vurgu yapılarak Bulgarların sultana olan sadakatının başka bir etnik kökene mensup bulunan diğer Osmanlı Hristiyanlarının acılarını paylaşmayacakları anlamına gelmediği ifade edilmekteydi.¹⁶¹ Bunun üzerine Matbuat Nizamnamesinin 27’nci maddesine dayanılarak cezai işlem yapılmış, gazetenin basımı bir ay müddetle askıya alınmıştır. The Levant Herald’ın editörü yazılanların herhangi bir saldırı unsuru taşımadığını söyleyerek kapatma kararına karşı çıkmıştır. Ona göre mektup, Bulgar halkının düşüncelerini ifade etmektedir ve isyancı Hristiyanlara destek belirten bir ibare barındırmamaktadır.¹⁶²

Osmanlı Devleti’nin 8 Ağustos 1873’te İran Sefareti ile diplomatik temas halinde olduğu görülmektedir. Mevcut temasın sebebi The Levant Herald’ın İran şahı, sefareti ve elçisi hakkında yazdığı haberlerdir. Osmanlı, İran sefareti bu haberleri tetkik ettiğini, söz konusu gazetenin devletin mali durumu hakkında da aleyhte yayın yaptığını, mevcut yasaların gazetelere böyle bir salahiyet tanımadığını ileterek gereken cezaların verilmesi noktasında lazım gelen aksiyonun alındığını haber vermektedir. Gazetenin böylelikle 3’ncü defa tatil edilmesi karar kılınmış, İran’ın Osmanlı Devleti’nin bu konuda herhangi bir önlem almamasından duyduğu rahatsızlık giderilmiştir.¹⁶³

2.6.1.2. Başka Gazetelerden Alıntılanan Haberler ve Bunların Hakikat-i Hale Uygunluğunun Araştırılması

26 Şubat 1871’de The Levant Herald gazetesinde yayımlanan bir haber Hariciye Nezaretinin dikkatini çekmiştir. Habere göre kayıp olduğu anlaşılan Çerkez kökenli bir cariyenin soruşturulması için Bab-ı Vala Müşirleri tarafından Edirne Kapıda bulunan bir haneye baskın yapılarak arama gerçekleştirilmiştir. Bu esnada hanede bulunan bir hasta, zaptiye mensuplarının tahkikatından müteessir olmuş ve ilerleyen günlerde vefat etmiştir. Türki gazetesinden alıntılandığı düşünülen yazının hakikate uygunluğunun araştırılması için Zaptiye Müşirine ilgili gazetenin bir nüshası gönderilmiş ve tahkikat yapılması

¹⁶⁰ Varlı, *The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası*, 121; BOA, *Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A. MHM. MKT)*, 370-49.

¹⁶¹ *The Levant Herald*, 9 Ocak 1867, 388.

¹⁶² Çağlar, *Brief History of an English-language Journal in The Ottoman Empire: The Levant Herald and Constantinople Messenger (1858-1878)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 54, 55.

¹⁶³ BOA, *HR. MKT*. 799/32.

istenmiştir.¹⁶⁴ Aynı şekilde ilgili kuruma 15 Eylül 1869'da Beyoğlu'nda Latin Patrikhanesi'nin karşısında bulunan bir hanede fuhuş yapıldığı ve Büyük Ada'da bazı zatların geceleri ahaliden denk geldikleri kimselere rahatsızlık verdikleri yönünde haberler olduğu bildirilmektedir. Hatta birkaç gece önce bu minvalde bir hadise vuku bulduğu, şahısların aralarında kavga çıktığı ardından çevreye rahatsızlık veren kişinin yakalanarak karakola götürüldüğü ancak karakol kapalı olduğu için bir şey yapılamadığı aktarılmaktadır. Bu haberleri yapan The Levant Herald ve Avangard Doryan (?) isimli gazetelerin ilgili nüshaları Zaptiye Müşiriyetine iletilmiş ve böylesi olaylara meydan verilmemesi yönünde ikazda bulunulmuştur.¹⁶⁵

20 Nisan 1873 tarihinde Suriye vilayetine gönderilen bir telgraf Osmanlı Devleti'nin gazetesinin neşriyatını dikkatle takibe devam ettiğini göstermektedir. Bahsedilen tarihte Kudüs'e gitmekte olan birtakım Hristiyan, Babü'l-Cuma'dan Şam'a giderken üzerlerinde silah bulundurdukları gerekçesiyle karakol mensupları tarafından durdurulmuşlardır. Karakol mensupları silahlara el koymak isteyince 2 taraf arasında büyük bir arbede yaşanmış, kargaşaya sebep olan kimseler tutuklanmıştır. Kuvvetle muhtemel olay esnasında ölen yahut yaralananlar olmuştur. The Levant Herald'ın haberine göre hadise, bölge ahalisini ziyadesiyle huzursuz etmiş, Dürzilerden gelebilecek saldırılara karşı İstanbul'dan asayişin temini için asker talebinde bulunulması gündeme gelmiştir. Gazete bu haberi Şam'dan idarehanesine gönderilen bir mektubu esas alarak yayımlamıştır. Hükûmet, gönderdiği telgrafta yazılanların doğruluğundan şüphe duyduğunu ifade ederek hakikat-ı halin kendilerine yazıyla bildirilmesini talep etmiştir.¹⁶⁶ Hemen hemen aynı tarihlerde Tercüme Odasından sadrazama gönderilen bir diğer belgede ise istikraz-ı cedide hususunda Levant Times ile The Levant Herald'ın yaptığı haberler karşılaştırılmış, Levant Times'in The Levant Herald'a göre daha doğru bilgi verdiği kanısına varılmıştır.¹⁶⁷

2.6.1.3. The Levant Herald Aleyhinde Açılan Davalar

Arşiv belgeleri gazetesinin Osmanlı Devleti ile zaman zaman hukuki olarak da karşı karşıya geldiğini göstermektedir. Örneğin Sabık Serasker Esat Paşa, The Levant Herald gazetesi müdürü McCoan hakkında kendisine ve Osmanlı ordusuna hakaret ettiği gerekçesiyle dava açmıştır. Devam etmekte olan davanın görülecek faslı için 11 Mayıs

¹⁶⁴ BOA, HR. MKT. 707/19.

¹⁶⁵ BOA, HR. MKT. 662/54.

¹⁶⁶ BOA, HR. MKT. 782/100.

¹⁶⁷ BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO) 512/16.

1872’de görevli komisyon tarafından bir rapor hazırlanmıştır. İddiaya göre gazete, 1871 ve 1872 tarihli bazı nüshalarda aslı olmayan iddialarda bulunarak Osmanlı ordusunu yermekte (zemm û kadh), Paşa hakkında hakarete varan (tahkiramiz) paragraflar yazmaktadır. McCoan’ın avukatları müvekkillerinin vermiş olduğu ifadeyi kullanarak savunma yapmışlar, haberlerde geçen ibarelerin hakaret maksadıyla kullanılmadığını beyan etmişlerdir. Komisyon, Matbuat Nizamnamesinin 16. 18. ve 19. maddelerine dayanarak müdürün Esat Paşa’ya hakaret ettiğini dolayısıyla bu ifadelerin ilgili maddeler ahkâmınca cezalandırılması gerektiğini ancak Osmanlı ordusunu yeme noktasında yeterince kavi delillerin bulunmadığını rapor etmiş, mahkemeye bu yönde dönüt vermiştir.¹⁶⁸ Ancak gazeteden davacı olan tek kişi Esat Paşa değildir. Arşiv vesikaları Sofya Mutasarrıflığının 3 Mayıs 1875’te gazete aleyhinde bir dava ikame ettiğinden bahsetmektedir. İlane Komisyonuna iletilen dilekçeye göre The Levant Herald, Rumeli’den satın alınan çift hayvanlarının hükûmetin marifetiyle köylere zorla satıldığına dair haberler neşretmektedir. İddiaların doğru olmamasına karşın açılan dava Beyoğlu Merkez Bidayet Mahkeme-i Cezaiye havale edilmiştir. Mahkeme müddeinin bizzat hükümet olması sebebiyle bir vekil tayin olunması gerekliliğini bildirmiş, avukat atanmadan yargılanmanın gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.¹⁶⁹

2.6.2. I. Meşrutiyet’ten II. Meşrutiyet’e The Levant Herald (1876-1908)

I. Meşrutiyet ilan edildiğinde The Levant Herald çoktan Edgar Whitaker’e satılmıştı. Gazetenin yeni sahibi, sabık müdürün aksine çok daha inatçı ve kararlıydı. Whitaker’in sahiplik ettiği yayın 2 meşruti devir arasında birçok defa hükümetle karşı karşıya gelmiş ve sansür sopasını yemişti. Buna karşın bazı kereler yayın adabının aşıldığı kabul edilerek hükümetten af dilenmiş, bazen de fırsat kollanarak tehditkâr mektuplarla Babîali’ye yanıt verilmişti. Whitaker’in en çok şikâyet ettiği meselelerin başında çıkarılacak olan sayının sansür komisyonuna arz edilmesi gelmekteydi. Ona göre neşriyatın kontrol altında tutulması gibi uygulamalar, dünyanın hemen her yerinde işlerlikten kaldırılmıştı. Bu durum gazetecilere ve gazetelere zarar verdiği kadar Osmanlı Devleti’ne de dokunabilirdi. Sansür bir an evvel kaldırılmalıydı, aksi takdirde kendisi işini hakkıyla yapabilmek için Osmanlı memleketini terk etmek zorunda kalacaktı.¹⁷⁰

¹⁶⁸ BOA, HR. TO. 511/29.

¹⁶⁹ BOA, HR. MKT. 876/25.

¹⁷⁰ Çağlar, **Brief History of an English-language Journal in The Ottoman Empire: The Levant Herald and Constantinople Messenger (1858-1878)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 76, 77.

2.6.2.1. Edgar Whitaker'in Gazeteyi Atina'ya Nakletme Teşebbüsleri

Edgar Whitaker, 24 Aralık 1878'de Osmanlı Devleti'ne bir dilekçe sunarak gazetenin idaresini Atina'ya taşımak istediği beyan etmiş, kararın arkasındaki sebepleri detaylıca iletmiştir. Whitaker'e göre The Levant Herald bundan 21 sene önce tesis olunmuş ve o tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin hakiki menfaatlerini korumak ve desteklemekten hiçbir vakit vazgeçmemiştir. Merhum Ali Paşa bu duruma şahit gösterilmektedir. Gazete özellikle Hersek İsyanı ve Karadağ Muhaberesi gibi kritik dönemlerde Osmanlıların lehine yayın yapmış, Ignatiyef ve diğer Avrupalı bürokratlardan ise padişahın haklarını savunmuştur. The Levant Herald'ın Osmanlı Devleti'nin düşmanlarına karşı tavır alması onun ne denli sadık bir gazete olduğunu göstermekte, Osmanlı menfaatlerine hizmet ettiğini gözler önüne sermektedir. Whitaker, bütün bunları açıklamayı senelerce azami gayretle menfaatlerinin muhafazasına çalıştığı bir memleket için lüzumlu addetmektedir. Ancak kendi iddiasına göre hak ettiği değeri Osmanlı Devleti'nden bir türlü görememiştir. Bu satırların akabinde gazetenin Atina'ya taşınması fikri dile getirilmiş, sadakat vurgusu yapılarak bir nevi Babîali'nin görüş ve düşünceleri yoklanmıştır.¹⁷¹

Gazete idaresinin harici mahallere nakledilmesi, bir tehdit mesajı edasıyla defalarca Babîali'ye iletilmiştir. Osmanlı Devleti, gazetenin yurt içinde yayını sürdürmesini elzem gördüğü hallerde ekseriyetle tahsisat vermek suretiyle idarehaneyi kendi sınırları içerisinde tutmuştur. Ancak 4 Mayıs 1880 tarihli dilekçede aksi bir tepki dikkat çekmektedir. Bahsedilen evraktan Whitaker'in kendi gazetesini yeniden tesis etmek maksadıyla Londra üzerinden Atina'ya gitmek istediği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, bu gelişmeyi pek hayırlı görmediğinden mütalaa etme gereği duymuştur. Bunun üzerine gazetenin son 2 yılda Osmanlı menfaatine dokunmayan tek bir satırının olmadığı, sürekli Osmanlı çıkarlarına aykırı olarak içerik ürettiği, Avrupa'nın güvenliği için Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması gerektiği ve Ermenilerin yaşadığı bölgelerde özerk idareler kurulmasının lazım geldiği yönünde propagandalar yaptığı kaydedilmiştir. Ayrıca yayınının resmen tatil edildiği tarihlerde gayr-ı resmi bir biçimde baskıya devam ederek yasaları çiğnediği belirtilmiştir. İngiliz Konsolosluğu'na matbaanın kapatılması yönünde bir bildirim verildiyse de bu talep dikkate alınmamıştır. Tüm bunlar göz önüne alınarak Whitaker'in Atina'ya gitmesinin isabetli olacağına hükmedilmiştir. Bu zatın ıslah olacağına dair bir umut yoktur, birkaç gün sussa daha sonra yine bildiğini yapacaktır. Bu isteği Osmanlı Devleti'ne iletmesi dahi burada

¹⁷¹ BOA, Y. PRK. MK. 1/11.

kalmaya bir yol aradığının göstergesidir. Bu gibi sebeplerle kendisine istediği yere gitme hususunda müsaade edilmesi uygun görülmüş, kaldığı takdirde hükümetin nüfuz ve hukukuna zarar vereceği söylenmiştir.¹⁷²

2.6.2.2. Ufak Bir Kılıf Değişikliği: The Constantinople Messenger Dönemi

Tespit edebildiğimiz kadarıyla gazete 29 Mayıs 1878'e kadar "The Levant Herald" ismiyle yayın yapmıştır. Aynı yılın 24 Temmuz günü The Levant Herald'ın ismini "The Constantinople Messenger" şeklinde değiştirdiği görülmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bahsedilen isim değişiklikleri ile alakalı birtakım evrak mevcuttur. Edgar Whitaker 21 Nisan 1879'da "The Constantinople Messenger" namıyla çıkmakta olan gazeteyi yeniden eski adıyla neşretmek için ruhsat talebinde bulunmuştur.¹⁷³ Takip eden senelerde gazetenin isim değişikliğine şartlı bir şekilde izin verilmiştir. Anlaşmaya göre Whitaker, gazetenin Osmanlı Devleti aleyhine yayın yapmayacağına dair yazılı bir teminat verecek, teminatın aksine davranırsa gazetesi tamamen kapatılacaktır.¹⁷⁴ 24 Temmuz 1878'den 22 Haziran 1881'e kadar The Constantinople Messenger ismini taşıyan gazete bu tarihte Sultan Abdülaziz'in vefatı hakkında neşrettikleri sebebiyle kapatılmıştır.¹⁷⁵ Edgar Whitaker, 3 Temmuz 1881'de gazetenin eski ismiyle faaliyetlerine devam etmesi için bir dilekçe vermiş ve mevcut sorunları çözme arzusunda olduğunu iletmiştir.¹⁷⁶ Böylelikle gazete 20 Temmuz 1881'de sabık adıyla tekrar sahaya çıkmıştır.

2.6.2.3. Gazetede Çıkan Muhtelif Haberler

19 Ekim 1879'da The Levant Herald'da Beyoğlu'nda bulaşıcı bir hastalığın zuhur ettiğine dair haberler yazılmaya başlanmıştır. Tercüman-ı Hakikat gazetesinin bu haberleri alıntılıyıp kendi sütunlarına yerleştirmesi üzerine Osmanlı Devleti harekete geçmiş, durumun doğruluğunu teyit etmek için tahkikat başlatılmasına karar vermiştir. Yapılacak soruşturmanın sonuçlarının padişaha arz edilmesi de ilgili görevlilere ayrıca bildirilmiştir.¹⁷⁷ Tamamlanan tahkikat neticesinde Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Riyaseti'nce tesadüf edilen hastalığın bulaşıcı bir yanının bulunmadığı, The Levant Herald'ın bahsettiği rahatsızlığın

¹⁷² BOA, Yıldız Hususi Maruzat (Y.A. HUS) 164/71.

¹⁷³ BOA, İrade Dâhiliye (İ. DH) 785/63775.

¹⁷⁴ BOA, Y. A. HUS. 00160/00112.

¹⁷⁵ BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y. EE) 16/6.

¹⁷⁶ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV) 6/71.

¹⁷⁷ BOA, Mabeyn-i Hümayun İradeleri (MB. İ) 82/41.

tuzlu balgam illeti olduğu tespiti yapılmıştır. Bu illetin sâri bir özelliği olmadığından haber asılsız addedilmiştir.¹⁷⁸

Asılsız olarak addedilen haberlerin akabinde gazetenin yayımladığı muhtelif makalelerin sıklıkla tercüme edilerek ilgili bürolarca tetkike tabi tutulduğu görülmektedir. Örneğin 12 Şubat 1880 tarihli nüshada yer alan ve Hobart Paşa tarafından kaleme alınarak gazeteye gönderildiği düşünülen mektup Osmanlı Devleti'ne incelenme gereği hissettirmiştir. Osmanlı ıslahatlarının niçin başarısız olduğunu anlatan paragraf Paşa'nın iddiasına göre devletin menfaatlerine muvafık biçimde iyi niyetle yazılmıştır. Paşa mektubun Sultan'a ulaştırılmasını talep etmiş, elçiliklerin dikkatini celp edeceği için imza kullanmamıştır. Ona göre modernleşmenin önündeki en temel engel ağır davranma ve gevşekliktir. Ayrıca elçiler vasıtasıyla iç işlerine müdahale edilmesi, sefirlerin yabancı sermayedarların yatırımlarına kendi devletlerinin himayedar kabul edilmesi noktasında baskı yapması ıslahatları akamete uğratmaktadır. Bu yolla uzayan diplomatik trafik hiçbir sermayedarın teşebbüsünün gerçekleştirilmesine fırsat tanımamaktadır. Sefirlerin yanı sıra yabancı devletlerin bizzat Osmanlı Devleti üzerinden nüfuz kavgasına girişmeleri diğer bir problemdir. Özellikle Rusya, tarafsız görünmesine karşın ıslahatları kendi menfaatine uygun bulunduğu vakitlerde desteklemekle itham edilerek suçlanmaktadır. Bütün bu güçlüklerle karşı Padişah'ın devletin egemenliğine uygun biçimde tavır alması yadırganmamalıdır.¹⁷⁹

Gazete, üzerindeki yoğun takibe rağmen çekinmeksizin arzuladığı biçimde haber yapmaya devam etmektedir. 2 Aralık 1880 tarihli belge, Whitaker'in "İstanbul Ahalisine Birinci Mektup" adıyla Sait Paşa ve kabinesine hakaret içeren bir mektup yazdığını bildirmektedir. Mektubun bazı bölümleri tercüme edilerek mercek altına alınmıştır. Söz konusu mektupta bedeli karşılanır ise Hariciye müşavirlerinden Taron'un kaleme aldığı ve Osmanlı lehine birtakım fikirlerin savunulduğu yazının Avrupa'da yayımlanmakta olan gazetelerin birinde basılacağı söylenmektedir. Bahsedilen yazıda Sait Paşa ve kabinesinin Anadolu'da ıslahat yapma isteğinde bulunduğu ancak bu girişimlerin bir türlü sonuç vermediği anlatılmaktadır. Bu akametnin nedeni iddia edilene göre bir İngiliz muhalifin Osmanlı siyaseti üzerindeki tesirleridir. Babîali'nin Avrupa gazetelerine yayın yaptırmak için harcadığı para "pencereden dışarı atılan akçe" şeklinde tasavvur edilmiştir. Mektupta geçen 2'nci mesele Osmanlı İane Komisyonu ile alakalıdır. Anadolu'da bir dükkân için

¹⁷⁸ BOA, MB. İ. 82/86.

¹⁷⁹ BOA, Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı (Y. PRK. MYD) 1/45.

merkez komitesi teşkil edilmiş, Osmanlı Devleti bu komiteyi dağıtarak topladığı ianeyi komisyona bağışlamasını istemiştir. Komitenin bu çağrıya uymayacağı söylenmektedir. Komisyon da dükkân için pek bir şey yapamayacağından Avrupa ve Amerika ahalilerinin şefkat ve servetine müracaat olunması fikri gündeme getirilmiştir. Ancak Sait Paşa, Beyoğlu gazetelerinin tutumundan zaten rahatsız bulunduğundan bu talebe onay vermemiş, yardımı mahalli araçlara hasretmiştir. Paşa'nın bu tutumu insaniyete uygun bulunmamış ve şiddetle tenkit edilmiştir.¹⁸⁰

2.6.2.4. Toplatılan Nüshalar

8 Nisan 1880'de İstanbul, Mısır ve Hicaz'da yayın yapan gazetelerin neşriyatta muzırlık yaptıklarını, bu muzırlıkların nihayete ermesi için lazım gelen tedbirlerin alınmasını konu edinen bir arıza yazılmıştır. Bahsedilen gazetelerin içerisinde The Levant Herald'ın da adı geçmekte olup hakkında gereken muamelenin icra edilmesi bildirilmektedir.¹⁸¹ 16 gün sonrasına, 24 Nisan 1880 tarihine ait bir belge gazetenin niçin cezalandırıldığı sorusunu cevaplamaktadır. Kaydedilene göre The Levant Herald, Londra'da basılan ve Ermenilerin istiklale yaraşırılığından bahisle Ermeni devleti teşkil edilmesi noktasında propaganda yapan bir risaleden alıntı yaparak bazı haberler neşretmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin başkentinin İstanbul olmasının asayiş ve güvenlik problemlerine yol açtığını savunmaktadır. Gazete bu söylemler fark edilir edilmez ivedilikle kapatılmıştır. İngiliz sefiri mektup göndererek karara tepki gösterse de Osmanlı Devleti 1857 tarihli Matbuat Nizamnamesinin bu hakkı kendilerine tanıdığını bildirmiştir. Ancak Edgar Whitaker, resmi kararı çiğneyerek İngilizce ve Fransızca olarak bastığı bazı bildirileri dağıtmaya devam etmektedir. Bu bildirilerde de Osmanlı nazırlarına hakaret edilmektedir. Matbuat Nizamnamesinin 1. maddesine göre gazete çıkarmak isteyen herkes ruhsat sahibi olmak zorundadır. Bu izin belgesini almanın resmi bir yolu vardır ve talep edenlere daima açıktır. Dolayısıyla ruhsatsız basım yapmak, özellikle siyasi meselelerde müsaade buyurulmaksızın umuma hitap edecek şeyler yazmak yasaktır. Whitaker'in gerçekleştirmiş olduğu eylemler suç sayılmakta ve ceza gerektirmektedir. Bu bağlamda gazetenin matbaasında basılanların toplattırılarak imha edilmesi şahsı hakkında da adli işlemlerin başlatılması lazım gelmektedir.¹⁸² Arşiv belgeleri Whitaker'in bu cezanın akabinde İngiltere'ye döndüğünü ancak kendisine izin verilir ise İstanbul'a gelerek yayıncılığa devam

¹⁸⁰ BOA, Y.PRK. TKM. 3/45.

¹⁸¹ BOA, Yıldız Perakende Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK. BŞK) 2/63.

¹⁸² BOA, Y. A. HUS. 164/53; HR. TO. 631/58.

etmek istediğini beyan eden mektuplar yazdığını göstermektedir. Londra’da muhtelif parti başkanları ile görüşen Whitaker, bu fırka liderlerinin Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerini mektuplaştırmış ve kendi taleplerini de bu yazının bir köşesine ilişirmiştir.¹⁸³ Ancak bu talep olumlu yanıtlanmış gibi durmamaktadır. Öyle zannedilse dahi gazetenin üzerindeki sansür baskısı bir müddet daha devam etmiş olmalı ki 11 Kasım 1880 tarihinde Osmanlı Devleti’ne tekrar müracaatta bulunarak gazeteyi Atina’da neşretmek istediğini bildirmiştir.¹⁸⁴

2.6.2.7. Whitaker’in Osmanlı Devleti’ne 2’nci Kere Teminat Vermesi ve II. Abdülhamit ile Görüşme Arzusu

Edgar Whitaker, 12 Temmuz 1881’de Osmanlı Devleti’ne 2’nci kere teminat mektubu yazmıştır. Mektupta hükümete karşı sadakatini aşikâr edecek şekilde yayın yapacağı ve devlet ile saltanata zararı dokunacak her türlü fikirden kaçınacağı vaadinde bulunmuştur.¹⁸⁵ Müdür bu mektuptan 3 ay sonra, 22 Kasım 1881’de padişah ile özel olarak görüşme isteğini ifade eden bir dilekçe daha kaleme almıştır. Bu dilekçede kendisinin 1876’dan beri lehtar beyanat yayımladığı, Osmanlı yanlısı tutumunun değişmediğini söylemektedir. Mahmut Nedim Paşa ile olan yakınlığının Başvekil Paşa tarafından bilindiğini bu sebeple kendisine düşman olunduğunu iddia eden Whitaker, başvekilin şahsını kötü göstermek için her yola başvurduğunu iletmektedir. Mektubun devamında bu meseleyi huzurunda görüşmek için padişahı görme arzusunda olduğunu dillendirmektedir.¹⁸⁶

Bu dilekçelerden 3-4 ay sonra tekrar bir isim değişikliğine gidildiği görülmektedir. 29 Mart 1882’de The Levant Herald namını taşıyan gazete bir ay aradan sonra 24 Mayıs 1882’de The Eastern Express adıyla baskı yapmaya başlamıştır. Bu isme 28 Nisan 1886’da The Levant Herald eklemesi yapılmıştır. Böylece gazetenin adı “The Levant Herald and Eastern Express” olmuştur. Gazete sahipleri yayının ömrü nihayete erene kadar bu ismi kullanacaklardır.

The Eastern Express aralık ayında muvakkaten kapatılmıştır. 14 Aralık 1884 tarihli belgeye göre kendisi ile birlikte Ceride-i Havadis de cezalandırılmıştır. Bu gazetelerin sadrazamın buyruğu üzerine kapatılmasıyla alakalı Independence Belge adlı gazeteye birtakım mektuplar gönderilmiştir. Söz konusu mektuplar tercüme edilerek incelenmiştir.

¹⁸³ BOA, Y.PRK. MYD. 1/54.

¹⁸⁴ BOA, MB. İ. 67/152.

¹⁸⁵ BOA, Y. PRK. MK. 1/44.

¹⁸⁶ BOA, Y. PRK. MYD. 2/21.

Yazılanlara göre İstanbul'da yayımlanmakta İngiliz gazeteleri sadrazamın emriyle tatil olunmuştur. Bu gazeteler Ceride-i Havadis ve Beyoğlu'nda İngilizce- Fransızca olarak yayın yapan Eastern Express'tir. Bunlar uzun bir müddettir hükümetin icraatlarını eleştirmekte, özellikle demiryolları ve mali meselelerde kamuoyunu Babîali'nin aleyhinde düşünmeye sevk edecek biçimde yayın yapmaktaydılar. Hükümet, muayyen konularda hareketlerinin münakaşa edilmesini kabul edemezdi. Gazeteler de bunu pek ala bilmekteydiler. Bu esnada Osmanlı Devleti, Somali'nin Fransızlar tarafından işgal edildiğini haber almış, diplomatik trafik yürütölmeye başlanmıştı. Fransızlar kendilerine yöneltilen işgal iddialarını padişahın burada bir egemenliğinin bulunmadığı, Fransa'nın Afrika kıtasında ticari münasebetlerini kolaylaştırmak için bölgeye geldiğı cevaplarıyla savuşturmuştur. Osmanlı Devleti, bu tutumun himaye değil işgal olduğunu bildiğinden protestoya başlamıştır. Meselenin gerekirse Berlin'de toplanacak olan Kongo Konferansı'na taşınması gündeme getirilmiştir. Fakat asıl merak konusu bu konuyu uluslararası platforma taşıyacak kişinin kim olduğudur.¹⁸⁷

Gazete ismini değıştirmesine karşın yeni dönemde de faaliyetleri sıklıkla takip edilmiş, 23 Haziran 1884'de Osmanlı donanması hakkında yaptığı haber tercüme olunarak mercek altına alınmıştır. Söz konusu haberde Paris'te çıkan gazetelerden birinin Osmanlı donanması hakkında malumat verdiği, Osmanlı gemilerinin her gün çoğaldığı ve denizcilikte en son teknolojilerin takip edildiğı anlatılmaktadır. Sultan II. Abdülhamit, yüksek icatlar hakkında yalnızca fikir sahibi olmakla kalmayıp şahsına yakın kişilerden bazılarını danışman belirlemiş ve bu kişileri sadece Osmanlı donanmasının ihyasıyla görevlendirmiştir. Padişah silahlanmanın ehemmiyetini kavradığından bahsedilen husustaki bütün samimi fikirlere iştirak etmektedir. Öyle ki mevcut envantere 12 torpil gemisi ve 6 topçu bataryasının eklenmesi için ferman çıkarılmıştır. Torpil gemilerinin 3'ü hali hazırda Fransa'da yapım aşamasındadır ve gelecek yıl teslim edilecektir.¹⁸⁸

The Eastern Express'in yayını 10 Ocak 1885'te aleyhte neşriyata devam ettiğı gerekçesiyle tekrar tatil edilmiştir. Padişah, gazetenin durumunu sual edince Matbuat Müdürlüğünün takdirinin de içerisinde bulunduğı bir dosya hazırlanmıştır. Bu belgede gazeteye verilen cezanın gerekçeleri detaylandırılmıştır. İfade edilene göre Eastern Express, pek çok meselede Babîali'nin rızasına aykırı biçimde davranmaktadır. Bu özelliğı ile tanınan

¹⁸⁷ BOA, Y. PRK. TKM. 8/6.

¹⁸⁸ BOA, Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM) 7/67.

yayının memleket dâhilindeki yabancı postaların kaldırılması ve Rum Patrikhanesi'nin imtiyazları hususunda devlete muhalif fikirler yaydığı görülmektedir. Eylül ayının son günlerine doğru çıkan sayıların neredeyse hepsinde devletin menfaatlerine dokunacak konular işlenmiştir. Örneğin 27 Eylül'de basılan nüshada Selanik'te askeri ve mülki memurlar arasında anlaşmazlık bulunduğu dair haberlere tesadüf edilmektedir. Teşrin-i Sani'nin 2'sinde çıkarılan sayıda ise devletin mali istikrarının bozuk olduğuna dair haberler neşredilmiştir. Vesikadan ilgili birimlerin uzun süredir çıkmakta olan haberleri yakından izlediği sonucu çıkmaktadır. Yazılanlar hassaslıkla okunarak ceza gerektirenlerin tespiti yapılmış, böylelikle lazım gelen muamele icra edilmiştir.¹⁸⁹

2.6.2.5. Matbuat İdaresi'nin Yetkilerinin Genişletilmesi Talebi ve Whitaker'in Sınır Dışı Edilmesi Düşüncesi

6 Şubat 1886'da Osmanlı Devleti ile The Eastern Express'in gergin olan ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Bahsedilen tarihte yazılan belge, gazetenin uzun bir müddettir Osmanlılar aleyhine garazkarane ve bedhahane şeyler neşrettiğini, bu sebeple tamamen kapatılması gerektiğini, sahibi olan Whitaker'in de memleketten def ve te'bid edilmesinin lazım geldiğini bildirmektedir. Gazetenin Doğu Rumeli meselesini İngiltere'nin nüfuzu dairesinde çözüldüğü yönünde propaganda yaparak kullanması Rusya'yı rahatsız edebileceğinden Matbuat İdaresi derhal gazeteyi kapatmıştır. Ancak mesul müdürün sınır dışı edilmesi noktasında İngiliz sefirinin tepkisinden çekinildiğinden henüz bir adım atılmamıştır. Ayrıca ülke dâhilinde neşredilmekte olan gazetelerin yayından önce kontrole tabi tutulduğu fakat mevcut yöntemin istenilen neticeye ulaşmada yetersiz kaldığı söylenmektedir. Bu meselelerin akabinde Matbuat İdaresinin ıslahı talep edilmekte, te'bid hususunun kurumun iyileştirilmesinden sonra çözümlenmesinin daha muvafık olacağı söylenmektedir. Bu meseleye dair bir karar buyurulur ise ivedilikle o yönde hareket edileceği de eklenmektedir.¹⁹⁰

Arşivde denk gelinen diğer belgeler padişahın gazetenin ilgasını onayladığını ancak mesul müdürün ülkeden çıkarılması noktasında herhangi bir aksiyon alınmadığını göstermektedir. Whitaker bir ay sonra gazetesinin ilgasına itirazda bulunmuş ve gecikmiş tahsisatların ödenmesini rica etmiştir. 29 Mart 1886'da padişaha yazılan mektup, kendisine sadık ve bağlı olduğunu anlatan satırlarla başlamıştır. Ardından Whitaker The Eastern

¹⁸⁹ BOA, Y. A. HUS. 180/88.

¹⁹⁰ BOA, Y. A. HUS. 188/8.

Express'i 14 sene evvel 6.200 liraya satın aldığını, o tarihten bu yana gazeteciliğini Osmanlı lehine kullandığını, bu marifeti sebebiyle şahsına 1.200 lira ödenek verildiğini söylemektedir. Müdürün iddiasına göre The Levant Herald, McCoan'ın idaresinde iken devlete zararı dokunacak şeyler yazmakta, bu konuda hassas davranmamaktaydı. Kendisi idare koltuğuna oturunca gidişat tersine dönmüş, gazete Osmanlı menfaatlerine muvafık yayıncılığı benimsemişti. Buna karşın 1877'de bazı nüfuzlu kişiler şahsına düşmanlık beslediğinden verilen ödenek kesilmişti. Geçen 9 yıl boyunca devlet gazeteye bir kuruş bile tahsis etmemiştir. Yanı sıra gazeteye son 10 yılda 9 kere tatil cezası verilmiştir. Bu cezaların en uzununu 6 ay en kısası 45 gün sürmüştür. Bahsedilen süreç zarfında Herald'ın adı 7 kez değiştirilmiş, bu değişiklikler de bütçeye ziyadesiyle zarar vermiştir. Whitaker, verilen cezaların 2'sinde sorumluluğunun olduğunu kabul etmekte, diğerlerinde kendisine tuzak kurulduğu iddiasını dillendirmektedir. Ardından 14 yıl çalışmasına rağmen herhangi bir servet edinemediğini, geçinmekte zorlandığını ve bununla bağlantılı olarak sağlığının bozulduğunu söylemektedir. Daha önce müşkilatından ötürü yaptığı başvurunun padişah tarafından kabul gördüğünü ancak Babîali'nin bu girişimi engellediğini ifade etmektedir. Müdür son olarak merhamet istemekte ve eski görevine iadesi ile tahsisatın tekrar bağlanmasını rica etmektedir.¹⁹¹ Sultan, Whitaker'e ihsan duyurmuş olacak ki gazete 28 Nisan 1886'da isim değişikliğine giderek yayına başlamış, aynı yılın temmuz ayında padişaha övgü dolu haberler çıkarmıştır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu haberler II. Abdülhamit'e şifahen bildirilmiş, Sultan da bahsedilen yazıların tercüme edilerek tarafına gönderilmesini emretmiştir. Bunun üzerine 18 Temmuz 1886'da haberlerin tercümesi yapılmış ve yerine ulaştırılmıştır. Kaydedilene göre Sultan, Doğu Rumeli hükümetinin Bulgaristan ile birleşmesi meselesinde zannedilenin aksine bir tavır sergilemiş ve bu hareketi ile Avrupa'nın takdirini kazanmıştır. Bazı bürokratlar tarafına tedbir-i şedide alınması noktasında tavsiyede bulunsa da II. Abdülhamit, bu usulü benimsememiş ancak askeri gücünü göstermekten geri de durmamıştır. Öyle ki padişahın bu hamlesi Bulgarların dahi kalbini kazanmıştır. Osmanlı Devleti Avrupa'da istikrarlı bir devlet olarak görülmekte ve Sultan'a güvenilmektedir.¹⁹²

Sultan II. Abdülhamit ve gazete arasındaki muhabbet uzun sürmemiştir. 15 Eylül 1886'da The Levant Herald and Eastern Express, Van vilayetinde çıkan olayları konu edinen bir mektup yayımlayınca ilişkiler hızla eski seyrine dönmüştür. Söz konusu mektupta

¹⁹¹ BOA, Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal Evrakı (Y. PRK. AZJ) 11/32.

¹⁹² BOA, Y. PRK. BŞK. 10/89.

bölgede pek çok cinayetin işlendiği kaydedilmiş, zabitanın intizamsızlığından şikâyet edilmiştir. Bir kişi gece hanesinde katledilmiş, diğer bir kişi eşkıyanın başı tarafından hançerle doğranmış ve Haydaranlı Hüseyin Ağa denilen zat tarafından Erciş'te 2 kız kaçırılmıştır. Hükümet bahsedilen haberleri asılsız addetmiş, Dilaveroğlu Vali Hasan Efendi, Hacı Yusuf, Hamdi ve Ahmet Efendiler ile Muhammet Ağa'nın menfaatleri için taviz koparmak maksadıyla kargaşayı tertip ettiklerini bildirilmiştir.¹⁹³ Akabinde ismi geçen zatlar hakkında muamele-i siyasiyenin icrası gündeme taşınmıştır.¹⁹⁴ Yapılan tahkikat neticesinde bu güruhun Artin adında bir Ermeni ile organize çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Bunlardan Hacı Yusuf ve Ahmet Efendilerin gözaltında olduğu, Hasan Efendi'nin bir daha benzer olaylara karışırca sürülmekle tembih edildiği, Hamdi Efendi ile Muhammed Ağa'nın münasip bir mahale sürüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁹⁵

2.6.2.15. Ödenek Soruşturması

14 Kasım 1886'da ödenek meselesinin tekrar tartışıldığı görülmektedir. Yaşanan gelişmeler Padişah'a The Levant Herald and Eastern Express adlı gazeteye gerçekten 1200 lira ödenek verilip verilmediğini soruşturma, diğer gazetelerle karşılaştırıldığında tahsisatın mahiyetini anlama gerekliliği hissettirmiştir.¹⁹⁶ Bunun üzerine devletten ödeme alan gazeteler listelenmiş, The Levant Herald'ın durumu açıklanmıştır. 13 Aralık 1886 tarihli belgede iletilenlere göre Osmanlı Devleti gazeteye 12 sene önce 100 Osmanlı lirası ödemeye başlamıştır. Bu meblağ 1876'nın başlarında azaltılmış, 1777 yılının mart ayına kadar 50 lira ödenek verilmiştir. Aynı yılın mart ayından Haziran'ın bitimine kadar 100 lira olarak verilen destek sonrasında tamamen kesilmiştir. La Türki'nin nezaretin bütçesinden 40, hafiye tahsisatından 45 lira aldığı kaydedilmiş, ... (?) Bosfor gazetesine 40, Vizantins gazetesine 30, El-İtidal gazetesine 50, Hilal gazetesine 20 lira verildiği bildirilmiştir.¹⁹⁷ Padişah, 27 Mart 1887'de gazeteye 3 ayda bir 250 lira verilmesini uygun bulmuştur. Ancak tahsis edilecek paranın bazı şartlar mukabilinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Teminata göre Whitaker, gazetesinde yabancı devletler lehine propaganda yapmayacak, Osmanlı Devleti'nin hukuk ve itibarına dokunacak hiçbir haber neşretmeyecektir.¹⁹⁸

¹⁹³ BOA, DH. MKT. 1365/79.

¹⁹⁴ BOA, DH. MKT. 1368/36.

¹⁹⁵ BOA, DH. MKT. 1388/42.

¹⁹⁶ BOA, İ. DH. 1008/79666.

¹⁹⁷ BOA, DH. MKT. 1384/57.

¹⁹⁸ BOA, İ. DH. 1029/81098.

Arşiv belgeleri, gazetenin mesul müdürünün verdiği söze sadık kalmadığını, kısa sürede devletin menfaatlerine dokunacak haberler yazmaya başladığını göstermektedir. 27 Ağustos 1888 tarihli bir belge Servet gazetesinin 143. nüshasında İzmit'te bir Ermeni'nin kaçırılarak yakınlarından fidye istendiğine, İstanbul'da sıklıkla asayiş problemleri yaşandığına dair yazılar neşredilmiştir. Yapılan tahkikat sonucu bu haberlerin The Levant Herald'dan alındığı ortaya çıkmıştır. Asılsız olarak nitelenen bentler The Times Gazetesi'nde de kendine yer bulmuştur. Bunun üzerine haberlerin ivedilikle tekzip edilmesi istenmiştir.¹⁹⁹ Bu gelişmeden bir ay sonra The Levant Herald'ın neşriyatta tekrar muzırlık yaptığı belirtilmektedir. 6 Eylül 1888 tarihli vesikaya göre gazete "Rum Mektubu" adıyla bir yazı yayımlamış, bahsedilen bent Viyana, Paris ve Amerika gibi muhtelif yerlerdeki gazetelerde bile görülmüştür. Matbuat Müdürü'ne göre bu girişim geniş bir entrika planıdır. Kendisi bu planı ortaya çıkarmak için haberin neşrine müsaade etmiş olup Padişah'a hizmetten başka bir gayesi bulunmamaktadır.²⁰⁰ Bu bildirinin üzerinden çok geçmeden Süveyş Kanalı Mukavelenamesinin konu edildiği diğer bir belgede gazetenin kapatılıp kapatılmadığı soruşturulmuştur.²⁰¹ Bir gün sonra ise gazetenin 30 Eylül tarihli nüshasında yer alan muzır bentlerden dolayı çoktan tatil edildiği bildirilmiştir.²⁰²

2.6.2.6. Rus Sefiri Nelidof'un Şikâyetleri

Gazetenin tatil cezasının Ekim ayında nihayet bulduğu görülmektedir. Ancak tatilden sonra yazılan haberler yine birtakım şikâyetlere mahal vermiştir. Rus Elçisi Nelidof, The Levant Herald'da yer alan bir haberden rahatsız olmuş, bunun üzerine sefaretin baş tercümanı İvanof kitabet dairesine gelerek durumu bildirmiştir. İddia edilene göre başka bir gazetede yer alan bend-i muzır elçinin dikkatini çekmiş, yapılan araştırmalar bu makalenin The Levant Herald'dan alıntılandığı göstermiştir. Hariciye Nazırı kendisine gazetenin kapatıldığını söylese de Herald'ın aynı gün içerisinde neşredildiği anlaşılmış bunun üzerine Rusya Sefareti tepki göstermiştir. Bu esnada İngiltere'nin tepkisinden çekinildiği için uyarı yapılarak meselenin kapatılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Tepkiler Padişah'a kadar ulaştırılınca haberler tekrar tetkik edilmiş, gazetenin kapatılma kararı uygulanmıştır. Aynı tarihlerde Avusturya Sefiri'nin de Tarik Gazetesi'nde yer alan bir haber dolayısıyla Bâbîâli'yi sıkıştırdığı görülmektedir. Benzer biçimde Tarik'in de kapatılması karar

¹⁹⁹ BOA, DH. MKT. 1536/69.

²⁰⁰ BOA, Y. PRK. AZJ. 14/29.

²⁰¹ BOA, İrade Dosya Usulü (İ. DUİT) 142/32.

²⁰² BOA, Y. A. HUS. 218/34.

kılınacaktır.²⁰³ Bu hadiseler gazeteler ile hükümetin ilişkilerini germiştir. The Levant Herald idaresi Avrupa'ya gönderilecek nüshaları kontrol etmek maksadıyla kendilerine iletilen talebi reddetmiş ancak resmi yollar üzerinden istenirse ilgili sayıları gönderebileceğini ifade ederek bir tür karşılık vermiştir.²⁰⁴

The Levant Herald'ın kapatılmasından sonra Bâbîâli'ye diğer devletlerin elçilerinden de şikâyetler gelmeye başlamıştır. Avusturya, Almanya ve İspanya elçileri Tarik ve Monitor adlı gazetelerin Rusya ve Fransa menfaatine hizmet verdiklerini buna karşın kendi politikalarının The Levant Herald vasıtasıyla müdafaa olunduğunu ifade ederek alınan kararlara tepki göstermişlerdir. Avusturya sefiri bizzat Bâbîâli'ye gelerek Herald'ın hal-i tatilde kalmasının uygun görülmeceğini bildirmiştir. Öte taraftan Whitaker'in gazetesini başka bir memlekete nakletme isteği değerlendirilmiştir. Bu isteğin tehlikeli olduğu kaydedilmiş, müdürün hariçte Osmanlı aleyhine neşriyatta bulunabileceği ihtimali değerlendirilmiştir. Gazete Rusların baskısı üzerine kapatılmıştır ve böylelikle İstanbul'da çıkarılan başka bir İngiliz gazetesi kalmamıştır. Bu durum İngiltere'nin tepkisini çekebileceğinden gazetenin neşrine müsaade gösterilmesinin daha uygun olacağı dile getirilmiştir. Bu aktarımdan sonra takdir Padişah'a bırakılmıştır.²⁰⁵ Arşiv vesikaları The Levant Herald'ın yayınına devam etmesine karar verildiğini göstermektedir. Bununla birlikte Rus sefirinin gazeteyi bir türlü rahat bırakmadığı, bu meseleden türettiği türlü gerekçelerle Bâbîâli'yi sıkıştırdığı anlaşılmaktadır. Baştercüman İvanof'un iddiasına göre Whitaker, yazdığı yazılarda Rusya'ya karşı münasebetsiz bir lisan kullanmaktadır. Bu durum Osmanlı-Rus ilişkilerine zarar verebilecek mesabeye erişmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu konuda herhangi bir adım atmaması 2 devlet arasındaki dostluk hukukuna yakışmamaktadır. Rusya yerine başka bir devletin itibarına zarar gelmiş olsaydı bu yayın vasıtaları şikâyetten evvel hükümetin ivedi hareketiyle kapatılırdı.²⁰⁶ Tercüman'ın sitem dolu satırları Osmanlı Devleti'ni birtakım tedbir almaya itmiş, The Levant Herald ve adı geçen bazı gazetelere uyarı yapılmış, sansür memurları konuyla alakalı tembihlenmiştir.²⁰⁷ Aynı tarihlerde, 1889'un Haziran ayında gazete İngiltere Parlamentosu'nda Brace adlı şahıs tarafından Ermenileri konu alan bir nutuk irat edilmiş, The Levant Herald ise bu nutuktan bahisle bir makale neşretmiştir. Herald'ın neşrettiği makaleyi Neo Logos ve Arevelk adlı

²⁰³ BOA, YA. HUS. 218/46; YA. HUS 218/48.

²⁰⁴ BOA, Y. PRK. AZJ. 14/58.

²⁰⁵ BOA, YA. HUS. 219/49.

²⁰⁶ BOA, HR. TO. 293/72.

²⁰⁷ BOA, YA. HUS. 226/32.

gazeteler de alıntılanmıştır. Bunun üzerine The Levant Herald'a bağlanan tahsisattan bir aylığın kesilmesine, alıntı yapan gazetelerin de 15 gün süreyle kapatılmasına karar verilmiştir.²⁰⁸ Gazetesi uzun zamandır öyle ya da böyle cezalandırılan Whitaker, bu kararın akabinde Osmanlı Devleti'ne bir arıza sunmuş, mesleğini yapamayacak raddeye geldiğini ilterek çoğu devlet tarafından terk olunan sansür usulünün kaldırılmasını talep etmiştir.²⁰⁹

Gazetenin uluslararası sahada da başını belaya sokma potansiyelinin bulunduğu gören Osmanlı bürokratları, denetimleri sıklaştırarak The Levant Herald'ı deyim yerinde ise göz hapsine almışlardır. Kasım 1889'da The Levant Herald'da yer alan bir duyuru Dâhiliye Nezareti'ni harekete geçirmiştir. Söz konusu duyurudan Viyana Darülfünununda tarih muallimi olarak vazife yapan Mösyö İsterifoski tarafından “Fatih'ten önce İstanbul'da Sanayii” isimli bir konferans verileceği anlaşılmaktadır. Mektubi kalemi Zaptiye Nezareti'ne konferansa kesinlikle müsaade edilmemesini bildirmekte, sorumluların gereken şekilde cezalandırılmasını iletmektedir.²¹⁰ Bu hadiseden sonra sabık maliye memurlarından birisinin Mabeyn'e devletin tahsisatının 19 milyon Osmanlı lirasına erişeceği yönünde rapor verdiğini anlatan bir haber yapılmıştır. Gazeteye göre bu rakam afaki bir söylemden ibaret olup gerçeği yansıtmamaktadır. Tahsisatın arttığı iddiası kabul edilirse Deyun-ı Umumiye'nin tasarrufuna ayrılan gelir kalemlerinde herhangi bir istikrar görülmemesi nasıl açıklanacaktır? Borçlar İdaresi'nin verileri memurun iddialarını çürütmektedir. Bu gibi sebeplerle The Levant Herald memurun söylemlerini fazla iyimser bularak tenkit etmiştir.²¹¹

2.6.2.7. Tazminat Pazarlığı

Edgar Whitaker, 22 Temmuz 1890'da bir dilekçe yazarak kesilen ödeneğin tekrar bağlanması için ricada bulunmuştur. Yazılanlara göre kendisi 1877 devresinde Osmanlıların menfaatlerini daima muhafaza etmiştir. O dönemde devlet kademelerinde görev alan memurlar bu duruma şahittir. Memurlar kendisinin fedakârlığını unuttuysalar dahi gazetenin nüshaları açıktan açığa delil mahiyetindedir. Ancak Whitaker, yaptığı işlerin karşılığını hiçbir şekilde alamamıştır. Aksine sık sık kendisine verilen tahsisat kesilmiş ve gazetesi kapatılmıştır. Herald'ın defaatle tatil edilmesi kendisini 22 bin lira zarara uğratmıştır. Bu nedenlerle zor duruma düşmüş, üzerinde olan çiftlik ve arsayı satarak hayatını idame ettirmeye çalışmıştır. Kısa bir süre önce kendisine yeniden ödenek bağlansa da ödemeler

²⁰⁸ BOA, YA. HUS. 226/19.

²⁰⁹ BOA, HR. TO. 533/17.

²¹⁰ BOA, DH. MKT. 1677/34.

²¹¹ BOA, Y.PRK. TKM. 16/43.

uzun sürmemiş ve tekrar kesintiye uğramıştır. Öte yandan basın sahasında yapılan düzenlemeler gazetecilik yapmayı oldukça zorlaştırmıştır. Sansürün böylesine kendini hissettirdiği bir ortamda Herald'ın bir etkisi kalmamış, okuyucu kitle kaybolmuştur. Whitaker bu gibi durumların düzeltilmesi için talebini iletmış ve karşılanmadığı takdirde Osmanlı memleketinde edindiği malumattan başka bir mahalde istifa edeceğini söylemiştir.²¹² Meselenin aynı yılın sonlarına hatta bir sonraki yılın ilk aylarına kadar devam ettiği, müdürün aynı taleplerle sürekli dilekçe yazdığı anlaşılmaktadır. Nihayetinde meselenin Hariciye Mektupçusu Münir Bey'e havale edilmesi düşünülmüş ve sorunun bu zat vasıtasıyla çözülmesinin münasip olacağı kararlaştırılmıştır.²¹³ Nihayetinde Whitaker'in talepleri değerlendirilmiş ve kendisine istediği meblağ hakkında sualler sorulmuştur. Müdür, sansür usulünden zarar gördüğünü ileri sürerek 20 bin liraya ulaşan bir tazminat talep etmiştir. Ancak kendisine talebinin haksız olduğu bildirilmiştir. Şayet şahsına bir şey bağışlanır ise bu bağış padişahın ihsanıdır; Bâbîâli kendisine hiçbir şey ödemek mecburiyetinde değildir. Ödenek almakta ısrar eder ise bunun koşulu bellidir. Whitaker bunun üzerine matbaa edevatının kullanılamayacak durumda olduğunu ve bazı borçlarının Osmanlı Bankası'na havale edilerek icra yoluyla alınacağını söylemiştir. Matbaa edevatı için 1.000, borçları için ise 1.600 lira gerekmektedir. Daha aşağı bir meblağ şahsına hiçbir şekilde yarar sağlamamaktadır. Whitaker'e ancak nakit teminat vermesi ve yasalara uymayı kabul etmesi şartıyla taleplerinin dikkate alınabileceği aktarılmıştır. Müdür bu önerileri kabul etmediği gibi sansür hakkındaki düşünceleri yinelemekle yetinmiştir.²¹⁴ Ancak ilerleyen süreçte bir istida daha vererek durumun çözülmesinin bir zaruret olduğunu bu sebeple bizzat Padişah'ın makamına gelmeye cüret edeceğini belirtmiştir.²¹⁵ Bu dilekçenin üzerine Sadrazam Kamil Paşa, Sultan II. Abdülhamit'e zatın borçları için senelik almakta olduğu 1.000 liranın 3 yıllığının topluca verilmesiyle kendisine 3000 lira aktarılmasını uygun gördüğünü ancak müdürün bu miktarı kabul etmeyerek gazeteyi başka bir ülkeye taşımada ısrarcı olduğunu iletmıştır. Sultan II. Abdülhamit, belirlenen miktarı fazla bularak bir miktar kesinti yapılmasını istemiş, borçların daha az bir miktarla ödenmesinin mümkün olduğu cevabını vermiştir. Yanı sıra Whitaker'den muzır neşriyat yapmayacağı yönünde güçlü bir teminat alınmasını bildirmiştir.²¹⁶ Askıda kalan muamelat uzun bir müddet sonunda

²¹² BOA, **HR. TO.** 534/87.

²¹³ BOA, **YA. HUS.** 241/73; **YA. HUS.** 243/1; **HR. TO.** 534/85.

²¹⁴ BOA, **Y. PRK. TKM.** 20/38.

²¹⁵ BOA, **Y. PRK. AZJ.** 19/10.

²¹⁶ BOA, **İ. DH.** 1229/96201.

sonuçlandırılmış ve Whitaker'e 1750 lira verilmiştir. Müdür parayı aldıktan sonra Padişah'a teşekkür ederek Osmanlı menfaatlerini müdafaa edeceği yönünde söz vermiştir.²¹⁷ Ancak Whitaker, kısa bir süre sonra devlet memurları üzerinden yazdıklarıyla Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmeye başlayacaktır.

The Levant Herald, 6 Şubat 1891'de Bulgaristan Komiserliği Başkâtibi Reşit Bey'in Prens Ferdinand ile özel olarak görüştüğünden bahseden bir haber neşretmiştir. Haberde Prens'in Reşit Bey'e Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya konsoloslarının talimatlarına göre hareket etmesi yönünde telkinlerde bulunduğu iddiası dillendirilmiştir. Bunun üzerine ilgili devlet makamları harekete geçmiştir. Kâtibe Prens ile görüşmesi yönünde herhangi bir talimat verilmediği, hususi bir görüşme gerçekleşiyse dahi bunun bir ehemmiyet taşımadığı ifade edilmiştir. Reşit Bey'in aktardığına göre Ferdinand kendisi ile konuşma arzusunda bulunmuş, Osmanlı Devleti ise gayriresmî bir biçimde mülakat yapılmasına sakınca olmadığını kararlaştırmıştır. Bu sayede Prens'in şahsi fikirlerinin öğrenilmesi hedeflenmiştir. Mülakatın siyasi bir mahiyeti bulunmadığından gazetede yer alan ilgili kısımların düzeltilmesi gündeme gelmiştir.²¹⁸

2.6.2.8. Whitaker'in İngiltere Sefirine Şikâyet Edilmesi

17 Aralık 1891'de Fransa Sefiri ile görüşen Mabeyn Kâtibi Hüseyin Kazım, elçinin kendisine The Levant Herald'da bulunan bir bent dolayısıyla şikâyetle bulunduğunu iletmiştir. Haberde Fransa sefiri için araba gönderilip askeri merasimler düzenlendiği söylenmektedir. Bu durumun aslı olmadığı gibi Türkçe gazetelerde de böyle bir yazıya denk gelmek mümkün değildir. Gazetenin bu davranışı Arif Bey tarafından İngiliz sefirine tebliğ edilmiştir. Sefir, Padişah'a saygılarını sunarak Whitaker'e tembihatta bulunacağını iletmiştir.²¹⁹ 5 gün sonra müdür, kitabet dairesine giderek sitemli bir şekilde perşembe yahut pazartesi günü trenle Londra'ya gideceğini bildirmiştir.²²⁰ 24 Aralık 1891'de de bir mektup yazarak bazı şahısların iftiraları yüzünden İstanbul'dan ayrılmaya mecbur olduğunu, ziyadesiyle üzgün hissettiğini ve eşinin rahatsızlığı dolayısıyla seyahatini pazartesi gününe ertelediğini ifade etmiştir.²²¹ Sonraki süreçte yaşanan gelişmeler mesul müdüre yapılan ikazların pek de karşılık bulmadığına delalet etmektedir.

²¹⁷ BOA, HR. TO. 535/76.

²¹⁸ BOA, YA. HUS. 243/101.

²¹⁹ BOA, Y. PRK. BŞK. 24/59.

²²⁰ BOA, Y. PRK. BŞK. 24/65.

²²¹ BOA, Y. PRK. AZJ. 20/84.

23 Ocak 1892 tarihli belge, The Levant Herald'a yeniden bir tembihat yapılması yönünde direktifler içermektedir. İddiaya göre gazete, yeni Hidiv'in Mısır'a varışına dair neşrettiği makalede bahsedilen kişinin annesi hakkında uygunsuz tabirler kullanmıştır. Bu gibi ifadeler kesinlikle münasebetsiz olduğundan ve gazete öncesinde de birtakım uygunsuz makaleler ve ifadeler yayımladığından dolayı kuvvetli bir biçimde uyarılması istenmiştir.²²²

2.6.2.9. Karantinadan Kaçan Yolcular Meselesi

16 Temmuz 1892'de The Levant Herald'da karantinada olan birtakım yolcunun Bakü'den Batum'a oradan da Odessa'ya geçtiği anlatılmaktadır. İddiaya göre bu yolcular, Bükreş'ten trenle İstanbul'a varmışlardır. Osmanlı yetkilileri bu durumdan haberdar olur olmaz meselenin araştırılıp neticenin Padişah'a bildirilmesini istemişlerdir.²²³ Tahkikat henüz sonuçlanmamış iken gazete bir haber daha yayımlayarak karantinada olması gereken bir yolcunun daha Bakü'den Rusya'ya, Rusya'dan da Avusturya'ya geçerek Peşte'den trenle İstanbul'a geldiğini duyurmuştur. Bunun üzerine ilgili gazeteye bilgileri nereden aldığı yönünde soruşturma yapılması kararlaştırılmıştır.²²⁴ Padişah da bu durumun araştırılmasını ve ilgili birimlerin ivedilikle haberdar edilmesini uygun görmüştür.²²⁵ 17 Temmuz 1892'de Avusturya ve Almanya sınırlarında Rusya'dan gelen yolcular için bir karantina uygulaması konulmadığından, dolayısıyla bulaşıcı hastalık taşıyan bir yolcunun İstanbul'a geliş imkânına sahip olduğundan bahsedilmiştir.²²⁶ Ayrıca Whitaker'e bilgileri nereden istihbar ettiği yönünde sorulan sualler cevaplandırılmış, kendisinin bütün detayları Holstin adındaki bir Alman tacirden aldığı anlaşılmıştır. İstanbul'a bu yolla gelen yolcuların kimler olduğu bilgisinin bahsedilen tacirden öğrenilmesi istenmiştir.²²⁷ Yapılan araştırmalar neticesinde İstanbul'da Yeni Küçük Han'da 4 numarada böyle bir zatın ikamet ettiği anlaşılmıştır. Whitaker'e istihbaratı sağlayan kişinin bu şahıs olduğu zannından hareketle hakkında tahkikat yapılması emredilmiştir.²²⁸ Holstin'in verdiği bilgilerden hareketle İngiltere tabiyetinde olan Alfred adlı bir şahıs gözaltına alınmıştır. Bu kişi bir ay önce Poti'den Odessa'ya gelerek 15 gün burada kalmıştır. Haziranın 22. günü trenle Peşte'ye giderek 26. günü İstanbul'a geçmiştir. Yolculuğu esnasında 1-2 gün Peşte'de konaklayan Alfred, Poti ve Odessa'dan hareketinde karantina ilan edilmemiş olduğunu belirtmiştir. Şerif Efendi

²²² BOA, **İrade Mısır (İ. MTZ)** 28/1442.

²²³ BOA, **BEO.** 32/2396.

²²⁴ BOA, **BEO.** 33/2454.

²²⁵ BOA, **BEO.** 33/2457.

²²⁶ BOA, **BEO.** 33/2455.

²²⁷ BOA, **BEO.** 33/2460.

²²⁸ BOA, **BEO.** 33/2468.

Hanı'nda komisyonculuk ile iştigal ettiği anlaşılan tacir karantina süresini yolculuk esnasında doldurduğundan ve herhangi bir hastalık emaresi göstermediğinden dolayı soruşturmanın kapatılması kararlaştırılmıştır.²²⁹

2.6.2.10. “Dünyanın Sonu” Adlı Makale ve Kovulan Sansür Memuru

Dâhiliye Nezareti, 18 Aralık 1892'de Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğüne bir yazı yazarak Moniteur ve Manzume-i Efkâr gibi gazetelerde yer alan “Dünyanın Sonu” isimli bendin sansür memurları tarafından incelenip incelenmediğini sormuştur.²³⁰ Yapılan tahkikat neticesinde gazetelerin bu münasebetsiz yazıyı The Levant Herald'dan alıntıladığı anlaşılmıştır. İddia edilene göre Manzume-i Efkâr, gazeteyi basımdan evvel tetkik edilmesi için ilgili birimlere göndermemiş, bu sebeple yazı fark edilmemiştir. Hadisenin akabinde Manzume-i Efkâr, süresiz olarak kapatılırken sansür memuru görevden uzaklaştırılmıştır. Bahsedilen kişi, ifadesinde makaleyi fark ettiğini ancak bir defalığa mahsus olarak bu duruma müsaade gösterdiğini söylemiştir. İsmi geçen diğer gazeteler memurun izni dâhilinde yayın yaptıkları için cezalandırılmamışlardır.²³¹ Ancak bu cezasızlık hali uzun sürmemiş, The Levant Herald, kısa bir süre sonra Ceride-i Şarkiye ile birlikte uyarı almıştır.²³² 14 Temmuz 1893'te Padişah'a iletilen bir yazıda da bazı gazetelerin kimleri destekledikleri hususunda değerlendirmeler yapılmıştır. Yazılanlara göre Oriental gazetesinin sahibi aslında Yunan olup Rusya tebaasına mensuptur. Ancak bu kişinin yayın politikası Osmanlı Devleti lehinedir. The Levant Herald gazetesinin sahibi olan Whitaker ise dünden bugüne İngiliz taraftarıdır ve her meseleyi bu yönde yazıp yorumlamaktadır. Bu kişinin istihbarat elde etmek için saray ile bağlantısı bulunan şahıslarla konuştuğu tespit edilmiştir. Yazıda bu hususa dikkat edilmesi, muhbirlerle haber sızdırılmaması vurgulanmaktadır.²³³

2.6.2.11. Osmanlı Askerleri Hakkında Mesnetsiz İddialar

The Levant Herald, 22 Şubat 1896'da Amerikan Sefaretinin Hariciye Nezaretine Osmanlı askerlerinin hareketlerini konu edinen bir rapor gönderdiğini, bu mektupta yakınma ifadelerinin olduğunu anlatan bir yazı neşretmiştir. Ancak söz konusu rapor askerlerin Anadolu'da çıkan karışıklıklar esnasında Amerikalı misyonerlerin can ve mallarının

²²⁹ BOA, YA. HUS. 262/99.

²³⁰ BOA, DH. MKT. 2032/2.

²³¹ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV) 73/68.

²³² BOA, DH. MKT. 2046/68.

²³³ BOA, Y.PRK. AZJ. 26/65.

korunması için sarf edilen yoğun çaba ve mesaiden bahsetmekte olup haber ile örtüşmemektedir. The Levant Herald, bu konuda Sabah ve İkdam gazetelerini kaynak gösterse de bahsedilen bentler mesnetsiz addedilmiştir.²³⁴

2.6.2.12. Gazete Çalışanlarının Gözaltına Alınması ve İngiliz Sefaretinin Tepkisi

13 Ekim 1897’de Whitaker’in hizmetinde bulunduğu anlaşılan Hombro adlı şahıs elindeki üç adet mektup ile Boğaziçi vapuruna gitmekte iken polis tarafından durdurulmuş ve gözaltına alınmıştır. Beyoğlu mutasarrıflığına yapılan başvuru neticesinde şahıs serbest bırakılmış, mektuplar iade edilmiştir. Ancak İngiliz Sefareti bu uygulamanın mevcut anlaşma ve usullere aykırı olduğunu bildiren bir yazı ile tepki göstermiştir. Arşiv vesikaları gazetenin hamallarından biri olduğu anlaşılan ve Ermeni tebaasına mensup bulunan bir zat hakkında da cezai işlem yapıldığını göstermektedir. Bahsedilen kişi Tarabya’da oldukça süratli bir şekilde caddeden geçerek bir haneye girmiştir. Acele ile çıkarak yoluna devam eden şahsın tavırları memurlar tarafından görülmüş ve şüpheli bulunmuştur. Bunun üzerine şahıs tutuklanmış, yanında taşıdığı anlaşılan mektuplara el konulmuştur. Mektuplar açılarak okunsa da mündericatlarında herhangi bir muzırlık tespit edilmemiştir. Bunun üzerine hamal serbest bırakılmış, mektuplar kendisine geri verilmiştir. Ancak mektupları inceleyen komiserin uygulaması bazı şikâyetlere mahal vermiştir. Bu sebeple benzer durumlarla karşılaşılır ise mektupların sahiplerinin yanında açılıp incelenmesi istenmiş ve bu usulün benimsenmesi gerektiği bildirilmiştir.²³⁵

2.6.2.13. Gecikmiş Ödeneklerin Ödenmesi

3 Haziran 1899’da Babîali Evrak Odası, gazetelere ödenmekte olan tahsisatın geciktiğinden bahisle bu durumun birtakım şikâyetlere mahal verdiğini ifade etmiştir. The Levant Herald ve Moniteur Oriental gibi gazeteler ile Handblat ve Kostantinopol gibi ajanslara ayrılan bütçenin bahsedilen tarihte Hariciye Nezareti hazinesinden verilmesi istenmiştir. Ancak nezaret bu ödemelerin kendi hazinesinden yapılmasının uygun olmayacağını bildirmiş ve Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü kurulmadan evvel tahsisatın Maliye Nezareti hazinesinden kesildiğini, bu usulün devam ettirilmesi gerektiğini bildirmiştir.²³⁶ Bu muameleatın üzerinden çok geçmemiş iken Whitaker, kendisine

²³⁴ BOA, HR. SYS. 1902/10; Hariciye Nezareti Tahrirat (HR. TH), 171/29.

²³⁵ BOA, HR. TH. 202/14.

²³⁶ BOA, BEO. 1318/98825.

ödenmekte olan paranın geciktiğini, birikmiş ödeneklerin topluca verilmesini -1600 lira- ve sonraki ödemelerin düzenli yapılmasını arz eden bir dilekçe yazmıştır. Bunun üzerine Padişah duruma müdahale etmiş, borcun Dâhiliye Nezareti'nin hazinesinden ödenmesine karar verilmiştir.²³⁷ 3 sene sonra Whitaker'in yine tahsisatın düzenli ödenmemesinden şikâyet ettiği görülmektedir.²³⁸ Bunun üzerine Bâbîâli Evrak Odası, Maliye Nezareti'ne bir yazı yollayarak müdüre her 3 ayda bir 84. 993 kuruş ödenmesi gerektiğini, hazineden kendilerine ödeme yapılmadığı için gecikme yaşandığı ve şikâyet aldıklarını bildirmiştir.²³⁹ Maliye Nezareti Muhasebesi durumu tetkik ettikten sonra ilgili gazetenin tahsisatının peyderpey ödenmekte olduğu cevabıyla dilekçeyi geri iade etmiştir.²⁴⁰

2.6.2.14. Osmanlı Devleti'nin The Levant Herald'a Verdiği İlanlar

Arşiv belgeleri, Osmanlı Devleti'nin zaman zaman The Levant Herald gibi yabancı gazetelere ilan verdiğini göstermektedir. Örneğin 3 Ağustos 1899'da istikraz tahvillerinden 11'nci kurada ikramiye isabet eden numaraların İkdam ve The Levant Herald gazetelerinde yayımlanması kararlaştırılmıştır.²⁴¹ İlanların gazetede yer almasının akabinde Matbuat-ı Dâhiliye İdaresi, Maliye Nezareti'ne ilgili gazetelerin birer nüshasını göndermiştir.²⁴² Yine 1907'de Yalova'daki dağ hamamlarının gazetede tanıtıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, bu ilanlar için İstanbul gazetesine 501, The Levant Herald gazetesine ise 402 kuruş ödeme yapmıştır.²⁴³

2.6.2.15. Whitaker'in Son Zamanları ve Clifton Dönemi

Whitaker dönemine ait olan son arşiv belgesi, 18 Mayıs 1903 tarihini taşımakta olup, müdürün Fransızca olarak bastırmak istediği bir salname için izin alma meselesinden bahsetmektedir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Teftiş ve Muayene ve Tetkik-i Müellefat Heyeti salnamenin basımına ruhsat vermiş, bunun üzerine bahsedilen evrak mevcut usule uygun biçimde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.²⁴⁴ Whitaker bu muamelattan 1 ay sonra gazetenin idaresini Charles Plumer Clifton'a devretmiş, 3 ay sonra da vefat etmiştir. Clifton, gazetenin 3'ncü müdürü olup bu görevi oldukça kısa bir süre yerine getirmiştir. Döneminde

²³⁷ BOA, **DH. MKT.** 2220/35.

²³⁸ BOA, **BEO.** 1817/136272.

²³⁹ BOA, **BEO.** 1835/137562.

²⁴⁰ BOA, **BEO.** 1860/139492; **BEO.** 1889/141622.

²⁴¹ BOA, **DH. MKT.** 2237/37.

²⁴² BOA, **DH. MKT.** 2315/109.

²⁴³ BOA, **ML. EEM.** 636/8.

²⁴⁴ BOA, **MF. MKT.** 705/33.

matbaa edevatının yenilenmek istendiği görülmektedir. Kendisi Paris'ten gazetenin basımında kullanmak üzere yeni harfler ve beraberinde bazı malzemeler sipariş etmiştir. Galata Emtia-ı Ecnebiye Gümrüğü'ne ulaşan 3 sandık kargonun müfettişlerce teftiş olunup teslim edilmesi uygun görülmüştür.²⁴⁵ Ancak Clifton'un bu esnada gazetenin idaresini süratle Lewis Mizzi'ye bıraktığı bilinmektedir.²⁴⁶ İvediliğin sebebi tam olarak anlaşılamasa da sonrasında malzemelerin gümrükten geçişine engel olunmaması yönünde özel bir ricada bulunmuştur.²⁴⁷ Ayrıca Türkçe harflerin tamamlanması için 100 kıyyelik bir sipariş verileceğinden bahisle yeniden müsaade talep etmiştir.²⁴⁸

2.6.2.16. Geriye Dönük Alacakların Halledilmesi

23 Eylül 1904'te Sadaret'ten Maliye Nezareti'ne bir yazı gönderilerek gazetenin sabık müdürlerinden olan Whitaker'ın geriye dönük bir alacağının olup olmadığı soruşturulmuştur.²⁴⁹ Evrakın devamından anlaşıldığı kadarıyla müdürün ölümünden sonra kendisinden alacağı olan kişiler İngiliz Sefareti'ne başvurmuş, bunun üzerine diplomatik bir temas gerçekleştirmiştir. Sefaret, Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek Whitaker'ın 304.020 kuruş alacağının olduğunu ifade etmiş ve belirtilen meblağın ödenmesini istemiştir. Nihayetinde birikmiş olan tahsisatın verilmesi kararlaştırılmış, ancak işlem bir müddet askıda kalmıştır. Ödemenin bir an evvel yapılması gerektiği bildirilse de Maliye Nezareti bu ödemelerde kendisinin yetki sahibi olmadığını ilerek borcun Hariciye Nezareti'nce ödenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nihayetinde 220.979 kuruş, 20 para olarak tespit edilen birikmişin Rüşumat-ı Emanet Celilesi'nden taksitler halinde ödenmesi kararlaştırılmış, tahsisat kapatılmıştır.²⁵⁰

2.6.2.17. Lewis Mizzi'nin İdaresi

Gazete idaresi Mizzi'ye geçtikten sonra ilk yapılan işlemlerden bir tanesi Fransızca olarak basılacak salname için ruhsat izni almak olmuştur.²⁵¹ 5 Ağustos 1905 tarihli diğer bir belge ise gazetenin uzun sayılabilecek bir aradan sonra sansüre uğradığını göstermektedir. Vesikada İzmir'de yayımlanmakta olan Novelist ve Meserret gibi Musevi yayınları ile The

²⁴⁵ BOA, **DH. MKT.** 816/5.

²⁴⁶ BOA, **DH. MKT.** 826/46.

²⁴⁷ BOA, **DH. MKT.** 847/66.

²⁴⁸ BOA, **DH. MKT.** 857/33.

²⁴⁹ BOA, **BEO.** 2415/181097.

²⁵⁰ BOA, **BEO.** 2491/186795; **BEO.** 2504/187731; **BEO.** 2504/187730; **BEO.** 2540/190439; **BEO.** 2639/197890; **BEO.** 2524/189229, **HR. TH.** 316/109.

²⁵¹ BOA, **MF. MKT.** 818/45.

Levant Herald ve İstanbul gibi gazetelerden şikâyet edilmektedir. Kaydedilene göre ismi geçen gazeteler yasaklara aykırı hareket ederek bazı aşk romanları ve bel altı imalar içeren nükteli hikâyeler neşretmektedirler. Bu sebeple ilgili sorumluların şediden tevhihi yani kuvvetlice azarlanması istenmektedir. Aynı zamanda sansür memurlarına işlerini yaparken azami dikkat göstermeleri yönünde direktifler verildiği görülmektedir.²⁵² Aynı yılın kasım ayında gazete hakkında gramofon plakları listesini ruhsatsız bastığı gerekçesiyle kanuni işlem yapılması beklenmektedir.²⁵³ Bu esnada gazetenin başmuharriri olan Viktor Lö Kovantır'a 4'ncü rütbeden mecidiye nişanı verilmiştir. Belgede nişanın verilme sebebi tam olarak zikredilmese de yazarın Osmanlı Devleti lehine dile getirdiği bazı düşünceler sebebiyle olması kuvvetle muhtemeldir.²⁵⁴ Gazeteye ceza verilirken yazarının ödüllendirilmesi oldukça şaşırtıcı bir haldir. Muamelatın devamı matbaa işlemleri üzerinden devam ettirilmiştir. Gazeteye ait olan küçük bir matbaa makinesi Pervanet Becidyan isimli başka bir basmacıya satılmış, gazete adına gümrüğe gelmiş olan basma kalıpları incelenip teslim edilmiştir.²⁵⁵

2.6.2.18. Telgraf Ücreti Anlaşmazlığı

Lewis Mizzi, 17 Nisan 1906'da Telgraf Merkezi Müdüriyeti'ne bir dilekçe vererek günlük ödemekte olduğu telgraf ücretlerinin ay sonunda toplu bir biçimde alınmasını talep etmiştir. Belgede müdürün günlük ücretsiz 100 kelime telgraf çekme hakkı olmadığı söylenmektedir. Bu hakka haiz olunmadığı gibi bir günden arta kalan kelime sayısının ertesi güne nakil edilmesi, bu yolla menfaat devşirilmesi kesinlikle söz konusu değildir. Ajanslar bu tarz ayrıcalıklara sahip olsalar da bahsedilen uygulama Osmanlı maliyesine ciddi bir mali yük getirmektedir. Mizzi'nin talepleri mevcut olan para sıkıntısını artıracığından kabule layık görülmemektedir. Ajansların aldıkları ödeneklere karşın beklenen hizmeti bir türlü veremediklerinden ve zaman zaman sınırları aştıklarından bahisle müdürün isteğinin reddedilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵⁶ Ancak Mizzi, 22 Mayıs 1907'de Osmanlı Devleti'ne müracaatta bulunarak günlük 100 kelime ücretsiz telgraf çekme hususunda ricada bulunmuştur. Bu rica Padişah II. Abdülhamit tarafından geri çevrilmemiş ve kabul edilmiştir. Ancak telgraf ile alakalı bazı detayların düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin Paris'ten alınan telgraflar ile Viyana'dan alınanların ücretleri birbirinden farklıdır.

²⁵² BOA, DH. MKT. 994/16.

²⁵³ BOA, DH. MKT. 1029/40.

²⁵⁴ BOA, İrade Taltifat (İ. TAL) 381/43.

²⁵⁵ BOA, DH. MKT. 1065/39; DH. MKT. 1065/40; DH. MKT. 1029/44.

²⁵⁶ BOA, BEO. 2807/210474.

Dolayısıyla tanınan iznin Paris telgrafnamelerine teşmilinde tereddüt edilmekte, ücretin Viyana'dakine benzer biçimde hesap edilmesi beklenmektedir. Nihayetinde hesabın Viyana baz alınarak yapılması ve bedelin bahsedilen tarifeyi geçmemesi yönünde karar alınmıştır.²⁵⁷

2.6.2.19. Pera Palas'taki Toplantı ve Gazete Hakkında Tahkikat İcrası

The Levant Herald, aynı yılın mayıs ayında neşrettiği bir haber dolayısıyla tahkikat geçirmiştir. Haberde salı günü Pera Palas Oteli'nde düzenlenecek olan toplantıya Suriye Anonim Şirketi hissedaranının davet edilmediğine dair detaylar mevcuttur. Osmanlı Devleti, bu detaylardan rahatsız olmuş ve gazete hakkında tahkikat başlatılması yönünde bir karar almıştır.²⁵⁸ Soruşturmanın üzerinden çok geçmeden eski eserlerle alakalı hazırlanan bir nizamname basılarak Fransızcaya çevrildiğinden ve bu durum kanuna aykırı bulunduğundan bahsedilen nüshaların toplattırılması ve Matbuat-ı Dâhiliye İdaresi'ne teslim edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵⁹ Ayrıca gazete, benzer tarzda neşriyattan tamamen men edilmiştir.²⁶⁰ Bu hadiseden sonra Herald'ın Meadin Nizamnamesi'ni de Fransızca'ya tercüme ederek çoğaltıldığı yönünde ihbarlarda bulunulmuştur.²⁶¹ Ancak ihbarın devamına dair arşiv belgesi tespit edilememiştir. Osmanlı Devleti, izinsiz olarak gerçekleştirilen bütün faaliyetlere karşı tahammülsüzdür. Gazetenin 9 Ağustos 1906 tarihli nüshasında Kapudan Jan Suvan isminde bir zatın yakında Tepebaşı Bahçesi'nde büyük bir balonla gösteri icra edeceğini haber veren bir yazı yayımlamıştır. Haberin okunmasından bir gün sonra Osmanlı Devleti, Zaptiye Nezaretine bir emir göndererek bu tür gösterilerin yasak olduğunu bildirmiş ve icrasına kesinlikle müsaade gösterilmemesini istemiştir.²⁶² Gazete, II. Meşrutiyetten önce Sevahil-i Şahane Fenerler İdaresi'ne dair neşrettiği bir bent dolayısıyla sansür edilmiştir. Haber idarenin hesaplarına dair birtakım hususları irdelleyince Osmanlı Devleti bunların resmî kurumların teftişinde olduğunu bildirmiş ve gazete gibi umumun istifadesine açık mecralarda dillendirilmesini hukuka aykırı addetmiştir. Dolayısıyla Herald'ın yazdıkları asılsız olarak nitelenmiş ve kanunlar çerçevesinde cezalandırılması istenmiştir.²⁶³

²⁵⁷ BOA, **BEO**. 3061/229506.

²⁵⁸ BOA, **BEO**. 2836/212653.

²⁵⁹ BOA, **Zaptiye Nezareti Evrakı (ZB)**, 29/06.

²⁶⁰ BOA, **DH. MKT**. 1109/61.

²⁶¹ BOA, **HR. TH**. 347/33.

²⁶² BOA, **ZB**. 591/129.

²⁶³ BOA, **DH. MKT**. 1168/45.

2.6.3. THE LEVANT HERALD'IN SON SENELERİ (1908-1914)

2.6.3.1. Müzayede Edilen Matbaa Edevatı

3 Ocak 1908 tarihli belge The Levant Herald Gazetesi ve Galata Emtia-yı Ecnebiye Gümrüğü arasındaki bir anlaşmazlığa işaret etmektedir. Söz konusu tarihte gazete adına alınmış olan huruf ve matbaa aletleri gümrükçe belirlenen fiyat fazla bulunduğundan burada bırakılmıştır. Bir yıl burada bekleyen matbaa edevatı sahipleri tarafından hala alınmadığından sene bitiminde komisyon gözetiminde müzayede edilerek satılmıştır. Belge, bu konudan bahisle bu gibi malzemenin arasından benzer aletler çıkarsa ruhsat sahibi olan zatlardan başkasına satılmamasını tembih etmektedir.²⁶⁴

2.6.3.2. Lewis Mizzi'nin Tehditleri

1908'in Eylül ayında gazete müdürü Lewis Mizzi ile Zülfikar adındaki müşir arasında anlamsız bir gerginlik yaşanmıştır. 26 Eylül 1908 tarihli belge Tophane müşirlerinden Zülfikar Efendi'nin karıştığı bu olayı detaylıca anlatmaktadır. Anlatıya göre Zülfikar Efendi, sabah saat 10 civarında Beyoğlu Bursa Sokağı'nda bulunan bir haneye izinsiz girerek uygunsuz hareketlerde bulunmuştur. Hanesine tecavüz edilen kişi The Levant Herald gazetesinin sahibi Lewis Francis Mizzi'dir. Mizzi, hadise esnasında İngiliz sefirini olaya dâhil edeceği yönünde sözler söylemiş, etrafındakileri tehdit etmiştir. Bunun üzerine hadisenin krize dönüşmesinden çekinilmiş, eve görevli memurlar gönderilerek Zülfikar Efendi gözaltına alınmıştır. Gazetenin sahibi şikâyetçi olmadığından Zülfikar Efendi serbest bırakılmıştır. Sarhoş olduğu anlaşılan Müşir'in sergilediği tavrın “pek çirkin” olduğu ifade edilmiş ve gerekli muamelenin yapılması istenmiştir.²⁶⁵

2.6.3.3. Birtakım Cılız Temaslar

Arşiv vesikaları gazetenin son dönemlerde neşrettiğini birtakım haberler nedeniyle diplomatik yazışmalara konu olduğunu göstermektedir. 25 Mart 1909'da Meclis-i Mebusan'a The Levant Herald, Prolodos ve Neo Logosti gazetelerinin anasır-ı muhtelif arasına nifak sokacak nitelikte haberler yaptıkları yönünde yazılar yazılmıştır. Gazetelerin hazırlanmakta olan matbuat kanununun henüz mevki-i icraya vaz olunmamasından

²⁶⁴ BOA, DH. MKT. 1222/41.

²⁶⁵ BOA, ZB. 367/95.

istifadeyle bu şekilde davrandıkları belirtilerek meclise mesaj verilmekte, gerekenin bir an evvel yapılması beklenmektedir.²⁶⁶

1909'un Nisan ayında Yıldız Sarayı etrafında bulunan bir Ermeni mezarlığının bahçeye verilmesi yönünde bazı çalışmalar yapılmıştır. Aynı zamanda İzmir'deki diğer bir Ermeni mezarlığının da arsa olarak kullanıma açılması meselesi gündeme taşınmıştır. Bu çalışmalar Ermenileri oldukça huzursuz etmiş, İzmir'deki mezarlık için tasarlanan plan Ermeni Patrikhanesi tarafından reddedilmiştir. The Levant Herald, bu esnada Ermenilerden taraf olarak yapılan çalışmaları eleştirmiş ve durdurulması için saraya mektuplar göndermiştir. Bahsedilen haber ve mektuplar tehlikeli bulunarak Padişah'a arz edilmiştir.²⁶⁷ Ancak bu konuda herhangi bir aksiyon alındığına dair emare görülmemektedir.

²⁶⁶ BOA, **BEO.** 3520/263984.

²⁶⁷ BOA, **Y. EE.** 79/30.

SONUÇ

The Levant Herald, 5 Ocak 1859'da henüz Osmanlı Devleti gerekli ruhsatı kendisine tanımamış iken gayr-ı resmi bir biçimde yayımlanmaya başlamış ve 1914'e kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu süre zarfında 4 farklı kişi tarafından idare olunmuş ve 5 farklı Osmanlı sultanının yönetimine şahitlik etmiştir. Gazetenin 1872'ye kadar sürecek olan ilk yayın dönemi McCoan'ın marifetiyle şekillenmiştir. 1859'da başlayan bu serüven henüz ilk aşamada iken problemlerin gölgesinde kalmıştır. Gazete ruhsatın bir türlü taraflarına teslim olunmamasından şikâyetle kanunları çiğneyerek baskıya başlamıştır. Ayrıca İngiliz Elçisi izin meselesinde vasıta kılınarak ikili olarak sürdürülmesi gereken iletişime güçlü bir aktör dâhil edilmiştir. Osmanlı'nın Herald ile olan ilişkisinde bu aktörün rolü ekseriyetle belirleyici olmuştur. Gazete, Kuleli Vakasını işlediği haberler dolayısıyla ilk defa yayın yasağı aldığı daha önce yaptığı gibi İngiliz Sefaretine koşmuş, sefaret de "büyük abi" edasıyla üzerine düşeni yapmıştır. Arkasına aldığı destek hiç şüphesiz haberlerin daha cesur bir dille yazılmasına olanak tanımıştır. Buna karşın Osmanlıların kanunlar çerçevesinde ilgili cezaları verilmesinde çekimser kalmadığı durumlar da olmuştur. Arkadi Manastırı'nda yaşananlarla başlayan Girit İsyanı, yerel ve yabancı basının gündemini uzun bir müddet işgal etmiştir. Osmanlı Devleti, yazılanları dikkatle takibe almış ve bu konuda menfaate dokunan bütün vasıtaları kapatmıştır. Herald öncesinde para cezasına çarptırılrsa da ısrarla Girit meselesini didiklemeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan bir milletin organize bir isyanda kendini taraf görerek gazetelere mektup göndermesine müsamaha göstermesi beklenmemelidir. Gazete okur mektuplarından sorumlu olmadığına dair beyanlarda bulunsa da devletin istihbarat kaynağı belirsiz haberlerin kamuoyuna ulaştırılması noktasında tavrı nettir. Bahsedilen yazılar ya imzalı şekilde çıkarılacak ya da gazete doğabilecek sonuçlar hususunda sorumluluk alacaktır. Benzer biçimde asılsız iddiaların alenen dillendirilmesi de hoş karşılanmamaktadır. İyi bir haber metni 5N1K kuralı gözetilerek yazılmalı, doğruyu bulandıracak her türlü unsurdan arındırılmalıdır. The Levant Herald, dile getirdiği iddiaların çoğu kere asılsız olduğunu kaydetse bile kamuoyunun bunları bir şekilde mütalaa etmesini sağlamaktadır. Yanı sıra gazetede çıkan haberlerin ihbar olarak kabul edildiği haller de vardır. Latin Patrikhanesi'nin karşısında bulunan bir hanede fuhuş yapıldığı, Büyük Ada'da bazı zatların geceleri ahaliden denk geldikleri kimselere rahatsızlık verdikleri, Beyoğlu'nda bulaşıcı bir hastalık çıktığı ve bazı yolcuların karantina beklemeksizin İstanbul'a geldikleri yönündeki haberler ilgili kurumlarca dikkate alınmış ve

Zaptiye Müşiriyetine gerekli bildirimler yapılmıştır. Osmanlı Devleti ve The Levant Herald'ın karşı karşıya geldiği en belirgin mekânlardan birisi de mahkeme salonlarıdır. Sabık Serasker Esat Paşa'dan Sofya Mutasarrıflığı'na kadar pek çok kişi ve kurumun müdür aleyhine dava açtığı görülmektedir. McCoan, hakkındaki suçlamaların pek azından beraat edebilmiştir. Gazeteyi de yargılamaların bunalıcı atmosferinden müteessir olduğu bir günde Edgar Whitaker'e devretmiştir. The Levant Herald'ın ilk yayın devresinin Osmanlı'ya verdiği yegâne derslerden sonuncusu da yabancı yayın vasıtalarının uluslararası problemlerin başlangıcını teşkil etme ihtimalidir. 1873'te İran ile yürütülen diplomatik trafiğin sebebi gazetenin bu devlet ve sefaret hakkında yazdıklarıdır. Krize dönüşmeden hallolunan hadise, devletin sonraki dönemde çıkardığı basın tüzüklerine yansımış, dost devletler, idareci, sefir, memur ve tebaa hakkında kötü konuşmak memnu kılınmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, Herald'ın faaliyetleri sebebiyle Rus ve Fransızların şikâyetlerini dinlemekten ve bu şikâyetlerin doğurduğu çaresizlikten bir türlü kurtulamamıştır.

McCoan'dan sonra gazeteyi 1903'e kadar Edgar Whitaker idare etmiştir. Bu uzun yayın devresi her iki taraf için oldukça bunalımlı geçmiştir. Ancak gazetenin ilk senelerine nazaran daha dirençli olduğu ve müdafaa konusunda stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Whitaker'in Osmanlı yönetimini idareyi Atina'ya nakletmekle tehdit etmesi bu durumun en belirgin örneklerindendir. Gazete Osmanlı Devleti'nin müsaade gösterdiği hallerde bile - 1880'de müdüre tamamen rest çekilmiş ve istediği yere gidebileceği söylenmiştir- Atina'da neşredilmemiştir. Bu talep bayağı bir tehditten ibarettir ve herhangi bir samimiyet taşımamaktadır. Nakletme teşebbüslerinin akabinde gazetenin isim değiştirerek faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde İngiliz propagandasının iyiden iyiye ağırlık kazandığı da dikkat çekmektedir. Devlete verilmek istenen mesajlar –Hobart Paşa'nın mektubunda olduğu gibi- dolaylı biçimde yerine iletilmektedir. Beraberinde yasak tanımadan Osmanlıları irite edecek türden yayınların neşri hız kazanmaktadır. Osmanlı Devleti, basını idareciler aleyhinde yazılan haberlerden dolayı sıklıkla sansür etmekte idi. The Levant Herald da Sait ve Reşit gibi paşalar hakkındaki iddialarından dolayı hoşnutsuzluğa mahal vermekteydi. Osmanlılar, memurlarının kendi nezdinde saygınlığı olmasını arzulamakta ve buna muvafık kaideler belirlemekteydi. Paşalara atfedilen ithamlar devlet itibarına dokunduğundan Osmanlıların gözünde gazetenin imajı zedelenmekteydi. Whitaker bu durumdan kendine ders çıkarmak bir yana dursun Sultan II. Abdülhamit'e bu şahıslar yüzünden aralarının açıldığı yönünde sitemlerde bulunmaktaydı. Aynı şekilde müstakil Ermeni devleti motivesiyle yazılan her satır devletin tepkisini çekmekteydi. Gazete

bunun pek ala farkında idi. Ancak yayın politikasının belirlenmesi noktasında hudutları içerisinde faaliyet gösterdiği devletin koyduğu kaidelerin, çıkardığı tüzüklerin bir derece bile önemi yoktu.

Whitaker döneminde Osmanlı Devleti'nin en çok uğraştığı meselelerden birisi de gazetelere verilen ödenekler olmuştur. The Levant Herald, her ceza aldığı ivedilikle isim değiştirmiş ve kesilen ödeneğin tekrar bağlanmasını talep etmiştir. Müdür, 1886'da Padişah'a yazdığı mektupta gazeteyi 14 sene evvel 6200 liraya satın aldığını, o zamandan bu zamana Osmanlı menfaatlerini savunmaktan bir an olsun vazgeçmediğini bu sebeple kendisine 1200 lira tahsisat bağlandığını söylemekte, sabık müdürü devlete zararı dokunacak şeyler yazmakla suçlamaktadır. Buna karşın 1877'de verilen ödeneğin kesildiğinden şikâyetle geçen 9 yıl boyunca bir kuruluş bile alamadığından yakınmaktadır. Yanı sıra gazeteye son 10 yılda 9 kere tatil cezası verildiğini belirtmekte, bahsedilen süreç zarfında Herald'ın adının 7 kez değiştirildiğini, bu değişikliklerin de bütçeye ziyadesiyle zarar verdiğini anlatmaktadır. Tüm bunların sonucunda ödeneğin tekrar bağlanması için merhamet beklenmektedir. Osmanlı Devleti, Whitaker'in dilekçelerindeki dramatik dilin ödenek konusunda şiddetli arzusundan ileri geldiğini sezer sezmez bunu bir koza dönüştürmüştür. Öncelikle diğer gazetelere verilen ödenekler ile The Levant Herald'a bağlanan arasında karşılaştırma yapılmış, uygun bir meblağ belirlenmiştir. Ardından bu miktarın 3 ay gibi bir müddetle topluca verilmesi karar kılınmıştır. Böylelikle gazetenin ödeneği alabilmesi için uygulayacağı oto sansür müddetinin uzatılması tasarlanmış, daha az problem çıkarması umulmuştur. Bu uygulama kısa süreliğine fayda sağlasa da müdür, neşriyatta muzırlık yapmaktan bir türlü vazgeçmemiş, diğer taraftan ödenek konusundaki ısrarlı tavrını devam ettirmiştir. Ödenek ve tazminat gibi parasal talepler nihayetinde Osmanlı'nın isteği doğrultusunda sonuçlanmış, Whitaker kendisine layık görülene razı gelmek zorunda kalmıştır.

Bütün bu anlatılar Whitaker döneminde gazete ve iktidarın ilişkilerinin daima gergin olduğu, gazetenin her fırsatta kapatıldığı yönünde bir kanıya sebep olmamalıdır. Manzume-i Efkâr'da yer alan "Dünyanın Sonu" isimli bent, lüzumu olmadıkça The Levant Herald'a karşı bir aksiyon alınmadığını göstermektedir. Muzır görülen bu yazı, basımdan evvel Manzume-i Efkâr'ca ilgili birimlere gönderilmediğinden fark edilmemiştir. Her nasılsa Dâhiliye Nezareti meseleden haberdar olmuş ve tahkikat başlatmıştır. Makalenin The Levant Herald'dan alıntılandığının anlaşılması üzerine Manzume-i Efkâr, süresiz olarak tatil

edilmiş, sansür memuru görevden uzaklaştırılmıştır. Bahsedilen kişi, ifadesinde makaleyi fark ettiğini ancak bir defalığa mahsus olarak bu duruma müsaade gösterdiğini söylemiştir. Haber sansür memurunun onayından geçtiğinden devlet, memurunun kusurlu olduğunu kabul ederek The Levant Herald'a herhangi bir yaptırım uygulamamıştır. Benzer biçimde zaruri hallerde gazeteye karşı rijit cezalar verilmesinden çekinildiği de olmuştur. Böylesine sert hamleler yapılmadan önce mutlaka Padişah'ın fikrine danışılmıştır. Bu dönemlerde genelde ilan vermek yoluyla gazetenin potansiyelinden faydalanılmıştır. Nihayetinde Whitaker 1903'te rahatsızlanınca yönetimi komşusu olan Clifton'a bırakmıştır. Clifton, görevini 9 ay sonra Lewis Mizzi'ye devretmiştir. Clifton dönemi birkaç matbaa muamelesi dışında oldukça kısa sürmüş ve sakin geçmiştir. Bu devrenin ardından sabık müdürün borçları ve alacakları sebebiyle İngiliz Sefareti ile Osmanlı Devleti arasında oldukça yoğun bir diplomatik trafik yaşanmıştır. Clifton'a benzer biçimde Mizzi'nin idaresi de ilk aylarda oldukça durağandır. Yüksek fiyat nedeniyle gümrükte takılan matbaa edevatı, Mizzi'nin telgraf ücretleri hususundaki talepleri gibi olağan meseleler dışında çıkan birkaç haber gazetesinin tahkikat geçirmesine sebebiyet verse de kapatma hadiseleri yaşanmamıştır. Ancak İttihat Terakki'nin iktidarı ele geçirmesini müteakip Mizzi oldukça sıkıntılı dönemlerden geçmiş, hatta sürgüne bile gönderilmiştir. Bu hadiseler gazetesinin yayınına devam ettirmesini imkânsız hale getirmiş ve en uzun ömürlü gazetelerden biri olan The Levant Herald 1914'de faaliyetlerini noktalamıştır.

Sonuç olarak İngiltere unsuru Osmanlı Devleti'nin gazeteye olan tavır ve tutumuna mutlak surette olmasa da büyük ölçüde tesir etmiştir. Ancak Osmanlı idaresi altında yaşayan toplulukların bağımsızlığı gibi kabul edilemez söylemler İngiliz belirleyiciliğini ortadan kaldırmış ve gereken cezaların verilmesinden çekinilmemiştir. Gazete bu bağlamda pek çok kere tatil edilmiş bazen süresiz kapatıldığı da olmuştur. Osmanlı Devleti, bu tarz gazeteler vasıtasıyla vuku bulan meselelerin kriz unsuru haline getirebileceğini pek ala bildiğinden tavrılarındaki katılığı daimî olarak muhafaza etmemiştir. The Levant Herald, özellikle II. Abdülhamit döneminde Avrupa istihbaratına hâkim olma ve ilan verme gibi yararlar gözetilerek isim-biçim değiştirip teminat vermesi karşılığında basıma devam ettirilmiştir. Buna karşın Sultan, gazeteye ihsan buyurulan ödeneği farklı periyotlara ve bazı koşullara bağlayarak The Levant Herald'ın algısını kanalize etmeyi hedeflemiştir. Whitaker, ödenek görüşmelerinin akabinde muayyen bir vakit sansür memurlarının odağından çıksa da eski üslubuna dönmesi uzun sürmemiştir.

The Levant Herald, zaman zaman devlet menfaatlerine muvafık bir çizgi üzere ilerlediğinden çağdaşları tarafından “muhalif” addedilmemektedir. Bu söylemlere Whitaker’in Sultan’ın ihsanına mazhar olmak için mecburen neşrettiği lehtar haberler mahal vermiş olmalıdır. Ancak gazete yayın ömrünün oldukça büyük bir kısmını Osmanlı Devleti aleyhine yazdığı beyanlar ve bu beyanlar neticesinde verilen cezaların gölgesinde geçirmiştir. The Levant Herald’ın muhalifliği bir gerçekliktir. Ancak yayın kadrosu muhalif olmanın yanı sıra fırsatçıdır. Arşiv belgeleri kadronun muhalefetinden ziyade fırsatçılığına işaret eden birçok detay barındırmaktadır. Gazetenin Osmanlı Devleti’nden beklediği ekonomik destek, yayın politikasını şekillendirmesinde dönem dönem büyük roller oynamıştır.

Whitaker, hükûmete yazdığı mektuplarda aldığı cezaların okur kitlesinin kaybolmasına, maddi yönden zarar etmesine neden olduğunu belirtmektedir. Bu söylemler ve gazetenin ekseri faaliyeti yayın siyaseti belirlenir iken okur kitlesinin, hami konumunda bulunan İngiltere’nin itibar ve imajının, en nihayetinde ekonomik mevcudiyetin göz önüne alındığını göstermektedir. Okur kitlesi ve İngiliz menfaatleri çoğu zaman birbirini tamamlayıcı konumda olsalar da harici sınırlarda yayımlanan alafranga bir gazetenin Osmanlı Devleti’nden parasal destek alabilmesi bu iki unsuru öncelediği hallerde mümkünatını yitirebilmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, **İrade Taltifat (İ. TAL)** 381/43.

BOA, **Babîali Evrak Odası Evrakı (BEO)**, 2137/160221, 3520/263984. 32/2396, 33/2454, 33/2457, 33/2455, 33/2460, 33/2468, 1318/98825, 1817/136272, 1835/137562, 1860/139492, 1889/141622. 2415/181097, 2491/186795, 2504/187731, 2504/187730, 2540/190439, 2639/197890, 2524/189229, 2807/210474, 2836/212653, 3061/229506.

BOA, **Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (DH. MKT)**, 721/11, 416/65, 1222/41, 2915/53, 1365/79, 1368/36, 1384/57, 1388/42, 1536/69, 1677/34, 2032/2, 2046/68, 2220/35, 2237/37, 2315/109, 816/5, 847/66, 826/46, 857/33, 994/16, 1029/40, 1065/39, 1065/40, 1029/44, 1109/61, 1168/45.

BOA, **Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı (HR. SFR. 3)**, 154/11, 159/20, 718/55.

BOA, **Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR. MKT)**, 274/64, 707/19, 662/54, 782/100, 876/25, 818/32, 799/32, 876/25.

BOA, **Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR. SYS)**, 2929/42, 1902/10.

BOA, **Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemî Evrakı (HR. TH)**, 171/29, 202/14, 316/109, 347/33.

BOA, **Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO)**, 512/16, 511/29, 631/58, 293/72, 533/17, 534/87, 535/76.

BOA, **İrade Dâhiliye Nezareti (İ. DH)**, 785/63775, 1008/79666, 1029/81098, 1229/96201.

BOA, **İrade Dosya Usulü (İ. DUİT)**, 142/32.

BOA, **İrade Mısır (İ. MTZ)**, 28/1442.

BOA, **Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (MF. MKT)**, 1027/70, 705/33.

BOA, **Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri (MB. İ)**, 82/41, 67/152, 82/86.

BOA, **Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti Evrakı (ML. EEM)**, 636/8.

BOA, **Yıldız Esas Evrakı (Y. EE)**, 16/6, 79/30.

BOA, **Yıldız Hususi Maruzat (Y. A. HUS)**, 164/71, 00160/00112, 164/53, 180/88, 188/8, 218/46, 218/48, 226/32, 226/19, 241/73, 243/1, 243/101, 262/99.

BOA, **Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)**, 6/71, 73/68.

BOA, **Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y. A. AZJ)**, 11/32, 14/29, 14/58, 19/10, 20/84, 26/65.

BOA, **Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK. BŞK)**, 2/63, 10/89, 24/59, 24/65.

BOA, **Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y. PRK. MK)**, 1/11, 1/44.

BOA, **Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD)**, 1/45, 1/54, 2/21.

BOA, **Yıldız Resmi Maruzat (Y. A. RES)**, 125/139.

BOA, **Yıldız Tahrirat- Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM)**, 3/45, 7/67, 8/6, 16/43, 20/38.

BOA, **Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB)**, 29/06, 591/129, 367/95.

GAZETELER

The Levant Herald

2 Şubat 1859

16 Şubat 1859

21 Eylül 1859

28 Eylül 1859

25 Ocak 1860

11 Temmuz 1860

3 Ekim 1860

19 Aralık 1860

5 Eylül 1866

28 Kasım 1866

9 Ocak 1867

2 Ocak 1871

6 Ocak 1875

The Constantinople Messenger

24 Temmuz 1878

1 Aralık 1880

The Eastern Express

24 Mayıs 1882

The Levant Herald and Eastern Express

25 Kasım 1885

28 Nisan 1886

9 Mayıs 1891

6 Ocak 1906

ARAŞTIRMA ESERLER

Bozkurt Fatih ve Çağlar Burhan, **İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar**, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

Çağlar, Burhan **Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)** (Birinci Baskı), Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020.

Demirel, Fatmagül, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür** (Birinci Basım), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2007.

Erik Blackthorne-O'Barr ve Burhan Çağlar (Ed.), **Levantines of The Ottoman World (Communities, Identities and Cultures)**, Ibn Haldun University Press, İstanbul 2023.

Ertuğ, Hasan Refik, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi** (2. Basım), Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1959.

Gerçek, Selim Nüzhet, **Matbuat Tarihi**, Büyüyenay, İstanbul 2019.

Çakır, Hamza, **Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002.

- Ibanez, Vicente Blasco, **Fırtınadan Önce Şark İstanbul 1907** (2. Baskı), Çev: Neyyire Gül Işık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 2002.
- İskit, Server, **Hususi İlk Türkçe Gazetemiz “Tercümaniahval” ve Agâh Efendi**, Ulus Basımevi, Ankara 1937.
- İskit, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara 1943.
- Sarkis, Karakoç, **Külliyat-ı Kavanin** (1. Cilt), Haz: M. Akif Aydın, Fetih Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXX. Dizi, 5. Sayı, Ankara 2006.
- Koloğlu, Orhan, **İlk Gazete İlk Polemik**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- Koloğlu, Orhan, **Miyop Çörçil Olayı, Ceride-i Havâdis’in Öyküsü**, Yorum Yayınları, Ankara 1986.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, Çev. Erol Üyepazarcı, Müteferrika Yayınevi, İstanbul 1998.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.
- Öztürk, Dinçer, **Mukaddimeler Zaviyesinden Tanzimat Dönemi Gazeteleri**, Hiper Yayın, İstanbul 2020.
- Sabev, Orlin **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)** (Genişletilmiş 4. Baskı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.
- Şapolyo, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1971.
- Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**. (2. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- Ulusoy Nalcıoğlu, Belkıs, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.
- Yazıcı, Nesimi, **Takvim-i Vekayi “Belgeler”**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1998.

MAKALELER

- Abadan, Nermin, “Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 16 (1), 1961, 118-140.
- Adıyeke, Nuri, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Resmo (Girit) Manastır Vakıfları”, **Belleten**, 79 (285), 2015, 559-588.
- Akbulut, Uğur, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, **Turkish Studies**, 8 (5), 2013, 31-57.
- Arslan, Ali “Türkiye’de Rum Basını”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, (3), Ocak 2013, 49-113.
- Beydilli, Kemal, “Nizam-ı Cedid”, **Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi**, 33, İstanbul 2007, 175-178.
- Birinci, Ali, Osmanlı Devleti’nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 4 (7), 2006, 291-349.
- Budak, Ali “Fransız Devrimi’nin Osmanlı’ya Armağanı Gazete Türk Basınının Doğuşu”, **Turkish Studies**, 7 (3), 2012, 663-681.
- Ceylan, Ayhan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, (1), 2006, 139-155.
- Cristaldi, Maria Pia Ester, “On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu İtalyan Basımında Omnibus Gazetesinin ve Vatansever Felciano Orlando’nun Rolü”, **Kebikeç**, (57), 2024, 77-94.
- Çağlar, Burhan, “A Maverick Pressman: The Personal and Professional Life of Edgar Whitaker (1831-1903)”, **Kadim**, (6), 2023, 149 – 174.
- Çoruk, Ali Şükrü, “Osmanlı İmparatorluğunda Ermenilerin Basın ve Yayın Hayatına Katkıları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, **Çeşitli Yönlerden Türk- Ermeni İlişkileri**, Şafak Ural, Kazım Yetiş, Feridun Mustafa Emecen (Ed.), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006.
- Demir, Kenan, “Osmanlı’da Kalkınma Tartışmaları: İbret Gazetesi’ndeki Ekonomi Yazıları”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 14 (2), 2018, 281 – 300.

- Demirel, Fatmagül, “Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, (5), 2012, 89-104.
- Ebüzziya, Ziyad, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Türkçe Dili Dışındaki Basını”, **Türkiye’de Yabancı Dilde Basın Sempozyumu Bildirileri Kitabı** (İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3342, Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları: 2), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1985.
- Eraslan, Hülya ve Eryılmaz, Doğanay, “Ceride-i Havadis’in Ermeni Harfleriyle Türkçe Baskısı”, **Erciyes İletişim Dergisi**, 9 (2), 931 – 949.
- Gülgün Burçin ve Sarı Yücel, “Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında II. Abdülhamid Döneminde Fransız Basınında Sansür ve Yasaklar”, **Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları**, 2(10), 2024, 1-15.
- Gümüş, Musa, “1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemâl’den Tespitler”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5 (1), 2016, 28-41.
- Güzel Güracar, Ayça, “Editörün Sunuşu: Osmanlı Döneminde İtalyanca Süreli Yayınlar”, **Kebikeç**, (57), 2024, 51-56.
- İpek, Nedim, “Churchill Vak’ası (1836)”, **Belleten**, LIX (226), Aralık 1995, 661-713.
- Kızıltan, Yılmaz, “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 26 (1), 2006, 251 – 272.
- Koloğlu, Orhan, “Osmanlı’daki Türkçe Dışı Basın”, **Kebikeç**, (2), 1995, 127-138.
- Kotan, Suna, “Türk Basın Tarihi’nde İbret Gazetesi ve Kapatılmasına Neden Olan Yazılar (1872-1873)”, **ETÜT Dergisi**, 1 (1), 2020, 67 – 94.
- Köksal, Osman, “Osmanlı Devleti’nde Sıkıyönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, (12), 2001, 157 – 171.
- Kurşun, Zekeriya, “II. Abdülhamid Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti’nin Kurulması ve Faaliyetleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, (1), 1999, 105-118.
- Oban Çakıcıoğlu, Raziye, “Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (22), 2007, 337 - 356.

Özcan, Abdülkadir, “II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 10 (1), 1995, 13-39.

Özgören, Aydın, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Fransızca Basın: Fransa Milli Kütüphanesi’nde (Bibliothèque Nationale De France) Bulunan Fransızca Yayımlanmış Osmanlı Gazete, Dergi ve Yıllıkların Koleksiyonu”, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, 5 (1), 2022, 112 – 136.

Özkorkut, Nevin Ünal, Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 51 (3), 2002, 65-84.

Prevost, Stephanie, “Excavating the English-Language Press in the Ottoman Empire (1841-1923) Editors, State Actors, Readers”, **Media History**, 30 (3), 2023, 376-391.

Saydam, Abdullah, “Osmanlı Hükümeti ve Yabancı Kaynaklı Muzır Yayınlar”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, (71), 2019, 251-264.

Sergi, Pantaleone, “Osmanlı Modernleşmesi” Yıllarında İzmir’de (Smyrna) Yayımlanan İtalyan Gazeteleri”, **Kebikeç**, (57), 2024, 57-76.

Şiviloğlu, Murat R. “Levant Herald Gazetesi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı İçin (Muhtemel) Önemi”, **Kebikeç**, (53), 2022, 215-240.

Tezcan, Asuman, “Âli Kararname ve Basın”, **Selçuk İletişim**, 3 (4), 2013, 166 – 172.

Tümer, Günay, “Cizvitler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 8, İstanbul 1993, 40-42.

Türkmen, Zekeriya, “Kuleli Vak’ası”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 26, Ankara 2002, 356-357.

Yazıcı, Nesimi, “Vakayi-i Mısriye Üzenine Birkaç Söz”, **OTAM**, (2), 1991, 267-278.

Yüksel, Süheyla, “Osmanlı Basınının İlk Döneminde Gazete Mukaddimeleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, (48), 2020, 55-65.

Ziyad, Ebüzziya, “Ceride-i Havadis”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 7, İstanbul 1993, 406-407.

LİSANSÜSTÜ TEZLER

Akgün, Adnan, **Hürriyet Gazetesi’nin Sistemik Tahlili** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

- Akçay, Muammer, **The Levant Herald: Muhalif Bir Gazetenin Bakış Açısıyla Osmanlı'da Sosyal ve Ekonomik Durum (1865 Yılı)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Çağlar, Burhan, **Brief History of an English-language Journal in The Ottoman Empire: The Levant Herald and Constantinople Messenger (1858-1878)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Toronto Üniversitesi, 2017.
- Varlı, Ali Murat, **The Levant Herald: II. Abdülhamit Dönemindeki (1876-1909) Yayın Politikası** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.
- Ülman, Yeşim Işıl, **Journal de Constantinople'a Göre Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray Dönemi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1994.
- Gülbaba, Gamze Elif, **La Turquie Gazetesi'nin 1890 Yılı Haberlerine Göre: Osmanlı Devleti'nde İktisadi ve Sosyal Hayat** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Küçükdağdelen, Alperen, **Basiret Gazetesi'nde Modernleşme Sorunu ve Fikir Hareketleri (23 Ocak – 27 Aralık 1870)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019.
- Kaymaz, İsmail **Osmanlı Devleti ve Avrupa'daki Gelişmelerin Basiret Gazetesi'ne Yansımaları (1870-1878)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kotan, Suna, **Meşrutiyet Öncesi Dönemde Gazetelere Uygulanan Yasaklar ve Cezalar (1860-1876)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

EKLER

EK-1: Gazetenin İlk Sahibi Olan James Carlile McCoan

Kaynak: <https://www.wikitree.com/wiki/McCoan-5> (Erişim Tarihi: 29.08.2025)

EK-2: Gazetenin 2'nci ve En Uzun Müddetli İdarecisi Edgar Whitaker

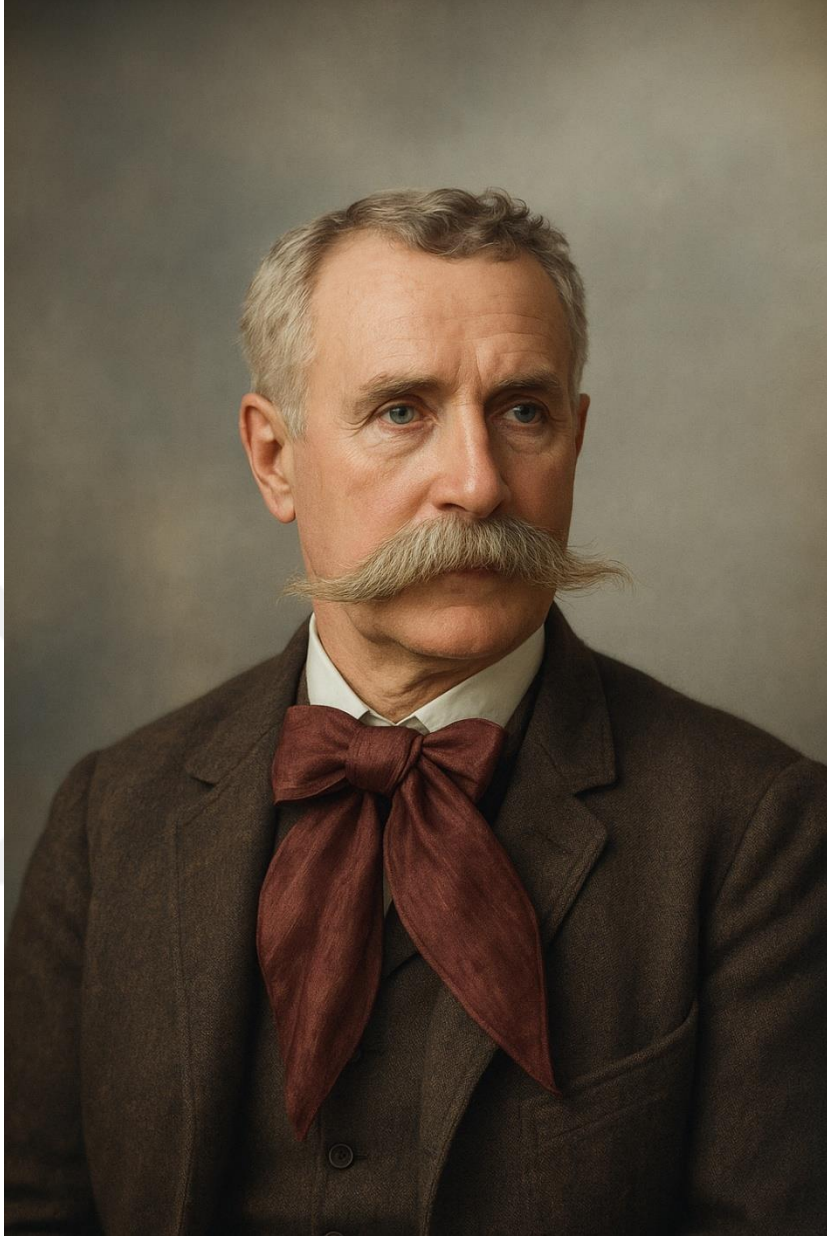

Kaynak: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13688804.2022.2048642> (Erişim Tarihi: 29.08.2025)

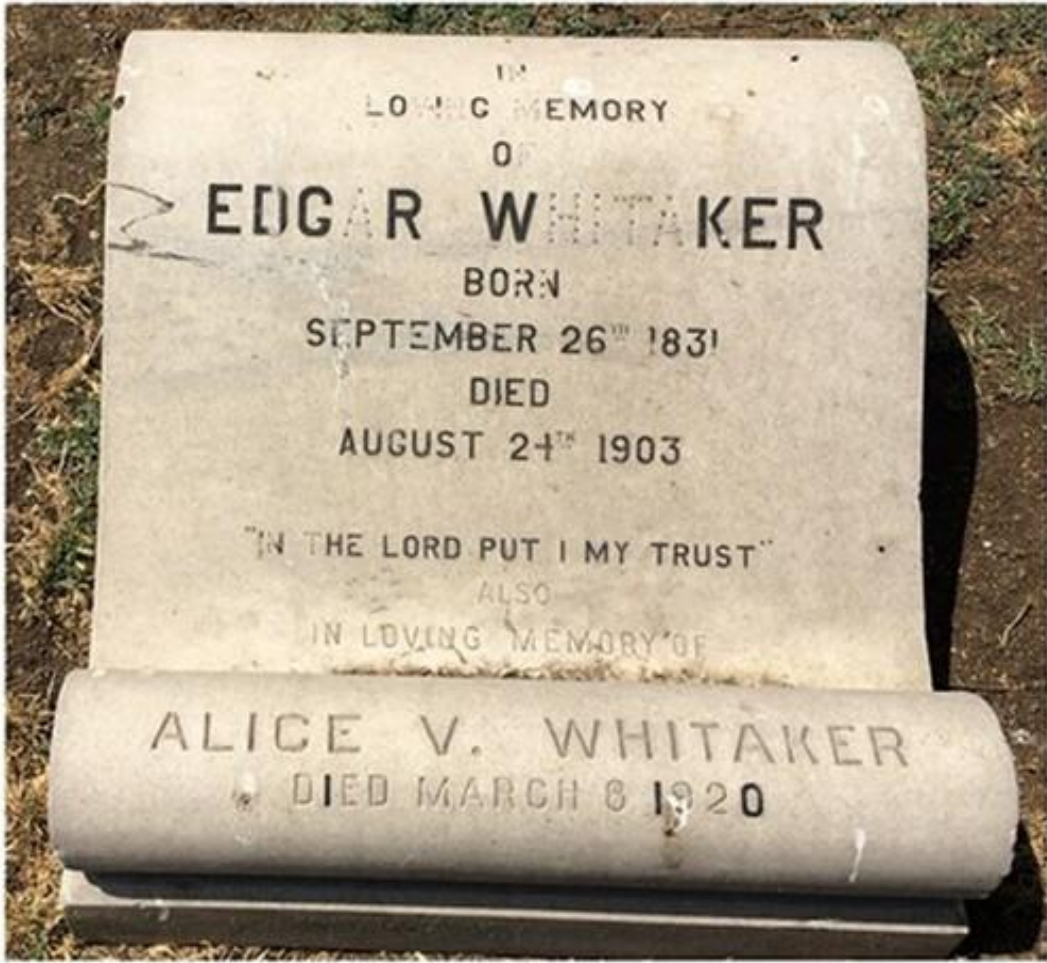
EK-3: James Carlile McCoan'ın Yapay Zekâ Aracılığıyla Oluşturulmuş Bir Resmi

EK-4: Edgar Whitaker'in Yapay Zekâ Aracılığıyla Oluşturulmuş Bir Resmi

EK-5: Whitaker'in Mezar Taşı

Kaynak: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13688804.2022.2048642>

(Erişim Tarihi 29. 08. 2025)

EK-6: Gazetenin Son Sahiplerinden Olan Lewis Mizzi'nin Gençlik Fotoğrafl
(Fortunato and Enrico Mizzi Arşivinin Bir Parçası)

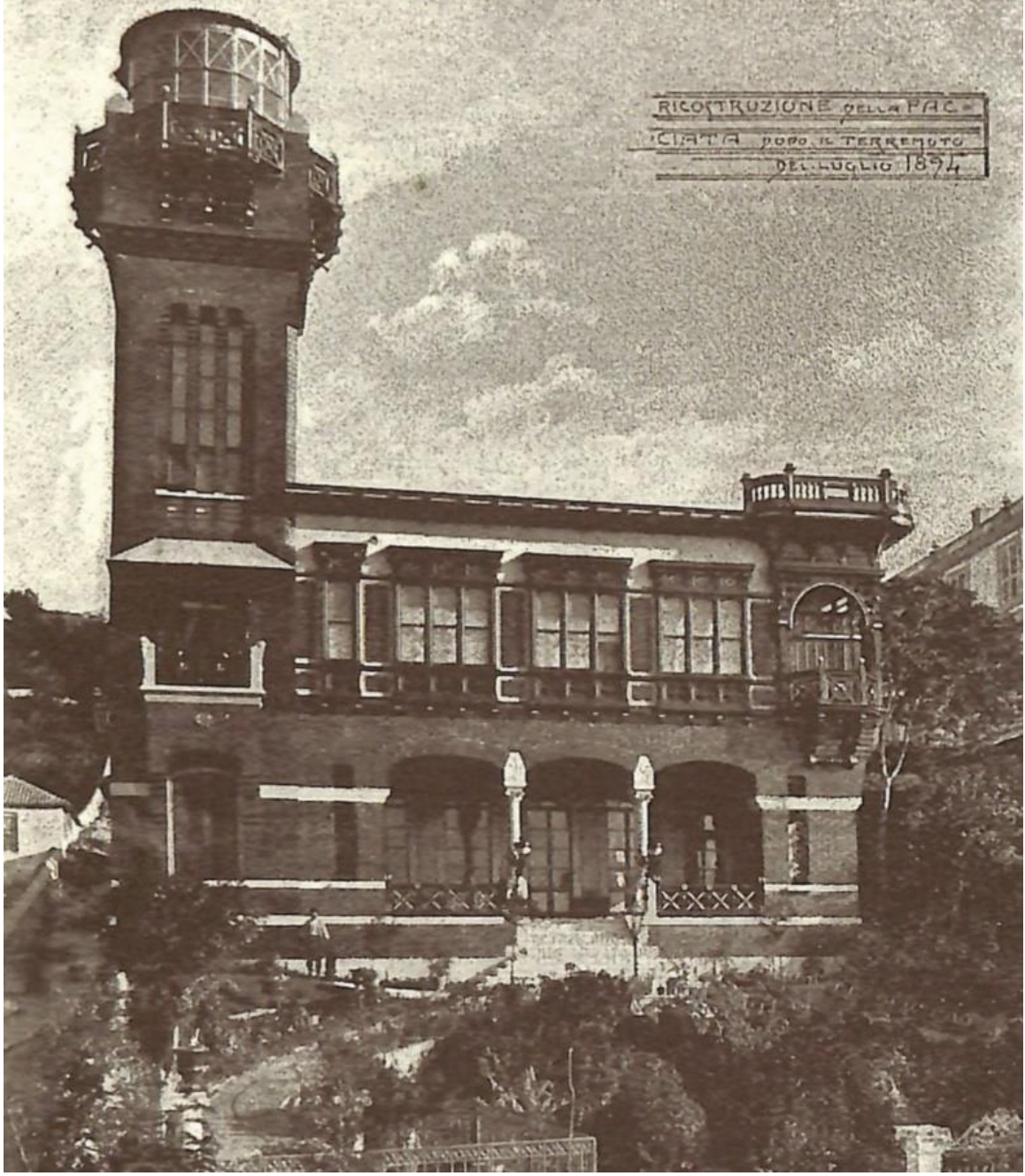
Kaynak: <https://timesofmalta.com/article/lewis-luigi-mizzi-a-mizzian-maverick.1099638>
(Erişim Tarihi: 29.08.2025)

**EK-7: Osmanlı Devleti Tarafından Lewis Mizzi'ye Verildiği İddia Edilen
Yüksek Onur Madalyası (Fortunato and Enrico Mizzi Arşivinin Bir Parçası)**

Kaynak: <https://timesofmalta.com/article/lewis-luigi-mizzi-a-mizzian-maverick.1099638>
(Erişim Tarihi: 29.08.2025)

EK-8: Mizzi Ailesinin Büyükada'da Bulunan Konağı

Kaynak: <https://www.levantineheritage.com/mizzi.htm>

(Erişim Tarihi: 29.08.2025)

EK-9: Konağın Günümüzdeki Vaziyeti

Kaynak: <https://listelist.com/istanbul-buyukada-mizzi-kosku/>

(Erişim Tarihi: 29.08.2025)

EK-10: Konağa Ait Olan Gözlem Kulesi

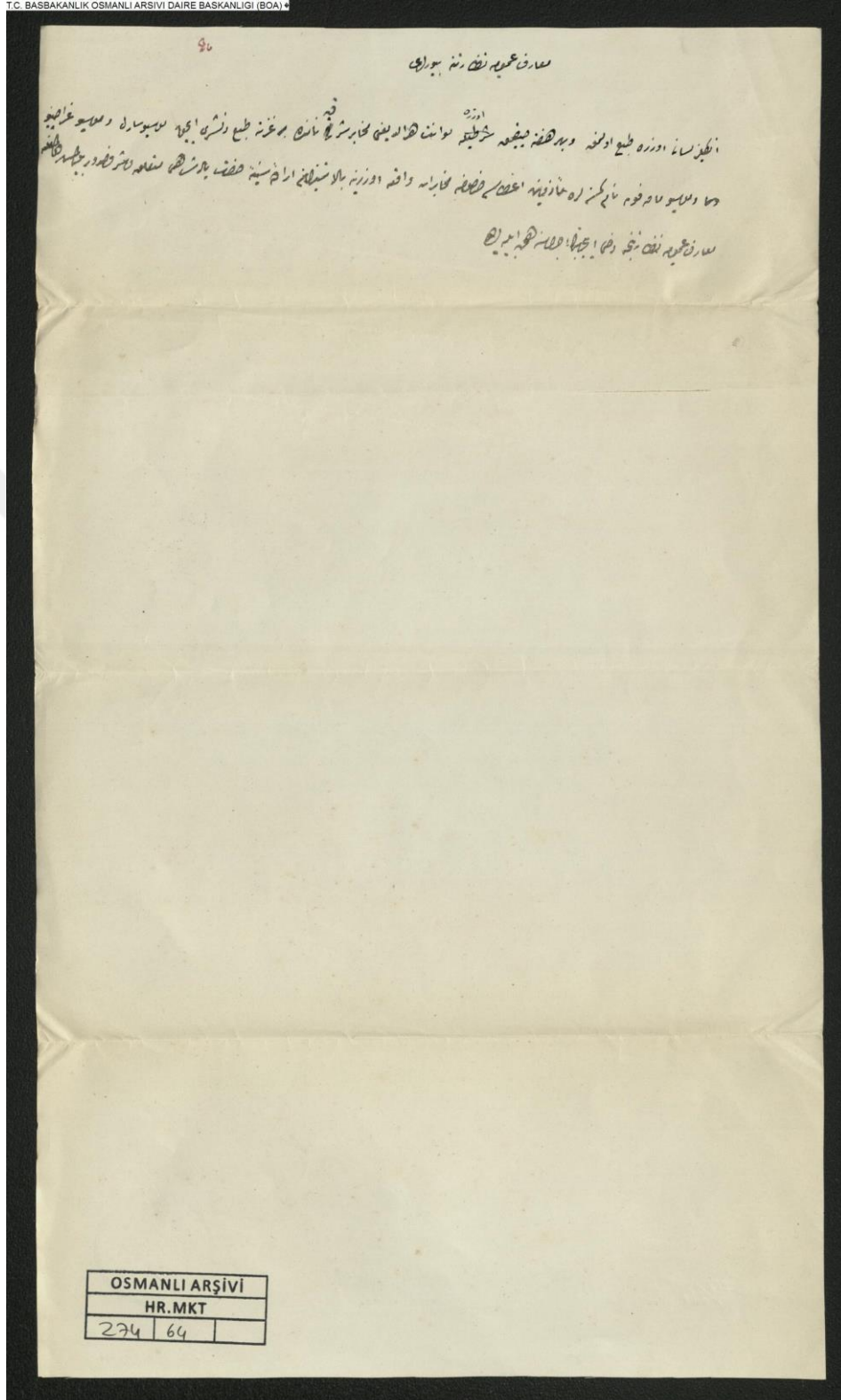

Kaynak: <https://www.herumutortakarar.com/mizzi-kosku-al-palas/>

(Erişim Tarihi: 29.08.2025)

EK-11: The Levant Herald'ın Basımına İzin Verildiğini Gösteren Arşiv Belgesi

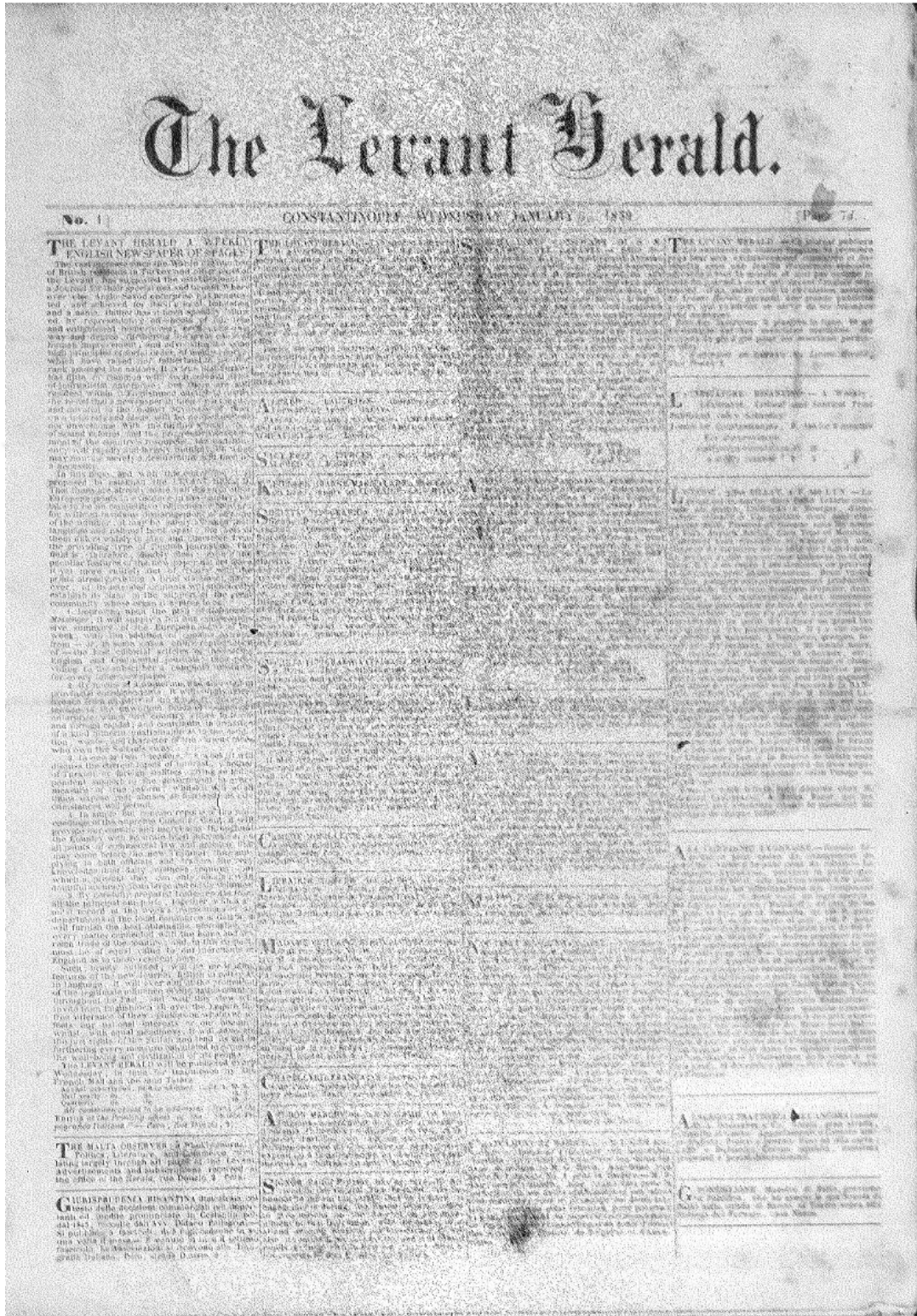
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

HR.MKT.00274.00064.001

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

EK-12: The Levant Herald'in İlk Nüshasının 1'nci Sayfası (5 Ocak 1859)

THE
FRANKFURT
WEEKLY EDITION

VOL. I. No. 1.

CONSTANTINOPLE, WEDNESDAY, JULY 24, 1878.

POSTE FRANÇAISE.
COMMUNICATION AVEC LA FRANCE.

Par suite de l'ouverture récente de la route de Constantinople-Galata-Vienne le bureau des Postes Françaises expédie en doublez chaux tous jours et heures courtes indiquées, toutes les correspondances à destination de la France et des pays annexés à la France sans interruption.

JOUE D'ENTRETIEN VOIES ENVOIES DÉPARTS DÉPARTS DÉPARTS DE LA ROUTE

Le mardi... Le mercredi... Le jeudi... Le vendredi... Le samedi... Le dimanche...

AVIS AU PUBLIC.

Par suite de l'ouverture de la route de Galata-Londres et de la ligne de service direct entre Constantinople et Alexandrie, l'itinéraire et les heures des courriers expédiés dans la semaine par la Poste Internationale Ottomane ont été modifiés de la manière suivante :

Le mardi... Le mercredi... Le jeudi... Le vendredi... Le samedi... Le dimanche...

LEA AND PERRINS' SAUCE.

which is placed on every bottle of WORCESTERSHIRE SAUCE, and without which none is genuine.

CUINA CANZUCH

FERROQUINOL TONIC AND RESTORATIVE ELIXIR.

LA GUÉRISON MERVEILLEUSE pour les Corps aux Pieds.

PREPARATIONS DU Dr DORIGNY

MÉDECIN DENTISTE DE LA FACULTÉ DE PARIS.

DEPOT à la Pharmacie Britannique.

ELIXIR FERRO-MANGANOL AU QUINQUINA.

DE J. M. CANZUCH FRÈRES, PHARMACIENS.

LIBRAIRIE S. H. WEISS.

GRAND DÉPOT DE CIGARES ASSORTIMENT COMPLET.

ELIXIR EUPEPTIQUE DE J. CANZUCH.

SIROP

SMYRNA TO AIDIN RAILWAY TO TOURISTS & THE PUBLIC.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FARFORTH".

THE S.S. "AMETHYST".

THE S.S. "MACDONALD".

THE S.S. "ANARAT".

ALFRED C. LAUGHTON.

COGNAC.

BULE DE POIR DE MORIE PETER MÖLLER.

CHRISTIANIA NORVEGE FABRIQUE D'ARTS ET MÉTIERS.

THE S.S. "ARABIAN".

THE S.S. "HARRIET AGNES".

THE S.S. "SEAFIELD".

THE S.S. "FAR

THE Eastern Express.

[WEEKLY PAPER.]

VOL. II. No. 14. CONSTANTINOPLE, FRIDAY, MAY 24 1882. PRICE 8d.

THIS MORNING'S NEWS.

TOPICS OF THE WEEK.

The new Policy ... 109

Railways in Turkey ... 109

Egypt ... 109

Bulgaria ... 109

The Italian Embassy ... 109

The Asiatic Railways ... 109

Contents.

Bulgarian Moslems ... 190

PROVINCIAL CORRESPONDENCE, &c.

Letter from Thessaly ... 197

Smyrna ... 197

NOTES AND NEWS.

Court and Diplomatic ...

Official Movements, Promotions & Decorations ...

Military and Naval ...

Personal ...

General ... 197

Provincial ...

Crimes and Accidents ...

LOCAL.

The Art Club Exhibition ... 193

The late Gale in the Black Sea ...

The Smyrna Quay ... 199

TRADE AND FINANCE.

The Ottoman Debt ...

MAISON L. LEBON.—PAstryCOOKS and RESTAURANT of St. PETERSBURG.—Opposite the Russian Embassy in Pera. Orders for the town and country carefully executed.

HOTEL D'ANGLETERRE. ESTABLISHED IN 1841 BY J. MISSIRIE, No. 463, GRAND RUE DE PERA, No. 463.—This Hotel has long been well-known and highly appreciated, as much for its position and for the beautiful panoramic view it commands, as for its interior comfort and accommodation.

THE QUEEN INSURANCE COMPANY.—CAPITAL £2,000,000 Sterling.—FIRE INSURANCE.—This Company insures against the risks of fire furniture, merchandise, and goods of all kinds, houses, &c. For particulars and insurances apply to Mr. Neville E. Maltiss, No 6, Manonkoglio Khan, Place Karakoy, Galata.

ALFRED C. LAUGHTON, COMMISSION AND FORWARDING AGENT, Galata.—GOODS forwarded to all parts of the world on printed conditions only.—Agents in LONDON, Messrs. G. W. WHEATLEY & Co.; J. & R. McCracken, NIXON & KING; H. S. KING & Co. in Liverpool; Messrs. WHEATLEY & Co., 10, North John Street, United States of America; MORRIS, ESTES, No. 50, Broadway, New York.

LIEBIG COMPANY'S

Joseph Liebig

EXTRACT OF MEAT

FINEST AND CHEAPEST MEAT-FLAVOURING STOCK FOR SOUPS. MADE DISHES AND SAUCES.

"Is a success and boon for which Nations should feel grateful."—See *Medical Press, Lancet, Brit. Med. Jour., &c.*

"Consumption in England increased tenfold in ten years." Invariably adopted when once fairly tried. To be had of all Storekeepers and Dealers throughout India.

CAUTION.—Genuine ONLY with facsimile of Liebig's Signature in Blue Ink across label.

LIEBIG'S EXTRACT OF MEAT Co., Limited, 43, MARK LANE LONDON, ENGLAND.

JOYCE'S SPORTING AMMUNITION.

ESTABLISHED 1820.

The attention of Sportsmen is invited to the following Ammunition, of the best quality, now in general use throughout England, India and the Colonies.

JOYCE'S TREBLE WATERPROOF & F 3 QUALITY PERCUSSION CAPS.

Chemically-prepared Cloth and Felt Gun Wadding.

JOYCE'S GAST-TIGHT CARTRIDGES, For Pin-fire and Central-fire Breech-loading Guns.

Wire Cartridges for killing Game at long distances.

AND EVERY DESCRIPTION OF SPORTING AMMUNITION. Sold by all Gunmakers and Dealers in Gunpowder.

FREDERICK JOYCE & CO., Patentees and Manufacturers, 57, Upper Thames Street, London. (S. 15 & L. 13)

JOHN MOIR & SON. PRESERVED PROVISION MANUFACTURERS & EXPORT OILMEN, LONDON & ABERDEEN.

Head Office, Glasshouse Fields, Brook Street, London, E.

Moir's Genuine Scotch Orange Marmalade in Pots and Tins.

Moir's Genuine Scotch Jams in Pots and Tins.

Moir's Genuine Scotch Jellies in Pots and Tins.

Moir's Soups in 1lb and 2lb Tins.

Ox-tail, Mock Turtle, Mulligatawny, Hare, Grouse, Game, Gravy, Kidney Gilet, Julienne Ox-cheek, Chicken and Brown.

Moir's Essence of Beef in ½ pt. ¼ pt. and 1 pint tins.

Mr. EDMUND CARUANA, our Agent in Constantinople, has always in hand a Stock of the above Goods, and supplies can be had from JOHN MOIR & SON, London, of all kinds of Preserved Provisions suitable for the Army or Navy.

CLAYTON & SHUTTLEWORTH'S

NEW CATALOGUE, No. 73.

WITH REVISED LIST OF PRICES OF

PORTABLE ENGINES AND THRASHING MACHINES.

WITH OR WITHOUT PATENT COMBINED GUARD & FEEDER.

TRACTION ENGINES.

STRAW ELEVATORS AND STACKERS.

HORIZONTAL FIXED ENGINES.

CIRCULAR SAWS.

CORN MILLS, &c., &c.

CAN BE OBTAINED, POST FREE, BY APPLICATION TO

CLAYTON & SHUTTLEWORTH, LINCOLN;

78 LOM BARDST LONDON and 35 & 37, TARLETON ST., LIVERPOOL.

HOGG'S English Chemist, 2, Castiglione street, Paris.

HOGG'S PURE GOD LIVER OIL

This oil which is the pure product of fresh and healthy livers has been proved by experience during the last 30 years to be the most efficacious remedy for Diseases of the Chest, Consumption, Bronchitis, Colds, obstinate Cough, Scrofula, Glandular Swellings, Diseases of the skin, Leucorrhoea, general Debility, etc., etc., and also for strengthening delicate and rickety Children.

Beware of inferior substitutions, many of which, being compositions instead of the Pure unadulterated oil, are liable to cause great irritation of the stomach.

This oil is only sold in triangular shaped bottles, every label bearing the signature T. F. HOGG and also a copy of certificate from M. LÉSTOUR, Director of the Laboratory of the Faculty of Medicine in Paris.

HOGG'S PEPSINE PILLS

These pills being sugarcoated the air is excluded thus guaranteeing this precious remedy against any change or loss of active properties.

These Pills are prepared in several forms:

1. HOGG'S pure Pepsine PILLS are a certain cure for indigestion, acidity, vomiting and other diseases of the stomach.

2. HOGG'S Pepsine and reduced Iron PILLS for weakness of the stomach, general debility and are excellent strengthening agents.

3. HOGG'S Pepsine and Iodide of Iron PILLS for consumption, scrofulous and lymphatic diseases, etc.

By the combination in the above forms of these precious remedial agents Pepsine, reduced iron and Iodide of iron, their action is so modified that they may be taken by the most delicate persons without danger of causing irritation.

EK-15: The Levant Herald and Eastern Express'in 26 Mayıs Sene 1886 Tarihli Nüshası
(İlk Sayfa)

THE LEVANT HERALD

AND EASTERN EXPRESS.

[WEEKLY BUDGET.]

VOL. VI. No. 10.
CONSTANTINOPLE, WEDNESDAY, MAY 26, 1886.
PRICE 8d.

THIS MORNING'S NEWS.

NOTES ON TOPICS OF THE DAY.

The Sultan's Birthday ... 120

The Greek Quest on

The new Greek Cabinet

Notes on Home and Foreign Topics ... 121

The Spanish Throne

The British Government and the Home Rule Bill ... 122

The "Expulsion" Cry in France

The Crisis in Greece

The Birthday of H.I.M. the Sultan ... 123

Friday's Selamlik

H.I.M. the Sultan and the Infant-King of Spain 125

The British Embassy

Contents.

The French Embassy 125

The German Embassy

The Roumanian Legation

The Prince of Bulgaria

The Oriental Railways

The Insidi-Angora Railway

The Bulgarian and Eastern Roumelian Arrests

The Imperial Navy

The Fortifications at Adrianople

PROVINCIAL CORRESPONDENCE, &c.

Railway Progress in Asia Minor ... 126

Agriculture and Trade in Adrianople

Notes of a Visit to Athens

NOTES AND NEWS.

Court and Diplomatic 127

Official Movements, Promotions Decorations, &c. 127

Personal

General

Provincial

LOCAL.

Lady Thornton's Theatricals

Maisons de Radowitz's Concert ... 128

The Fire of Wednesday Night

Mormons

TRADE AND FINANCE.

The Societe Generale

Constantinople Market and Shipping Reports ... 129

The Import Markets

The Export Markets 130

Freights 131

LONDON TO THE LEVANT

BLACK SEA & THE DANUBE.

REGULAR LINES.

OF FIRST CLASS STEAMERS.

Steamers leave the Millwall Docks, London, regularly for CONSTANTINOPLE, ODESSA and the DANUBE, carrying goods at through rates from the Continent to all ports in the Levant & Black Sea.

WESTCOTT & LAURANCE'S LINE

The s.s. VARNIA, Capt. Cooper, from Malta, Smyra and Salonica has arrived, and proceeds to-morrow (Wednesday) to the Danube.

The s.s. RHONE, Capt. Good, from Antwerp and London left the latter port for Alexandria, Smyrna, and Constantinople on the 22nd inst. is expected about the middle of June and will have despatch for Batoum.

NOW LOADING IN LONDON AND ANTWERP.

The s.s. "KNIGHT TEMPLAR," Captain Bergwitz, for Malta, Piræus, Smyra, Salonica, Constantinople and Odessa.

The s.s. LOCKTON, Capt. Simpson for Malta, Smyrna, Constantinople, and the Danube.

STEAM FOR ANTWERP

The S.S. BERYL, Captain Winship, will sail about 27th May for Antwerp direct.

For Freight and further particulars apply to

MORTON & DONALD,

AGENTS,

GALATA, CONSTANTINOPLE.

REGULAR

Monthly Line of Steamers

FROM

HAMBURG AND ANTWERP TO CONSTANTINOPLE, ODESSA, AND BATUM

and vice-versa

BY THE FIRST-CLASS STEAMERS

Bahrenfeld, Mexico, and Reinbeck.

The S.S. BAHRENFELD, with general cargo from Hamburg and Antwerp has arrived, discharged cargo and proceeded to the Black Sea.

Holders of Bills of Lading will please apply to the undersigned:

FOSCOLO MANGO & Co.,

AGENTS.

Agents at Hamburg: Glafcke & Hennings;
" Antwerp: R. de Keyser & Co.
" Odessa: R. Muntz;
" Batoum: Khlera, Burkhardt & Co

COMPAGNIE RUSSE DE NAVIGATION A VAPEUR ET DE COMMERCE.

Mouvement de la Semaine.

LUNDI, 12/24 Mai courrier direct pour Odessa, départ à 2 h. p. m.

MARDI, 13/25 Mai courrier d'ANATOLIE pour Ineboli, Samsoun, Ordon, Kerasseunde, Trébizonde, Batoum et Poth. Poste pour le Caucase et la Perse, départ à huit heures du matin.

MARDI 13/25 Mai courrier ROUMÉLIE via Bourgas, Varna pour ODESSA, départ à 2 h. après-midi.

MARDI 13/25 Mai courrier d'ALEXANDRIE, Smyra à 6h. soir.

MERCREDI, 14/26 Mai courrier de SEBAS-TOUL. Poste pour la Crimée, départ à 10 heures du matin.

JEUDI 15/27 Mai courrier direct pour ODESSA, départ à 2 h. après-midi.

REGULAR LINE

OF

FIRST-CLASS STEAMERS.

BETWEEN

ANTWERP & LONDON

TO

MEDITERRANEAN, LEVANT,

AND

BLACK SEA.

The s.s. MOORHEN, Capt. Dobson, with general cargo from Antwerp, London, and Malta, has arrived, and after discharging will proceed to Varna and Odessa.

NOW LOADING IN ANTWERP.

The s.s. QUINTEN MATSYS, Capt. Herfurth, for Malta, Piræus, Salonica, Constantinople, Varna and Batoum.

NOW LOADING IN LONDON.

The s.s. COOT, Capt. Booth, for Alexandria, Constantinople, and Odessa.

Good accommodation for passengers.

For freight and other particulars apply to

N. AGELASTO & Co.,

AGENTS,

Kitchuk Millet Han. Nos. 37 & 38, Constantinople.

or to

Messrs. JOHN P. BERT & Co., Antwerp.

and

Messrs. GEO. RUSSELL & Co., London.

GOLD MEDAL-PARIS 1875-

JOSEPH GILLOTT'S

STEEL PENS

SOLD BY ALL

STATIONERS THROUGHOUT THE WORLD

EK-16: Gazetenin Beyoğlu Asmalı Mescitte Bulunan, Günümüzde Restoran Olarak Kullanılan Matbaa Binası

Kaynak: Hikmet Göktaş (19 Ekim 2013)

EK-17: Restoranın Bir Zamanlar Matbaa Olduğuna İşaret Eden Tabela

Kaynak: Hikmet Göktaş (19 Ekim 2013)